

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**HZ. PEYGAMBER'İN YÖNETİM ANLAYIŞI BAĞLAMINDA
SİYASET AHLAKI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Veli ATMACA

HAZIRLAYAN

Ayşe Gül DEMİRLİ

ELAZIĞ 2010

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

HZ. PEYGAMBER'İN YÖNETİM ANLAYIŞI BAĞLAMINDA
SİYASET AHLAKI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği /
oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman	Üye	Üye
Yrd. Doç.Dr. Veli ATMACA	Doç. Dr. Adem TUTAR	Yrd. Doç. Dr. Cevdet KILIÇ

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
..... / / tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES

Enstitü Müdürü

ÖZET**Yüksek lisans Tezi****Hz. Peygamber'in Yönetim Anlayışı Bağlamında Siyaset Ahlakı****Ayşe Gül DEMİRLİ**

**Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Hadis Bilim Dalı**

ELAZIĞ – 2010, Sayfa: XII + 205

İnsanlık tarihine baktığımızda devlet ve siyaset vazgeçilmez bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an'ı Kerim'de ve sünnette bir devletin gerekliliği ile ilgili birçok na'sla karşılaşırız.

Hz. Peygamber İslam ile tanıştıktan sonra, genelde kabileciliğin hâkim olduğu Arap Yarımadasında siyasi anlamda hızlı bir teşkilatlanmaya gitmiştir. Onun siyasi liderliğinde toplum yeni bir yapılanmaya adım adım yaklaşmaktadır. Akabe biatleri, müminleri birbirleri ile kardeşleştirme ve Medine Anayasası bu teşkilatlanmanın ilk adımlarıdır.

İslam Devleti'nin esasları kuvvetin kanunda toplanması, müşavere, liyakat, sosyal dayanışmayı sağlayan müesseseler ve yargının bağımsız olmasıdır. İlk İslam devletindeki müesseseler ise; biat, askeriye, maliye, yargı, devlet başkanı, eğitim-öğretim, tayin, önceden kabul ve divanlardır.

Devlet başkanında aranması gereken ahlaki özellikler, zalim olmaması, biate sadakat göstermesi ve halkı emanet bilmesidir. Halkı emanet bilmesinden maksat; adalet dağıtımı, eğitim ve ticari faaliyetlerde eşit davranması; yaşama hakkını temin ve aile hakkına riayet etmesi, fikir ve inanç hürriyetini sağlaması,

III

devletin mali gelirlerini eşit toplaması ve devlet bütçesini israf etmemesi, görevlendirmelerde liyakate önem vermesi ve mülkiyet hakkını korumasıdır. Devletler ve topluluklar arası ilişkiler bakımından, antlaşmalar yapmak, antlaşmalara sadakat göstermek, diğer devlet veya topluluklara karşı vatandaşını savunmak ve himaye etmek, harp ahlakına uymaktır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, siyaset ahlakı, yönetim

ABSTRACT

Master Thesis

**The Political Ethics in the context of the Prophet Muhammad's
Administrative Mentality**

Ayşe Gül DEMİRLİ

**The University of Firat
The Institute of Social Science
The Department of Basic Islamic Sciences**

ELAZIG – 2010, Pages: XII + 205

The state and the policy have been indispensable through the human history. A wide range of Islamic texts about the necessity of the state is included in the Holy Quran and sunnah.

After adopting the Islamic religion, the Prophet performed a rapid organization on politics in the Arabian Peninsula where the tribalism was common. During his political leadership, the community had a reconstruction of which first steps were the Aqaba Obedience, the brothership of Muslims and the Medina Law.

The bases of Islamic State are the superiority of law, the consultation, the suitability, the social solidarity foundations and the judicial independence. Besides, The Early Islamic States' institutions are the obedience, the military, the treasury, the judgment, the president, the education, the assignment, the pre-acceptance and the council.

The moral features of the president are the non-cruel behavior, the obedience and the safety of community which means of dispensation of justice, treating equally on trade and education, providing the right of life, looking after the family rights, maintaining of the freedom of belief and thought, equally collecting of official incomes without wasting the national budget, considering

of suitability for assignments and securing the right of property. Additionally, making agreements, keeping to the agreements, ensuring the safety of his citizens against the others and regarding the ethics of war are of importance for international relations.

Keywords: The Prophet Muhammad, political ethics, administration

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	VI
ÖNSÖZ	X
KISALTMALAR.....	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM İSLAM VE DEVLET

1.1. İslam'da Hâkimiyet Anlayışı.....	3
1.2.İslam'da Devletin Zarureti.....	6
1.3. Kur'an-ı Kerim'de Devlet Anlayışı.....	10
1.4. İslam'a Göre Devletin Unsurları.....	17
1.4.1. Ülke	17
1.4.2. Halk.....	18
1.4.3. Hâkimiyet.....	22

İKİNCİ BÖLÜM HZ. PEYGAMBER VE İLK İSLAM DEVLETİ

2.1. İslam'ın Doğduğu Siyasi Ortam	24
2.2. Hz. Peygamber'in Siyasi Liderliği	26
2.3. Hz.Peygamber'in Devlet Kurma Faaliyetleri ve İlk İslam Devleti	31
2.3.1. Biatler	32
2.3.2. Medine'nin Teşkilatlandırılması ve Hicret	35
2.3.3. Kardeşleştirme.....	36
2.3.4. Medine Anayasası.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İSLAM'DA DEVLET ANLAYIŞI

3.1. İslam Devleti'nin Esasları	44
3.1.1. Kuvvetin Kanunda Toplanması	44
3.1.1.1. Yasama Organı	44
3.1.1.2. Yürütme organı	49
3.1.1.3. Yargı organı.....	50
3.1.2. Yargı Bağımsızlığı ve Yaygınlaştırılması	53
3.1.3. Müşavere.....	54
3.1.4. Liyakat	58
3.1.5. Sosyal Dayanışma Kurumlarının Kurulması.....	60
3.2. İlk İslam Devlet'inde Müesseseler	67
3.2.1. Devlet Başkanı	67
3.2.1.1. Devlet başkanının nitelikleri	70
3.2.1.2. Devlet başkanının seçimi	73
3.2.1.3. Devlet başkanının iktidarının sınırları	75
3.2.1.4. Devlet başkanının sorumlulukları.....	75
3.2.1.5. Devlet başkanının hakları	77
3.2.2. Biat	78
3.2.3. Yargı.....	80
3.2.4. Askeriye.....	83
3.2.5. Maliye	89
3.2.6. Eğitim Öğretim.....	92
3.2.7. Tayin ve önceden kabul	95
3.2.8. Divanlar	97

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASET AHLÂKINA DAİR HADİSLER

4.1. Devlet başkanında aranan ahlâki özellikler	102
4.1.1. Zalim olmaması.....	102
4.1.2. Bey'ata sadakat.....	110
4.1.3. Halkı emanet bilmesi.....	115
4.1.3.1. Adalet dağıtımında eşitlik	116
4.1.3.2. Eğitimde eşitlik	121
4.1.3.3. Ticari faaliyetlerde eşitlik.....	127
4.1.3.4. Yaşama hakkını temin	133
4.1.3.5. Mülkiyet hakkı ve sermayenin korunması.....	137
4.1.3.6. Aile ahlakına riayet.....	140
4.1.3.7. Fikir ve inanç hürriyetini sağlaması.....	146
4.1.3.8. Devletin mâli gelirlerini eşit toplaması.....	147
4.1.3.9. Devlet bütçesinin israf edilmemesi	152
4.1.3.10. Görevlendirmelerde liyakat.....	154
4.1.4. Devletler veya topluluklar arası ilişkiler	157
4.1.4.1. Antlaşmalar yapmak	157
4.1.4.2. Antlaşmalara sadakat	160
4.1.4.3. Devletin sınırlarını korumak	164
4.1.5. Diğer devlet veya topluluklara karşı vatandaşını savunmak ve himaye etmek	166
4.1.5.1. Diğer devletler veya kabilelerden sığınanlara sahip çıkmaq ve onlara eman vermek	167
4.1.5.2. Diğer devletler elindeki vatandaşının haklarına sahip çıkmaq.....	171
4.1.6. Harp Ahlakı	173
4.1.6.1. İnsana Saygı	173

4.1.6.2. Ganimet Taksimi	177
4.1.6.3. Esirlere Muamele	180
4.1.6.4. Askerin harp sonrası rehabilitasyonu	185
4.1.6.5. Şehid ve gazi ailelerini himaye	186
4.1.6.6. Yetimlerin korunması.....	189
SONUÇ	192
KAYNAKLAR.....	198
ÖZGEÇMİŞ.....	205

ÖNSÖZ

Yüce Allah (c.c.) insan için gerekli olan her şeyi vahiy yoluyla insanlara iletmiştir. Sınırlı bir varlık olan insanın vahyi anlamasına ve yaşamasına vesile olan en önemli etkenlerden biri peygamberlerdir. Peygamberler Allah(c.c.)'ın insanlara olan lütfünün bir göstergesi olarak akidevi, ahlaki ve ibadi öncülük yapmışlardır.

Peygamberleri diğer liderlerden ayıran temel farkların başında onların âlemlerin Rabbi tarafından seçilmiş olmaları gelir. Peygamberler bu seçimle insanlara; akidevi, ahlaki ve ibadi değerlere uygun bir sosyal yapı ve onu koruyan siyasal bir model oluştururlar.

Hz. Peygamber'in davranışlarını diğer insanlara örneklik açısından düşünürsek; O'nun bağlayıcı davranışları, peygamberlik sıfatıyla yaptığı davranışlarıdır. Hz. Peygamber'in ahlakı Kur'an ahlakıdır. Bu konuda bizzat Hz. Peygamber "beni Rabbim terbiye etti ve en güzel şekilde terbiye etti" demiştir. Kur'an da "Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin" diyerek, Hz. Peygamber'in ahlakını övmüştür. Hz. Peygamber'i örnek almak demek; O'nun gibi bir kul, eş, komşu, ticaret adamı ve devlet adamı olabilmeyi anlayabilmek ve yaşantıya dönüştürebilmektir.

Araştırmamızın Birinci Bölümünde, İslam'da hâkimiyet anlayışı, İslam'da devletin zarureti, Kur'an-ı Kerimde devlet anlayışı, İslam'a göre devletin unsurları, İkinci Bölümünde, İslam'ın doğduğu siyasi ve kültürel ortam, Hz. Peygamber'in siyasi liderliği, Hz. Peygamber'in devlet kurma faaliyetleri, ilk İslam devletinin oluşumu, Üçüncü Bölümünde, İslam devletinin esasları, ilk İslam devletinde müesseseler, Dördüncü Bölümünde de devlet başkanında aranan ahlâki özellikler, devletler veya topluluklar arası ilişkiler hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın tespitinde ve oluşumunda yardımcı olan, değerli bilgilerini, vakitlerini ve emeğini esirgemeyen muhterem hocam Yrd. Doç. Dr. Veli ATMACA'ya, fikirlerinden istifade ettiğim amcam Prof. Dr. Mikdat YALÇIN'a, kıymetli yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Veysal ÖZDEMİR'e ve desteğini sürekli hissettiğim eşime, birbirinden kıymetli ocuklarım Harun Haktan ve Furkan Emir'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Ayşe Gül DEMİRLİ

Elazığ, 2010

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
b.y.y.	: Basım yeri yok
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
d.i.a.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
f..i.f.d.	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
f..s.b.d.	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
i..e.f.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
nr.	: Nereden
r.a.	: Radıyallahu anh / anhuma
s.	: Sahife
s.a.s.	: Sallallahu aleyhi vesellem
sdl.	: Sadeletiren
thk.	: Tahkik eden
trz.	: Tarihsiz

GİRİŞ

İnsan, günlük yaşamında pek çok sosyal ve resmi yapıyla muhatap olmaktadır. Bu yapıların başında ise resmi kimlik taşıyan devlet kurumları gelmektedir. Egemenlik sahibi, sınırları belli bir ülkeye sahip, bir hükümete ve ortak kanunlara bağlı, teşkilâtlı millet veya milletler topluluğu meydana getiren siyâsi teşekküllere devlet adı verilir. Devletin gerekliliği, insanın yaratılışının doğal bir sonucudur. Günümüz toplumunda devlet kurumları insan yaşamının birçok alanında etkilidir ve bu kurumlar bağlı oldukları devletin yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Diğer yandan hem insan yaşamını hem de devlet yapısını etkileyen unsurlar arasında din ve inanç sisteminin yer aldığı görülmektedir. Bu çerçevede “İslami devlet anlayışı” adıyla sözü edilenin aslında bir rejim telkini olmadığı; esasen adaleti öngören bir nevi siyaset ahlakı olduğu varsayımımız, Kuran-ı Kerim, tarih kaynakları ve ağırlıklı olarak hadisler bağlamında incelenerek yönetim anlayışının irdelenmesi araştırmanın konusunu teşkil etmektedir.

Genel olarak devlet yapısının, insanların din ve inanç sistemleriyle yakından ilgili olduğu görülmektedir. Bu bakımdan devletlerin yapısı, anlayışı ve amacı; toplumu oluşturan bireylerin kültürel yapılarına ve inançlarına paralel olarak toplumdan topluma farklı olabilmektedir. Günümüzde veya tarihte farklı devlet yapılarının var olmasını, bu durumun doğal bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

İslami açıdan incelendiğinde hâkimiyet Yüce Allah(c.c.)’a aittir, noktasında geliştirilen bazı söylemlerle, bir nevi siyasallaşan İslam siyasal ahlâkına göre insan, yaratılış gayesi ve vazifesi bakımından Allah’ın halifesi niteliğindedir. Ancak bu noktada insanın dünya yaşamını düzenleme adına İslâm’da, din ve devlet olguları, birbirinden ayrılamaz nitelikte görülmektedir. İslâm’da idare anlayışının, toplumsal huzuru ve devletin bekasını sağlamada etkisi tartışılmaz olan adalet, nizam, itaat, barış ve müsamaha gibi prensiplere

vurgu yaptığı görülmektedir. Nitekim İslâm'da devlet idaresi ve siyaset anlayışının hadislerle incelenerek bazı yanlış yorumların ortaya konmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bakımdan araştırmada Hz. Peygamber'(s.a.s.)in yönetim anlayışından yola çıkarak siyaset ahlakının incelenmesi amaçlanmaktadır.

Hız. Peygamber'in yönetim anlayışı bağlamında devlet yapısının incelenmesi oldukça geniş bir konudur. Bu araştırmada ağırlıklı olarak Hz. Peygamber'in uygulamalarına ve tavsiyelerine dair rivayetlerinden yola çıkılarak İslam'da devlet yapısı incelenmeye çalışılacaktır. Kur'an-ı Kerim ve klasik İslam tarihi kaynakları da çalışmada önemli bir yer alacaktır.

Bu araştırmada esas kaynaklar Kur'an-ı Kerim, hadis külliyyatı ve İslam tarihi eserleridir. Konuya dair en eski ve güvenilir kaynaklara ulaşılacak, bazı hususlarda bu mümkün değilse ikinci dereceden eserler kullanılacaktır. Elde edilen bilgilerin neticesinde, gerekli görülmesi durumunda eleştirisi ve yorumlanması söz konusu olacaktır.

Hadis külliyyatı içerisinde konumuzla alakalı pek çok hadisin bulunduğu bir gerçektir. Çalışmamızın yüksek lisans seviyesinde ve çok geniş bir kapsama sahip olması ayrıca zaman ve imkânların da sınırlı olduğu gözönünde bulundurulduğunda, konuyla alakalı tüm hadisleri ortaya koymamızın mümkün olamayacağı aşikârdır. Dolayısıyla çalışmamızın içerisinde konuları ele alırken, ulaşabildiğimiz hadislerle yer vereceğiz. Çalışmamızın ana başlıkları ve alt başlıklarda ilgili hadislerin hepsini değerlendirmek yerine ana temayı aydınlatmaya yetecek miktarda rivayetleri arz edeceğiz. Bu hadislerin seçiminde dikkat ettiğimiz özellik, araştırmaya dahil etmediğimiz diğer hadisleri temsil edecek mahiyette olmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM VE DEVLET

1.1. İslam'da Hâkimiyet Anlayışı

Arapça'da "el-Hukm" kelimesi sözlükte yargı ve yargıda bulunmak anlamındadır. Kelime bütün kökleriyle, taraflar arasında ister anlaşmazlık bulunsun isterse bulunmasın belirli bir konunun gerçek değerinin anlaşılması için bu konuda yetkili kabul edilen bir makama başvurma mânâsını ihtiva etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de¹ de kelimenin bu anlamı göz önünde bulundurularak kullanılmıştır².

Hâkimiyetin bir şahısta veya şahıslardan oluşan bir heyette bulunması lazımdır. Bir devlette hâkimiyet bir şahıstan veya şahıslar heyetinden diğer bir şahıslar heyetine belirli bir zamanda, idare ettiği müeyyidelere uygun olarak intikal eder³.

İslam da hâkimiyet ve en yüksek iktidar yüce Allah'a aittir. İnsan ise durumu ve vazifesi bakımından yüce Allah'ın halifesi ve görevli memurudur. Görevi ise, yüce Allah'ın kanunlarına tabi olmak ve bu kanunları asıl kaynağına uyarak yürütmektir⁴.

Mevdudi, İslam hâkimiyetinin mevkiini yüce Allah'ın zatında görür. Kur'an'a göre yalnızca Allah hâkimdir. İslami anlayışa göre dünyevi hâkimiyet her hangi bir ruhani zümrenin, mezhebin veya dini bir sınıfın elinde değildir. Hâkimiyet bütün Müslümanların hatta tek tek her Müslüman'ın elindedir. Müslüman toplumunun herhangi bir ferdi bile eğer şartlarını taşıyorsa Kur'an ve sünnete uyarak bu hâkimiyeti yürütebilir⁵.

¹ Bakara 2/32,129.

² Eryarsoy, M.Beşir, "Hâkimiyet ", D.İ.A., www.darulerkam.de

³ Şirvanî, Harun Han, *İslamda Siyasal Düşünce ve İdare*, (Çev. Kemal Kuşçu), İstanbul, 1965, s.310.

⁴ Mevdudi, *İslam'da Hükümet*, (Çev. Ali Genceli), İstanbul, 2006, s. 222.

⁵ Mevdudi, a.g.e., s. 73.

Devletin gerekliliği, insanın yaratılışının doğal bir sonucudur. İnsan yaratılışı gereği, "doğru" ve "yanlış" kavramlarına sahiptir. Doğruyu öğrenmek ve bu doğruya uygun bir düzen içinde yaşamak ister. Yanlış uygulayanların ise engellenmesini arzu eder. İşte bu nedenledir ki, insanlara doğruyu öğreten birtakım kurallar koyacak ve bu kuralların uyulmasını sağlayacak bir otoritenin varlığı zorunludur⁶.

İnsanlık tarihine bakıldığında devlet, vazgeçilmez bir müessese olarak ortaya çıkmaktadır⁷. Hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz en eski medeniyetlerin hepsinde, güçlü devlet mekanizmaları bulunduğu ortaya çıkmıştır. İslâm açısından da devletin gereği tartışılmaz⁸. Devlet, İslâm'da bir sınıf veya şahsın hükümranlığı değil, aksine zayıflar için bir koruyucudur. Hz. Peygamber, Yemen'deki valilerinden Amr b. Hazm'a gönderdiği yazısında şöyle der: *"Muhakkak ki Allah, idarecileri zayıflar için bir yardımcı, güçlüler için de bir engelleyici olarak tayin etmiştir. Onlar, güçlüyü zulümden alıkoyarlarken, güçsüze de hak üzere yardım ederler"*⁹. Allah Rasûlü'nün getirmiş olduğu hükümlere göre onları yönetecek adaletli bir yöneticinin emirlerine itaat etmenin gereği üzerinde bütün Ehl-i Sünnet, Mürcie, Şia ve Hariciler ittifak halindedir¹⁰.

İslamda hâkimiyet prensip olarak Allah'a aittir ve bu makamı ona veren de Allah'tır. Fakat tatbikatta ilahi iradeyi temsil eden cemaatin umumi iradesidir¹¹.

Allah'ın hâkimiyet hakkının bir tecellisi olarak İslâm hükümlerini uygulamaya koymaktan sorumlu makamının adı hilâfettir. Hilafetin kelime anlamı, başkasının yerine onun adına görev yapmak veya tasarruflarda

⁶ Taha 20/90; Enfal 8/46; Nisa 4/83.

⁷ Miller David, *Siyasal Düşünce Ansiklopedisi*, (Çev. Bülent Peker - Nevzat Kıracı), I, Ankara 1994, s. 178; Şirvani, a.g.e. ,s.54.

⁸ Maide 5/48; Nisa 4/59;

⁹ Hamidullah, Muhammed, *Vesaik*, s. 167'den naklen bkz. Celal Yeniçeri, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, İstanbul, 1984, s. 354.

¹⁰ İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Mileli ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, Beyrut, 1395/1975, IV, s.87.

¹¹ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, II, Ankara, 2003, s. 882.

bulunmak demektir¹². Halife ise, başkası tarafından kendi adına iş görmek üzere görevlendirilen kişiye denir¹³.

İslâm hukukçuları "hilâfet" terimini, genellikle Hz. Peygamber (s.a.s)'in yerine geçmek anlamına kullanmışlardır. İbn Haldun hilafeti, "*Gerçekte hilâfet, şeriatı Allah'tan tebliğ eden Peygamber'in yerine geçip dini korumak ve dünya işlerini de düzene sokmak*" şeklinde tarif eder. Ayrıca en yüksek başkanlık ve amme velayeti; dini koruma ve dünya işlerini düzenleme makamıdır. Bu makama getirilene ise halife adı verilir¹⁴.

İslam da siyasi iktidarın esası vekâlettir. Her şeyin hâkimi olan Allah siyasi idareyi yürütmesi için kendisine bir vekil tayin etmiştir. Şüphesiz bu görev üzerinde birçok mesuliyeti beraberinde getirmektedir. Her şeyin sahibi Allah'tır ve bu itibarla dünyevi manasında Müslüman topluluktur. İslami anlayışa göre toplum, yönetici tarafından bir emanet olarak algılanmalıdır¹⁵.

İslam'a göre bütün kanunlar Allah'tan gelmiştir ve o hem yasama kuvvetinin, hem de devlet hâkimiyetinin tek kaynağıdır. Vahiy yoluyla yürürlüğe giren ilahi kanunlar değişmezler. Halife hilafet makamına gelmeden önceki kanunlar sayesinde iktidara geldiği için bizzat kanun koyma yetkisine sahip değildir. Hilafet makamı ilahi bir yoldan düzenlendiği için halifeye itaat de dini bir görevdir. Şu halde ona isyan büyük bir günahdır. Eğer halife, ilahi kanunlara aykırı davranırsa tebaanın ona itaat yükümlülüğü de ortadan kalkar¹⁶.

12 İbn Teymiyye, *Mecmuu'l-Fetava*, XXXV, s.43; el-Kettânî, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, (Çev. Ahmet Özel), I, s.2.

13 İbn Hazm, *el-Fasl*, IV, s.107.

14 İbn Haldun, *Mukaddime*, (Çev. Zakir Kadir Urgan), İstanbul, 1997, s.191.

15 Şirvani, a.g.e, s. 310.

16 Arslan, Mahmut, "*İslam'da Devlet Düşüncesi ve Kutadgu Bilig*", İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 13, İstanbul, 1987, s. 71.

İslam devletinde halifeler hem din hem de dünya işlerine bakmakla görevli idiler. İslam devlet anlayışında, yargı gücü de birlikte olmak üzere bir” *kuvvetler ayrılığı*” ilkesinin bulunmadığı görülür¹⁷.

İslam devletinin bütün siyasetinin amacı, Allah’ın hükümlerini yeryüzüne yaymaktır. Bu amaç ve görev devlete evrensel çapta verilmiştir¹⁸.

Abdülkerim Zeydan İslam devletinin amaçlarını şöyle belirtmektedir. *“Devlet, İslam temeli üzerine kurulu bir fikir devleti olarak kaldıkça, amaçlarının bizzat İslam olacağı tabiidir. Sonra bu amaçları güvenliğin sağlanması, huzurun temini, hayat sigortası ve düşmana karşı savunma gibi hedeflerle sınırlandırılmaz. Bunların ötesinde devlet işlerinin bütününde İslami hükümleri uygulamak, İslam çağrısını yaymak için her tarafa uzanmak amaçlarını da taşır. Şüphesiz ki, fertlere ibadet kolaylığını, İslam nizamına uygun yaşama imkânı sağlamak, bunun dışına sürükleyen etkenleri kaldırmak, ekonomik ve sosyal ilkeleriyle çelişen, İslam’a zarar getiren ne varsa hepsini yok etmek de devletin görevi, yani amacıdır”*¹⁹.

1.2.İslam’da Devletin Zarureti

Manevî kişiliği ve belirli bir anayasal düzeni olan egemenlik sahibi, sınırları belli bir ülkeye sahip, bir hükümete ve ortak kanunlara bağlı, teşkilâtlı millet veya milletler topluluğunu meydana getiren siyâsi teşekküle devlet denmektedir²⁰.

İlk çağ Yunan filozoflarından Eflatun, devletin, insanın tek başına kendi kendisine yetmemesi sebebiyle, ihtiyaçlarını karşılamak üzere meydana getirdiği bir topluluk olduğu görüşündedir²¹. Aristo'ya göre ise devlet, "Kendi

¹⁷ Üçok,Coşkun; Mumcu,Ahmet;Bozkurt,Gülnihal, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara, 1976, s. 63’den nakleden Mahmut Arslan, a.g.m.,s.71.

¹⁸ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, II, s. 880.

¹⁹ Zeydan, Abdülkerim, *İslam’da Fert ve Devlet Münasebetleri*,(Çev. Mehmet Akif Ersoy, Sdl. Burhanettin Kayhan), İstanbul, Trz. s. 79.

²⁰ Eryarsoy, M.Beşir, “Hâkimiyet”, D.İ.A., www.darulerkam.de

²¹ Eflatun, *Devlet*, (Çev. M. Ali Cimcoz, S. Eyüboğlu), İstanbul, 1958, s.31.

kendisine yetmek iddiasında olan ve yaşayabilmek için ihtiyacı bulunan her şeyi genellikle kendisi sağlayabilen bir vatandaşlar topluluğudur."²²

Devletin gerekliliği, toplumsal düzenin ve birlikte yaşamının doğal bir sonucudur. İnsan yaratılışı gereği, "doğru" ve "yanlış" kavramlarına sahiptir. Doğruyu öğrenmek ve bu doğruya uygun bir düzen içinde yaşamak ister. Yanlış uygulayanların ise engellenmesini arzu eder. İşte bu nedenledir ki, insanlara doğruyu öğreten birtakım kurallar koyacak ve bu kurallara uyulmasını sağlayacak bir otoritenin varlığı zorunludur.

*"Andolsun, Harun bundan önce onlara: "Ey kavmim, gerçekten siz bununla fitneye düşürüldünüz (denendiniz). Sizin asıl Rabbiniz Rahman (olan Allah)dır; şu halde bana uyun ve emrime itaat edin" demişti."*²³

*"Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin ve çekişip birbirinize düşmeyin, çözülüp yılgınllaşırsınız, gücünüz gider. Sabredin. Şüphesiz Allah, sabredenlerle beraberdir."*²⁴

*"Kendilerine güven veya korku haberi geldiğinde, onu yaygınlaştırıverirler. Oysa bunu peygambere ve kendilerinden olan emir sahiplerine götürmüş olsalardı, onlardan 'sonuç-çıkarabilenler,' onu bilirlerdi. Allah'ın üzerinizdeki fazlı ve rahmeti olmasaydı, azınız hariç herhalde şeytana uymuştunuz."*²⁵

İnsanlık tarihine bakıldığında devlet, toplum hayatında vazgeçilmez bir müessese olarak ortaya çıkmaktadır²⁶. Hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz en eski medeniyetlerin hepsinde, güçlü devlet mekanizmaları bulunduğu ortaya çıkmıştır. İslâm açısından da devletin gereği tartışılmaz.

"Sana da (Ey Muhammed,) önündeki kitap(lar)ı doğrulayıcı ve ona 'bir şahid-gözetleyici' olarak Kitab'ı (Kur'an'ı) indirdik. Öyleyse aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet ve sana gelen haktan sapıp onların heva (istek ve tutku)larına uyma. Sizden her

²² Akın, İlhan, *Kamu Hukuku*, İstanbul, 1974, s.12-13.

²³ Taha, 20/90.

²⁴ Enfal, 8/46.

²⁵ Nisa, 4/83.

²⁶ Miller David, *Siyasal Düşünce Ansiklopedisi*, (Çev: Peker Bülent- Kırac Nevzat), I, Ankara 1994, s. 178; Şirvani , a.g.e., s. 54

biriniz için bir şariat ve bir yol-yöntem kıldık. Eğer Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet kıları; ancak (bu,) verdikleriyle sizi denemesi içindir. Artık hayırlarda yarışınız. Tümünüzün dönüşü Allah'adır. Hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.”²⁷

“Ey iman edenler, Allah’a itaat edin; elçiye itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, artık onu Allah’a ve elçisine döndürün. Şayet Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsanız. Bu, hayırlı ve sonuç bakımından daha güzeldir.”²⁸

İslam’da devlet bir sınıf veya şahsın hükümrancılığı değil, aksine zayıflar için bir koruyucudur. Hz. Peygamber, Yemen’deki valilerinden Amr b. Hazm’a gönderdiği yazısında şöyle der: *“Muhakkak ki Allah, idarecileri zayıflar için bir yardımcı, güçlüler için de bir engelleyici olarak tayin etmiştir. Onlar, güçlüyü zulümden alıkoyarlarken, güçsüze de hak üzere yardım ederler.”²⁹* Allah Rasûlü'nün getirmiş olduğu hükümlere göre onları yönetecek adaletli bir yöneticinin emirlerine itaat etmenin gereği üzerinde bütün Ehl-i Sünnet, Mürcie, Şia ve Hariciler ittifak halindedir³⁰.

Farabi devletin zarureti kâinattaki nizamdan yola çıkarak açıklar. Varlıklardaki idare nizamı ile toplumdaki idare nizamının benzerliği üzerinde durarak, varlıkta nasıl düzensizlik yoksa toplumda da böyle olmalıdır der. Devleti canlı bir organizmaya benzeterek, merkezin kalp olduğunu ifade etmiştir³¹. Farabi’ye göre devletin zaruretinin diğer nedenleri ona duyulan ihtiyaç ve adaleti temin etmesidir³².

İmam Gazali İslâm'a göre teşkilâtlanmış bir devletin ve onun başında bir başkanın bulunması gerektiğini açıklarken şöyle demektedir:

²⁷ Maide, 5/48.

²⁸ Nisa, 4/59.

²⁹ Muhammed Hamidullah, *Vesâik*, s. 167’den naklen bk. Celal Yeniçeri, *İslam’da devlet bütçesi*, İstanbul, 1984 s. 354

³⁰ İbn Hazm, a.g.e., IV, s.87.

³¹ Farabi, *İdeal Devlet*, (Çev. Ahmet Arslan), Vadi Yayınları, s.67

³² Farabi, a.g.e., s.85.

"Bunun gereği ile ilgili olarak kesin şer'i delili ortaya koyarken bu konuda ümmetin icma halinde olduğuna dikkati çekmekle yetinmeyerek, icmanın dayanağını da şöylece açıklayacağız: Şeriat sahibi dini emirlerin düzenliliğinin sağlanmasını kesinlikle istemiştir. Bu yargıda anlaşmazlık olabileceği kesinlikle düşünülemez. Buna dayanarak şunu da ekliyoruz: Dînî emirlerin düzenliliği kendisine itaat edilen bir devlet başkanının varlığıyla mümkün olabilir. Can ve mal güvenliği kendisine itaat edilen bir devlet başkanının varlığıyla sağlanabilir. Buna, yöneticilerin ölümü dolayısıyla ortaya çıkan karışıklıklar delildir"³³.

İbni Haldun, devletin zaruretiyi şöyle anlatır: "Çeşitli arzu ve maksatların bir noktada çatışacak şekilde toplanması sebebiyle bir çekişme durumu ortaya çıkar. Şayet ortada ihtilafları önleyici ve engelleyici bir hakim (hüküm sahibi otorite/devlet) mevcut olmazsa, bu durum, insanlığın mahvolmasına ve neslinin kesilmesini ilan eden bir yol açar"³⁴.

Devletin olmadığı bir ortamda, toplumun kendi kendini düzenleyerek asayiş ve istikrar oluşturması imkânsızdır. Devletin olmadığı bir ortamda kanunlar da olmayacaktır. Dolayısıyla "suç" kavramı ortadan kalkacak ve herkes istediği fiili rahatlıkla yapabilecektir. Dileyen kişi bir başkasının malına ya da canına kast ettiğinde, bu suçu "suç" olarak tanımlayacak ve engelleyecek bir otorite bulunmayacaktır. Hırsızlar istedikleri malı çalacaklar, katiller diledikleri insanı öldürecekler ve onları durduracak bir polis ya da yargılayacak bir mahkeme olmayacaktır. İnsanların huzurlarının, mallarının, canlarının ve ırzlarının hiçbir güvencesi kalmayacaktır. Tarih boyunca siyasi otoritenin ortadan kalktığı dönemler, hep yağma, talan ve katliam dönemleri olmuştur.

Nitekim toplumların yapısı düşünüldüğünde, devletin vazgeçilmez bir önemi olduğu açıkça görülür. Bir toplumda asayiş ve güvenliği sağlayabilecek, zararlı davranışları kanunla yasaklayabilecek, bu kanunlara da uyulmasını

³³ Gazzâlî, *el-İktisad fî'l-İtikâd*, (Nşr., İ. Agâh Çubukçu-H. Atay,) Ankara, 1962, s.224.

³⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, I, s. 547.

mecbur kılacak yegâne güç, devlettir. Buna paralel olarak, günümüzdeki toplumların vazgeçilmez ihtiyaçları olan sağlık, eğitim, milli güvenlik, altyapı gibi hizmetlerin de sadece devlet tarafından karşılanabileceği açıktır.

1.3. Kur'an-ı Kerim'de Devlet Anlayışı

Hz. Peygamber'in dünyaya geldiği dönemde Arabistan'da "oligarşik-pederşahi" bir teşkilattan başka devlet şekline rastlanmaz³⁵. Bununla beraber Kur'an'ı Kerim insanlara iyi örnekler sunabilmek için iyi krallardan, insanları kötü ve zalim yönetimlerden sakındırmak için kötülerden de bahsetmiştir.

*"Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımarıp böbürlenerek) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi? Hani İbrahim, "Benim Rabbim diriltir, öldürür." demiş; o da, "Ben de diriltir, öldürürüm" demişti. (Bunun üzerine) İbrahim, "Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir" deyince, kâfir şaşırıp kaldı. Zaten Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez."*³⁶

*"Onu satın alan bir Mısırlı (aziz,) karısına: "Onun yerini üstün tut (ona güzel bak), umulur ki bize bir yararı dokunur ya da onu evlat ediniriz" dedi. Böylelikle Biz, Yusuf'u yeryüzünde (Mısır'da) yerleşik kıldık. Ona sözlerin yorumundan (olan bir bilgiyi) öğrettik. Allah, emrinde galib olandır, ancak insanların çoğu bilmezler."*³⁷

Kur'an'da eski çağlardan bahsedilirken muhakkak geçmiş peygamberlerin kıssalarına değinilir.

*"Sonunda ikisinin de düşmanı olan (adam)ı yakalamak isterken (adam ona) dedi ki: "Ey Musa dün birini öldürdüğün gibi, bugün de beni mi öldürmek istiyorsun? Sen yeryüzünde yalnızca bir zorba olmak istiyorsun, ıslah edicilerden olmak istemiyorsun."*³⁸

³⁵ Hamidullah Muhammed, *İslam Peygamberi*, s. 872-873.

³⁶ Bakara 2/258

³⁷ Yusuf 12/21.

³⁸ Kasas, 28/19.

“Şehrin öbür yakasından bir adam koşarak gelip dedi ki: “Ey Musa, önde gelenler, seni öldürmek konusunda aralarında görüşmektedirler, artık sen çık git; gerçekten ben sana öğüt verenlerdenim.”³⁹

Önceki peygamberlerin tatbikatının devamlı yürürlükte olduğu Hz. Peygamber’e ve Müslümanlara hatırlatılır.

“Bunlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiklerimizdir. Eğer bunları tanımayıp-küfre sapıyorlarsa, andolsun, Biz buna (karşı) inkara sapmayan bir topluluğu vekil kılmışızdır.”⁴⁰

Peygamberlerin vazifesi, kral veya başka kötü idarecilerin tutumu neticesi örf ve ahlakı bozulmuş bir kavmi ıslah etmektir⁴¹.

Kur’an’ı inceleyen bir kimse karşısında “devlet” kavramından çok “ümme” kavramının çıktığını görür.

“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.”⁴²

“Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah’ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl’e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırd edelim diye kible yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.”⁴³

Çünkü Kur’an önceliği sağlıklı toplumsallaşmaya vererek ümmetleşmenin manevi temellerini açıklar. Eğer Kur’an Müslüman bireyin önüne ümmetleşmek yerine devletleşmek gibi çok somut bir hedef yerleştirseydi, Müslümanlar sağlıklı bir devlet teşkilatına sahip

³⁹ Kasas, 28/20.

⁴⁰ En’am, 6/89.

⁴¹ Hamidullah Muhammed, *İslam Peygamberi*, s. 874.

⁴² Al-i İmran/104.

⁴³ Bakara 2/143.

olamayacaklardı. Çünkü Kur'an devletin zorunluluğunu İslam ümmetinin canlı tutulmasına ve yaşatılmasına bağlar⁴⁴.

Kur'an devlet yapısıyla ilgili olarak, bütün insanlarca benimsenen, her zaman ve mekânda uygulanabilen genel esaslara değinmiştir. Kur'an'da siyasi sahayı tafsilatlı bir açıklama yapılmamıştır. Çünkü siyasi yapı değişkendir ve milletlere göre farklılıklar arz eder⁴⁵. Tafsilata girmemesinin nedeni, hem insanlara yorum imkânı vererek insan aklını dondurmamak hem de gelişen hayat şartlarını göz ardı etmemektir.

Kur'an yönetim esaslarını belirlerken de idarenin ayrıntılı esaslarını ve yapısını belirlemek yerine, bir takım temel ilkeler koymuştur. Devlet, toplum ve hayat için düşünce ve metod bütünlüğüne sahip olması yönüyle İslâm, devlet ve yönetim kavramlarını kendisinin ayrılmaz bir parçası kılmıştır. Bu nedenle İslâm, Müslümanlara İslâm Devletini ve İslâm yönetimini ikame edip İslâm'ın hükümleri ile hükmetmelerini emretmiştir.

*“Gerçek şu ki, Biz Tevrat'ı, içinde bir hidayet ve nur olarak indirdik. Teslim olmuş peygamberler, Yahudilere onunla hükmederlerdi. Bilgin-yöneticiler (Rabbaniyun) ve yüksek bilginler de (Ahbar), Allah'ın Kitabı'nı korumakla görevli kıldıklarından ve onun üzerine şahidler olduklarından (onunla hükmederlerdi.) Öyleyse insanlardan korkmayın, Benden korkun ve ayetlerimi az bir değere karşılık satmayın. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar, kafir olanlardır.”*⁴⁶

“Sana da (Ey Muhammed,) önündeki kitap(lar)ı doğrulayıcı ve ona 'bir şahid-gözetleyici' olarak Kitab'ı (Kur'an'ı) indirdik. Öyleyse aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet ve sana gelen haktan sapıp onların heva (istek ve tutku)larına uyma. Sizden her biriniz için bir şariat ve bir yol-yöntem kıldık. Eğer Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet kılardı; ancak (bu,) verdikleriyle sizi denemesi içindir. Artık hayırlarda yarışınız.

⁴⁴ Birsin, Mehmet, Hz. Peygamber'in Devleti, İstanbul, 1996, s. 19-21

⁴⁵ Akbulut Ahmet, Sahabe Dönemi İktidar Kavgaı, s.6-9.

⁴⁶ Maide 5/44.

Tümünüzün dönüşü Allah'adır. Hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.”⁴⁷

“Şüphesiz Allah, size emanetleri ehline (sahiplerine) teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor. Bununla Allah, size ne güzel öğüt veriyor!.. Doğrusu Allah, işitendir, görendir.”⁴⁸

“Ey iman edenler, Allah'a itaat edin; elçiye itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, artık onu Allah'a ve elçisine döndürün. Şayet Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız. Bu, hayırlı ve sonuç bakımından daha güzeldir.”⁴⁹

Bu ayetler dışında yönetim ve otorite, kavramlarına işaret eden hükümle ilgili daha birçok ayeti kerime mevcuttur. Medeni hukuk,

“Boşadığınız) Kadınları, gücünüz oranında oturmakta olduğunuz yerin bir yanında oturtun, onlara 'darlık ve sıkıntıya düşürmek amacıyla' zarar vermeyin. Eğer onlar hamile iseler, yüklerini bırakıncaya (doğumlarını yapıncaya) kadar onlara nafaka verin. Şayet sizler için (çocuğu) emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin. (Durum ve ilişkilerinizi) Kendi aranızda maruf (güzellikle ve İslam'a uygun bir tarz) üzere görüşüp-konuşun. Eğer güçlük içine girerseniz, bu durumda (çocuğu) onun (babası) için bir başkası emzirebilir.”⁵⁰

Siyasi hukuk,

“Eğer bir kavmin ihanet edeceğinden kesin olarak korkarsan, sen de açık ve adil bir tutumla (onlarla olan anlaşma metnini ve diplomatik ilişkiyi) at. Gerçekten Allah, ihanet edenleri sevmez.”⁵¹

Ceza hukuku,

“Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz.”⁵²

⁴⁷ Maide 5/48.

⁴⁸ Nisa 4/58.

⁴⁹ Nisa 4/59.

⁵⁰ Talak 65/6.

⁵¹ Enfal 8/58.

“Hırsız erkek ve hırsız kadının, (çalıp) kazandıklarına bir karşılık, Allah’tan, ‘tekrarı önleyen kesin bir ceza’ olmak üzere ellerini kesin. Allah üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁵³

Askeri hukuk ve muamelat,

“Eğer onlar barışa eğilim gösterirlerse, sen de ona eğilim göster ve Allah’a tevekkül et. Çünkü O, işitendir, bilendir.”⁵⁴

(şahıs ve aile hukuku, aynı haklar, miras, ticaret, borçlar ve iş hukuku) ile ilgili konuların ana hatlarıyla yüzlerce ayeti kerimede açıkça ortaya konulduğunu görürüz. Bu konularla ilgili ayrıntılı bilgi ihtiva eden birçok hadis tezimizin dördüncü bölümünde verilecektir.

Kur’anın tavsiye ettiği devlet sistemi, bugünün ifadesiyle Hukuk Devleti” olabilir⁵⁵. Kur’an idarecilerden daima hukuku göz önünde bulundurmalarını ister.

“Ey iman edenler, adil şahidler olarak, Allah için, hakkı ayakta tutun. Bir topluluğa olan kininiz, sizi adaletten alıkoymasın. Adalet yapın. O, takvaya daha yakındır. Allah’tan korkup-sakının. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızdan haberi olandır.”⁵⁶

“Sana da (Ey Muhammed,) önündeki kitap(lar)ı doğrulayıcı ve ona ‘bir şahid-gözetleyici’ olarak Kitab’ı (Kur’an’ı) indirdik. Öyleyse aralarında Allah’ın indirdiğiyle hükmet ve sana gelen haktan sapıp onların heva (istek ve tutku)larına uyma. Sizden her biriniz için bir şariat ve bir yol-yöntem kıldık. Eğer Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet kılardı; ancak (bu,) verdikleriyle sizi denemesi içindir. Artık hayırlarda yarışınız. Tümünüzün dönüşü Allah’adır. Hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.”⁵⁷

⁵² Bakara 2/ 179

⁵³ Maide 5/ 38.

⁵⁴ Enfal 8/61.

⁵⁵ Akbulut, Ahmet, a.g.e., s.9.

⁵⁶ Maide, 5/8.

⁵⁷ Maide, 5/48.

Allah keyfi davranmayı Hz. Peygamber'e dahi yasaklamıştır.

*"Şüphesiz, Allah'ın sana gösterdiği gibi insanlar arasında hükmetmen için Biz sana kitabı hak olarak indirdik. (Sakın) Hainlerin savunucusu olma."*⁵⁸

İslam'da hâkimiyet sadece Allah'a aittir.

*"De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır, senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetersin."*⁵⁹

Bu yüzden devlet reisi mutlak hâkimiyet yetkisine sahip değildir. Çünkü halife Kur'an'da belirtildiği üzere Allah iradesine itaat etmeye söz vermektedir⁶⁰.

Kur'an'da kabul edilen siyasi delil genel olarak tarihi metottur. Çünkü Kur'an siyaset kanunları, geçmiş devletlerin tarihinden örnekler verilerek açıklanmıştır⁶¹. Kur'an'da geçmiş peygamberler devrinde yaşanmış olmak üzere Mısır'da Firavun monarşilerinden ve İsrailoğulları'ndan örnekler sunularak⁶², İslam devleti yöneticilerine ve tebaaya iyi örneklerden yararlanma, kötülerden ise kaçınma dersleri verilmiştir.

*"Bu, İbrahim'e, kavmine karşı verdiğimiz delilimizdir. Biz, dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Şüphesiz senin Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, bilendir."*⁶³

*"Peygamberleri onlara, "Allah, size Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi" dedi. Onlar, "O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha lâıyız. Ona zenginlik de verilmemiştir" dediler. Peygamberleri şöyle dedi: "Şüphesiz Allah, onu sizin üzerinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı." Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."*⁶⁴

⁵⁸ Nisa, 4/105

⁵⁹ Al-i İmran, 3/26.

⁶⁰ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, II, s.881.

⁶¹ Şirvani, Harun, a.g.e., s.33-35.

⁶² Sirma, İhsan Süreyya. a.g.e.,s.26.

⁶³ En'am, 6/83.

⁶⁴ Bakara2/247.

Harun Han Şirvani'nin tespit ettiğine göre⁶⁵ Kur'an İslam devletinde olması gereken prensipleri şu şekilde sıralamaktadır.

- *Nizam Prensibi*: Kur'an'da çeşitli yerlerde geçen ayetlerde düzeni bozucu nitelikler olan hüsrân ve fitne hor görülmüştür.

*"O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmeyiz."*⁶⁶

*"Mü'minlerden iki topluluk çarpışacak olursa, aralarını bulup-düzeltilsin. Şayet biri diğerine tecavüzde bulunacak olursa, artık tecavüzde bulunanla, Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın; eğer sonunda (Allah'ın emrini kabul edip) dönerse, bu durumda adaletle aralarını bulun ve (her konuda) adil davranın. Şüphesiz Allah, adil olanları sever."*⁶⁷

*"Yeryüzünde fesatçılar olarak bozgunculuk yapmayın"*⁶⁸. Müslümanlara aralarındaki sorunu uysallıkla ve kardeşçe çözmeleri gerektiği tavsiye edilmiştir.

*"Mü'minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını bulup-düzeltilsin ve Allah'tan korkup-sakının; umulur ki esirgenirsiniz."*⁶⁹

Eğer devlet fitneyi barışçı yollarla bastıramazsa silah zoru ile yok etmesi gerektiği tavsiye edilmiştir.

*"Fitne kalmayınca ve dinin hepsi Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçecek olurlarsa, şüphesiz Allah, yaptıklarını görendir."*⁷⁰

- *Barış ve İtaat*: Bu prensibin uygulanışı Kur'an'ın özüyle uyuşur. "İman" birisi barışın diğeri de itaatin hükümlerini oluşunu ifade etmek üzere iki anlamda kullanılmıştır. Kur'an'da birçok ayette Allah'a ve Resulüne itaat emredilmiştir.

*"De ki: "Allah'a ve Peygamber'e itaat edin." Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmeyiz."*⁷¹

⁶⁵ Şirvani, Harun Han, a.g.e., s.37-59.

⁶⁶ Bakara, 2/205.

⁶⁷ Hucurat, 49/9.

⁶⁸ Ankebut, 29/36.

⁶⁹ Hucurat, 49/10.

⁷⁰ Enfal, 8/39.

“Kim O peygambere itaat ederse muhakkak Allah’a itaat etmiştir”⁷².

Kendilerinden olan emir sahiplerine de Allah ve elçisiyle beraber itaat etmeleri gerektiği ifade edilmiştir⁷³.

Kanunla Sağlanan Adalet: Kur’an ferde, kanunun hâkim olması için birçok fedakârlığa katlanması gerektiğini açıklar.

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele.”⁷⁴

Kur’an’a göre idareciliğin ilk esası adaleti sağlayabilmektir⁷⁵.

“Şüphesiz Allah, size emanetleri ehline (sahiplerine) teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor. Bununla Allah, size ne güzel öğüt veriyor!.. Doğrusu Allah, işitendir, görendir.”⁷⁶

Kur’an’ı Kerim ve Hz. Peygamber’in sünneti, rejimle ilgili belirleyici ve bağlayıcı temel ilkeler sunmamıştır. Müslümanlar bu konuda kendilerini serbest hissederek gerek dört halife dönemi ve gerekse daha sonraki dönemlerde Hz. Peygamber’in uygulamaları, zamanın şartları ve Müslüman yöneticilerin görüşlerini esas alarak yönetim biçimleri oluşturmuşlardır. Dört halife döneminde ortaya çıkan, kaynağını ana hatlarıyla Kur’an ve sünnetten alan hilafet tarzı yönetim, muhtevasını daha çok ashabın görüş ve tercihleriyle belirlemiştir⁷⁷.

1.4. İslam’a Göre Devletin Unsurları

1.4.1. Ülke

Bir devletin sahip olabileceği ilk şey topraktır. Devletin toprakla olan ilgisi o kadar yakın ve ayrılmazdır ki, insan aklı belli bir toprağı olmayan

⁷¹ Al-i İmran, 3/32.

⁷² Nisa, 4/80.

⁷³ Nisa,4/59.

⁷⁴ Bakara, 2/155.

⁷⁵ Bakara, 2/213, Şura, 42/15.

⁷⁶ Nisa 4/58.

⁷⁷ Demirci Muhsin, *Kur’an’da Toplumsal Düzen*, İstanbul,2005, s.330.

devleti tasavvur edemez⁷⁸. Ülke kavramı İslâm'da bütün İslâm topraklarına şâmilidir. İslâm'a göre dünyada dâru'l-İslâm ve dâru'l-harb olmak üzere iki statünün varlığı söz konusudur. Bu kavramların her ikisi de Kur'an'da geçmemekle beraber genel olarak yeryüzüne Müslümanların hâkim olması ile ilgili ayetler geçmektedir.

*"Andolsun, Biz zikirden sonra Zebur'da da: "Şüphesiz Arz'a salih kullarım varisçi olacaktır" diye yazdık."*⁷⁹

Fâkihler, dâru'l-İslâm'ı tarif ederken;

- İslâm hukukunun açıkça uygulandığı ve Müslümanların İslâmî hükümleri uygulama imkânını bulabildikleri,
- Müslümanların idare ve hâkimiyetleri altında bulunan,
- Müslümanların devlet başkanının yönetimini sürdürdüğü yerlere dâru'l-İslâm; buna mukabil kâfirlerin devlet başkanlarının emir ve yönetiminin yürürlükte olduğu yere ise dâru'l-harp demişlerdir⁸⁰.

1.4.2. Halk

Halk kelimesi Latince "Populus"tan gelmekte "people", "peuple" gibi diğer dillere de geçmiş bulunmaktadır. Buna göre belirli bir toprakta oturan bir cinsten olan ve aynı dili kullanan insan kitlesine halk denmiştir. Bir halk kitlesi içinde çeşitli ırktan olanlar vardır⁸¹.

İslâm devletinde ırkî, coğrafi ve etnik bir temele dayanmayan vatandaşlar bütününe ümmet denmektedir. Vatan, renk, dil, menşe'leri ne olursa olsun Müslümanlar tek ümmettir. Devletin temeli bu Müslüman vatandaşlar olmakla beraber, gayrimüslim (zımni) vatandaşlar da vardır. İslam, temel hak, hürriyet ve vazifeler konusunda, Müslim ve gayrimüslim

⁷⁸ Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, s.117.

⁷⁹ Enbiyâ, 21/105.

⁸⁰ Özel, a.g.e., s.76.

⁸¹ Şener, Sami, Halk(Avam) mad., İ.A., www.darulerkam.de

vatandaşlar arasında tam bir eşitlik tesis etmiştir. Gayrimüslimler müminlerle birlikte aynı medeni haklara sahiptir. Medeni ve ceza hukuku yönünden aralarında fark olmayıp, aynı kanunlar her ikisine de uygulanır. Bu haklarla ilgili olarak İslam devleti ve azınlıklar arasında bir de anlaşma vardır. Anlaşmanın şartlarına uydukları müddetçe bu hakları İslam Devleti tarafından korunur ve değiştirilmez⁸².

İslam'da yöneten ve yönetilenler bir bütündür. Müslüman vatandaşlara düşen, toplumun kimliğini oluşturan manevi değerleri geliştirmek ve sağlamlaştırmaktır. İnsanlar her zaman layık oldukları yönetim tarzıyla yönetilirler, kendileri iyi olurlarsa yöneticileri de iyi olur, kötü olurlarsa yöneticiler de kötü olur. Zira yöneticiler halkın içinden çıkarlar ve onların bir parçasıdır. Yüce Allah: "Bir kavim kendini bozmadıkça Allah onları bozmaz"⁸³ diyor. Hz. Peygamber de bir hadisinde bu konu ile ilgili şöyle buyurmaktadır: "Nasıl iseniz öyle yönetilirsiniz."⁸⁴

Müslüman vatandaşların devlete karşı bazı görev ve sorumlulukları vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Yöneticileri seçmek: Kendilerini yönetecek kişi ve kadroyu seçmesi Müslüman vatandaşların sorumluluğudur. Bu aynı zamanda İslam'ın temel yönetim ilkelerinin başında yer alan biatın da zorunlu bir sonucudur. Kuran'da iki ayette ayrı ayrı zikredilen naslardan,

*"Şüphesiz sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmişlerdir. Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir. Şu halde, kim ahdini bozarsa, artık o, ancak kendi aleyhine ahdini bozmuş olur. Kim de Allah'a verdiği ahdine vefa gösterirse, artık O da, ona büyük bir ecir verecektir."*⁸⁵

⁸² Afzalur Rahman, *Yönetici ve Devlet Adamı Olarak Hz. Muhammed*, İstanbul, 2008, İnkılab Yayınları, s.108.

⁸³ Rad, 13/11; En'am 6/129.

⁸⁴ Acluni, Keşfu'l-Hafa, II, 184, 431; Muttaki el-Hindi, Kenzu'l-Ummal, VI, s.89.

⁸⁵ Fetih 48/10.

*"Ey Peygamber, mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleri ve ayakları arasında bir iftira düzüp-uydurmamak (gayri meşru olan bir çocuğu kocalarına dayandırmamak), ma'ruf (iyi, güzel ve yararlı bir iş) konusunda isyan etmemek üzere, sana biat etmek amacıyla geldikleri zaman, onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret iste. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir."*⁸⁶

Anlaşıldığı kadarıyla biat, sosyopolitik bir akit olarak devlet başkanını seçmek, ona bağlılık göstermektir⁸⁷.

"Bir kimse, Müslümanlara danışmadan, ister kendisi başkan olmaya, ister başkasını başkanlığa geçirmeğe kalkışırsa (vazgeçmediği takdirde) onu öldürmelisiniz."⁸⁸ Hz. Ömer'in bu sözünden hareketle İslam'ın benimsediği idari yapının meşverete dayandığını söyleyebiliriz.

İslâm'daki istişare sistemi çoğunluk veya azınlık farkı gözetilmeksizin imkân dâhilinde herkesin görüşünü almayı gerektirmekte, ancak görüşler içinde tercihe şayan olanın, parmak hesabıyla değil, derin ve tarafsız aklı araştırma neticesi tespit edilmiş olanın tatbik mecburiyetini içermektedir.

Siyasi otoriteye itaat etmek: Devlet başkanına itaat etmek her vatandaşın görevidir. Bu konu hem ayetler,

*"Ey iman edenler, Allah'a itaat edin; elçiye itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, artık onu Allah'a ve elçisine döndürün. Şayet Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız. Bu, hayırlı ve sonuç bakımından daha güzeldir."*⁸⁹ *"Kim Resûl'e itaat ederse, gerçekte Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, Biz seni onların üzerine koruyucu göndermedik."*⁹⁰ hem de hadislerde üzerinde önemle durulan konulardan biridir.

⁸⁶ Mümtetine 60/12.

⁸⁷ Demirci Muhsin,a.g.e., s.356.

⁸⁸ Muhammed Ravvas Kal'aci, *Mevsûatu fıkhi Ömer b. el-Hattâb*, 1401/1981, s.103.

⁸⁹ Nisa, 4/59.

⁹⁰ Nisa, 4/80.

Hiz. Ebû Hüreyre (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: *"Kim bana itaat etmişse mutlaka Allah'a itaat etmiştir. Kim de bana isyan etmiş ise, mutlaka Allah'a isyan etmiştir. Kim emîre itaat ederse mutlaka bana itaat etmiş olur. Kim de emîre isyan ederse mutlaka bana isyan etmiş olur"*⁹¹.

İbnu Ömer (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: *"Müslüman kişiye, hoşuna giden veya gitmeyen her hususta itaat etmesi gerekir. Ancak, masiyet (Allah'a isyan) emredilmişse o hariç, eğer masiyet emredilmişse, dinlemek de yok, itaat de yok"*⁹².

Toplumsal düzeni bozacak faaliyetlerden uzak durmak: İslam her zaman ve her şartta toplumun birliğine ve beraberliğine önem vermiştir. Kur'an her zaman toplumun huzurunu bozacak olan kargaşa, anarşi, kan dökme ve bozgunculuğu yasaklamıştır.

*"İnsanların kendi ellerinin kazandığı dolayısıyla, karada ve denizde fesad ortaya çıktı. Umulur ki, dönerler diye (Allah) onlara yaptıklarının bir kısmını kendilerine taddırmaktadır."*⁹³

*"Düzene konulması (ıslah)ından sonra yeryüzünde bozgunculuk (fesad) çıkarmayın; O'na korkarak ve umut taşıyarak dua edin. Doğrusu Allah'ın rahmeti iyilik yapanlara pek yakındır."*⁹⁴

Toplumun düzenini bozan ve Müslüman toplum arasında fitneye sebep olan her türlü fiil Hiz. Peygamber'in hadislerinde, özellikle veda hutbesinde yasaklanmıştır⁹⁵.

⁹¹ Buhârî, Ahkâm, 1, Cihad, 109; Müslim, İmaret, 33; Nesâî, Bey'at, 27.

⁹² Buhârî, Ahkâm, 4, Cihad, 108; Müslim, İmâret, 38; Tirmizî, Cihad, 29; Ebû Dâvud, Cihad, 86; Nesâî, Bey'at, 34.

⁹³ Rum,30/41.

⁹⁴ Araf 7/56.

⁹⁵ Buhari, Kitabu'l-Megâzî,79.

1.4.3. Hâkimiyet

Devletin bir diğer unsuru hâkimiyettir. Arapçada "el-Hukm" kelimesi sözlükte yargı ve yargıda bulunmak anlamındadır. Kelimenin kökü, taraflar arasında ister anlaşmazlık bulunsun isterse bulunmasın belirli bir konunun gerçek değerinin anlaşılması için, bu konuda yetkili kabul edilen bir makama başvurma manasını ihtiva etmektedir⁹⁶. Kur'ân-ı Kerîm'de de kelimenin bu anlamı göz önünde bulundurularak kullanıldığı görülmektedir.

*"Şüphesiz bu (İsa hakkındaki) gerçek kıssadır. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."*⁹⁷

*"Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler."*⁹⁸

Modern anlayışa göre hâkimiyet, bir irade bütünlüğünün diğer bir evrensel irade ve karar birliğinden mutlak bağımsızlığını ifade eder. Herhangi bir iç ve dış kuvvetin müdahale ve murakabesi olmaksızın en yüksek evrensel karar yetkisine sahip bir birliğin ifadesi olarak hâkimiyet, muayyen bir ülke ve o ülkede oturan hakiki ve tüzel kişiler üzerinde kullanılan ve devlet kişiliğine bağlı olan, ondan ayrılmayan, aslî olarak en yüksek hukukî iktidar veya kudrettir⁹⁹.

Meşhur Tarihçi İbn Haldun'a göre; insanlar, yemek, yaşamak ve diğer zorunlu olan nesneleri istihsal etmek üzere bir araya toplandıklarından, birbirleriyle muamelede bulunmaya ve birbirlerinin ihtiyaçlarını gidermeye mecburdurlar¹⁰⁰. İnsanlar birbirlerine muhtaçtır ve aralarındaki karışıklıkları önleyecek, adaleti sağlayacak ve birbirlerine saldırmalarını engelleyecek bir

⁹⁶ Eryarsoy, M.Beşir, "Hakimiyet", D.İ.A., www.darulerkam.de

⁹⁷ Ali İmran 3/62.

⁹⁸ Bakara 2/32.

⁹⁹ Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, 1986, s. 118; Yavuz Abadan, *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, Ankara, 1952, s. 323.

¹⁰⁰ İbn Haldun, a.g.e., s. 100-101

birlik olmadan yaşamaları imkânsızdır. Bu birlik “devlet”tir ve kuvvet sahibi, hükmünü yerine getiren “devlet başkanı”dır¹⁰¹.

Mevdudi ise, hâkimiyeti tanımlarken şunları söylemektedir: "Siyaset biliminde bu terim; en yüksek iktidar ve mutlak iktidar anlamında kullanılır. Herhangi bir kimse ya da topluluğun hâkimiyeti elinde tutmasından maksat şudur: Onun her hükmü kanun mahiyetini taşır ve kanun olur. Böyle bir kimse ülkesinde yaşayan fertlerin üzerinde hükümlerini yürütür ve sınırsız tercih ve yetkilerin sahibi olur. İdare edilenler de böyle bir kimseye kayıtsız şartsız itaat etmeye mecburdurlar. Onun yetki ve tercihlerini kendi iradesi altındaki hiç kimse sınırlandıramaz ve kısamaz. Fertlere verilmiş bulunan herhangi bir hak var ise, bu hak da ancak onun tarafından verilmiş olur. Diğer taraftan hâkimiyeti elinde bulundurması sebebiyle, herhangi bir kanun bağlamadığı için, böyle birisi tam manasıyla kadir-i mutlaktır..."¹⁰²

İslâm, İslâmî ve cahilî olmak üzere iki tür hâkimiyet tanır¹⁰³. Kur'an Maide Suresi 50. Ayette kişilerin, cahillik devrinin hükmünü aradıklarından bahseder.

*“Onlar hala cahiliye hükmünü mü arıyorlar? Kesin bilgiyle inanan bir topluluk için hükmü, Allah’tan daha güzel olan kimdir?”*¹⁰⁴

İslâm terminolojisi cahilî hâkimiyeti çeşitli terimlerle ifade etmiştir: Küfr, dalâl, cahiliyye, tâğut... gibi, Allah'dan başka kendisine ibadet edilen her şeye cahilî hâkimiyet denmektedir¹⁰⁵.

İslami hâkimiyette ise, hâkimiyetin mevkii Yüce Allah’tır. Kur'an'a göre yalnızca Allah hâkimdir. İslami anlayışa göre dünyevi hâkimiyet her hangi bir ruhani zümrenin, mezhebin veya dini bir sınıfın elinde değildir. Hâkimiyet bütün Müslümanların hatta tek tek her Müslüman’ın elindedir. Müslüman toplumunun herhangi bir ferdi bile eğer şartlarını taşıyorsa Kur'an ve sünnete uyarak bu hâkimiyeti yürütebilir¹⁰⁶.

¹⁰¹ Uğur, Ahmet, *Osmanlı Siyaset-Nameleri*, s. 29

¹⁰² Mevdudi, a.g.e., s.314.

¹⁰³ Eryarsoy, M. Beşir, "Hakimiyet", D. İ. A., www.darulerkam.de

¹⁰⁴ el-Mâide, 5/50.

¹⁰⁵ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, Beyrut 1388/1969, I, 512.

¹⁰⁶ Mevdudi, a.g.e., s. 73,

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER VE İLK İSLAM DEVLETİ

2.1. İslam'ın Doğduğu Siyasi Ortam

İslam öncesi dönemde, Arabistan Yarımadası'nda genellikle kabilecilik hâkimdi. Her ne kadar Yemen gibi bölgelerde krallıklar hâkim idiyse de, idari organizasyon açısından kabileler önemli bir fonksiyon icra ediyordu¹⁰⁷.

Arap kabileleri çok eski zamanlardan beri kuvvetli bir ferdiyet duygusuna sahip olmuşlardır. Onların nazarında önemli olan aile değil, fert ve kabiledir. Arapların sosyal yapısı kan akrabalığı üzerine kurulmuştur. Her zaman için önemli olan milli duygudan ziyade sülaledir. Her kabilenin müşterek bir atası vardır. Bu cemiyete pederşahi de denilebilir¹⁰⁸.

İslam öncesi kabile hayatının ayırıcı özelliği yüksek seviyedeki toplumsal dayanışma ile güvenliğin sürekli kılınması idi. İslam öncesi Arabistan'da bir başka şahsa karşı, onun bir insan olması gerçeğine dayalı genel bir sorumluluk duygusu yoktu. Duyulan sorumluluk duygusu kişinin kabilesinin bir takım yükümlülükleri bulunan karşı bir müttefik kabileye veya kesin ve şiddetli bir intikamdan şüphe duyulamayacak güçlü bir diğer kabileye karşı duyulan sorumluluk duygusudur¹⁰⁹.

Kabilede her zaman için bir reis vardı ve bu reis veraset yoluyla seçilmiyordu. Kabilenin ileri gelen ihtiyarları toplanıyor ve yeni seçilecek reis konusunu görüşüyorlardı. İslam öncesi Arap kabilelerinde en mühim şey, yeni

¹⁰⁷ Sırma, İhsan Süreyya, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, 1994, s. 22.

¹⁰⁸ Şirvani, a.g.e., s. 23.

¹⁰⁹ Watt, W. Montgomery, *İslam'da Siyasal Düşüncenin Oluşumu*, (Çev. Ulvi Murat Kılavuz), İstanbul, 2001, s. 20.

seçilen reisin iyi bir komutan oluşu idi. Muhtemelen akıllı, zengin olmak gibi başka özelliklerde bu seçimlerde nazarı dikkate alınıyordu¹¹⁰.

Genel hatları itibariyle bir devlet yapısını andırmasına rağmen Mekke'nin bir kralı yoktur. Mekke çevresinde halkın tanıdığı bir genel başkan bulunurdu. Başkanlık için zengin ve eli açık olmak, savaşta hayatlarını, barışta zenginliklerini ortaya koymak şartı¹¹¹ Mekke şehir devletinin idaresi genellikle Kâbe'yi ilgilendiren çeşitli bakanlıkların elinde bulunuyordu. Mekke şehir devletinde yirmiye yakın vazife vardı ve tevârüs yoluyla intikal eden bu vazifeler Kureyş kabileleri içindeki boylara taksim edilmişlerdi¹¹².

Montgomery Watt, bu dönemde Arapların siyasi hayatlarının başrolünü kabileciliğin oynamasını doğal görür ve şöyle der: "Arapların çoğunun kabileden başka herhangi bir siyasi yapı tecrübeleri yoktu. Mekke'de bir senato veya meclis mevcuttu, ancak muhtemelen bu, - Mekke'de tek bir devlet başkanının değil, görünüş itibariyle birbirine eşit kabile reislerinden bir gurubun var olması dışında- şeyhin kabile meclisinden farklı değildi"¹¹³.

Mekke'den, siyasal bakımdan tamamen farklı olan Medine'de ise bir devlet, yani Mekke'de olana benzer organize bir idare sistemi yoktu. Fakat yine Medine toplumunda da kabilecilik hâkimdi¹¹⁴. Şehrin bir reisi yoktu. Şehirde Evs ve Hazrec adlı iki Arap kabilesiyle, Kaynuka, Nadir, Kureyza olmak üzere Yahudi kabileleri bulunurdu ve bunlar Medine'de ayrı ayrı mahallelerde otururdu. Arap kabileleriyle, Yahudi kabileleri arasında çoğu zaman ciddi tartışmalar baş gösterirdi. Yahudiler, Arap kabile geleneğini benimsemişlerdi; ancak din ayrılığından kaynaklanan ihtilaflar söz konusu idi.

¹¹⁰ Sırma, a.g.e., s. 29.

¹¹¹ Savaş, Hamdi, *İslam Tarihi I "Hz. Muhammed ve Dört Halife Devri"*, Kayseri, 1995, s. 8.

¹¹² Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*. (Çev. Salih Tuğ), II, s. 842.

¹¹³ Watt, a.g.e., s.29.

¹¹⁴ Sırma, a.g.e., s. 29.

İslâm öncesi Medine halkının dininin Yahudilik ve Şirk olduğu rivayet edilmiştir. Evs ve Hazrec kabileleri, Menât putuna tapmaktaydılar¹¹⁵. Medinelilerde yönetim düzeni olmadığından halk kendi arasında devamlı kabile üstünlüğü çatışmasına girmiştir. Medine'deki kabile çekişmeleri, su bölgelerini ve riyaseti ele geçirme isteğinden kaynaklanmıştır. Aşiret büyüğü öldüğünde riyaseti ele geçirmek için, büyük oğul ve amcalar arasında çatışmalar olmuştur¹¹⁶. Irklarının üstünlüğünü savunma biçiminde olan bu kabile ırkçılığı, sosyalleşme, vatan, devlet ve hükümet düşüncelerini engellediği ve hatta daha önce kurulan Arap Devletlerinin de bu nedenle yıkıldığı rivayet edilmiştir¹¹⁷.

İslam'dan önce Arap yarımadasında kurulan devletler büyük oranda hukukî yapılarını dine dayamış devletlerdi. Devlet başkanları, aynı zamanda en yüksek dinî otorite olup; halk ile Tanrılar arasında aracılık rolü oynarlardı.

2.2. Hz. Peygamber'in Siyasi Liderliği

Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamberlik görevi, ferdî ve manevî hayatın olduğu kadar sosyal ve maddi hayatın da mükemmellik ölçüsünü ortaya koymayı, her iki alanda da insanlara kılavuzluk yapmayı kapsamaktadır. Müslümanlar inançları gereği Hz. Peygamber'in her iki alandaki kılavuzluk ve otoritesini kabul ederler. Sosyal hayatın, Kur'ân ve Sünnet'te belirlenen temel esaslar çerçevesinde şekillenmiş bulunması da insanların bu yönelişlerinde etkili olmuştur. Çünkü Hristiyanlıkta din ile hayatın maddi alanlarını

¹¹⁵ Çelikkol Yaşar, "VII.Yüzyılda Medinede Sosyal ve Dini Yapılar", F.Ü.S.B.D., XIII, S.12, s.394'den naklen Ebü'l-Velid Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed el-Ezrâkî, AHBÂRU MEKKE VE MA CÂE FİHÂ MİNE'l-ÂSÂR, (thk. Rüşdî Salih Melhas), I, Mekke, 1996, s.125; Ebu'l-Abdillâh, Muhammed b. İshak İbni Abbas el-Fâkihî, AHBÂRU MEKKE Fİ KADÎMİ'd-DEHRI VE HADÎSİHI, (thk. Abdûlmelik b. Abdillâh b. Dehîş, V, Beyrut, 1994, s.163; Ali b. Ahmed, İbn Hazm, Cemheretü Ensâbi'l-Arab, II, Beyrut, 1983, s. 491; Nebîh Âkîl, Tarihu'l-Arabî'l-Kadîm ve Asru'r-Resul, Beyrut, 1983, 279,280; Çelebi, Ahmed, Mevsûatu Tarihi'l-İslamiyye, I, Kahire, 1983, s. 69.

¹¹⁶ Çelikkol, a.g.m., s.395'den naklen, Hudarî Beg, I, s. 22.

¹¹⁷ Çelikkol, a.g.m., s.395'den naklen, Cevâd Ali, Tarîhu'l-Arab Kable'l-İslâm, I-X, Mısır, 1993, I, S. 370 vd.

birbirinden ayıran yaygın anlayış çerçevesinde peygamberlik, yalnızca ferdi ve manevi hayata kılavuzluk şeklinde kabul edilmektedir. Oysa İslami anlayışta Hz. Peygamber, Mekke döneminden itibaren -ama sistemli bir şekilde Medine döneminde- sosyal düzenin kurucusu olarak faaliyetler göstermiştir.

Onun zaferlerle dolu siyasi liderliğindeki başarısında güzel ahlakının yanı sıra, savaş ve devlet idaresinin gerektirdiği her türlü özelliğe sahip olmasının ve bu konuda gerekli taktik ve stratejilere başvurmasının da önemi büyüktür. Hz. Peygamber, oluşturduğu İslam toplumunu yönetecek esasları koyarak bizzat uygulamış ve Medine'ye hicret ettikten sonra varlık kazanan İslam devletinin ilk başkanı olmuştur. Hz. Peygamber'de bir liderde olması gereken yöneticilik kabiliyetleri o dönemden itibaren açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber cahiliye dönemindeki anlayışın aksine tabilerinden kendisine kayıtsız şartsız bağlanmalarını istememiştir. Hz. Peygamber devlet yönetiminin temel esası olarak biat ve istişareyi kabul etmiştir.

Bir liderde bulunması gereken en önemli özelliklerden biri cesarettir. Hz. Peygamber'in cesaretinin en güzel örneği cahiliye döneminde ortaya çıkıp insanları İslam'a davet etmesidir. Hz. Ali (r.a.) Rasûlullah (s.a.s)'in cesaretini belirtmek için, diyor ki "Bedir savaşında baktım ki Rasûlullah'a (s.a.s.) sığınyor, O'nun arkasına sokuluyoruz. O ise düşmana hepimizden daha yakın durumdaydı. Hepimizin en cesuru O idi" ¹¹⁸.

Kararlılık da liderlerde olması gereken özelliklerden biridir. Her lider, seri ve sıhhatli karar verme özelliğine sahip olmalıdır. Karar verme, yapılacak işlerin esasını teşkil eder. Hz. Peygamber ani karar verdiği durumlarda bile isabetli kararlar verebilmiş bir liderdir¹¹⁹. Kararlarda isabetli olabilmenin yanında bunu sürdürebilmek de çok önemlidir. Hz. Peygamber her zaman ve şartta davasındaki kararlılığını sürdürmüştür. İslam'ın ilk zuhurunda Mekkeli

¹¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, s. 86.

¹¹⁹ İbn Kesîr, *Bidâye*, IV, s. 158-159; Reşid, Abdullah, *İslâm'da Ordu ve Komutan*, s. 297-298.

müşriklerin her türlü maddi ve manevi eziyetlerine katlanmış fakat davasından vazgeçmemiştir. Sıkıntılar karşısında sarsılmadığı gibi, Mekkelilerin davasından vazgeçmesi karşılığında teklif ettikleri dünyevî imkân ve nimetleri de elinin tersiyle itmiş ve kendi mesajlarını anlatarak duruşundan taviz vermemiştir¹²⁰.

Bir liderde bulunması gereken özellikler arasında problemin üstesinden gelebilme kabiliyeti de olmalıdır. Yönetimde, yöneticinin varlığının sebebi, problem çözmektir. Bir liderin yönettiği kimseler tarafından kabul görmesi sosyal, siyasal ve içtimai sorunları çözebilme yeteneğine bağlıdır. Hz. Peygamber de sorunlara çözüm getirebilen bir liderdi.

Hız. Peygamber'in (s.a.s) özellikle, Hacerü'l-Esved için yaptığı hakemlik¹²¹, Medine'ye hicret edince hicretin getirdiği problemleri Ensar-Muhacir arasında kardeşlik kurarak çözmesi¹²² ve diğer toplumlarla olan ilişkileri Medine Anayasası¹²³ ile düzenlemesi, bize Onun bu konuda ne kadar yetenekli olduğunu göstermektedir.

Bir lider ikna etme gücüne sahip olmalıdır. Verdiği kararları uygulamaya koyması için, makamının otoritesini kullanma yerine, idaresi altındakileri ikna etmeye çalışması çok önemlidir. O, muhataplarını ikna etmeye çalışmış, onların akıl ve kalplerine de hitap etmiştir. Huneyn ganimetlerinin dağıtılması hususunda ortaya çıkan problemin çözümü için Ensara yaptığı konuşma bunun en güzel göstergesidir. Ensar ile Hz.Peygamber arasındaki konuşma şöyle gelişmiştir: *Peygamberimiz Aleyhisselam: "Ey Ensar cemaati! Ben sizi dalâlete düşmüş kimseler olarak bulmadım mı? Sizler yollarını şaşırılmış kimseler iken, ben sizin yanınıza gelmedim mi? Allah'ın hidayeti, size benim yüzümden erişmedi mi? Sizler yoksul iken Allah benim yüzümden sizleri zengin kılmadı mı? Sizler birbirinize düşmanlar iken,*

¹²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I. s. 362; İbn Hişâm, I-II, s.264.

¹²¹ İbn Hişâm, I-II, s.124-127.

¹²² İbn Hişâm, *Sîre*, II, s. 150-152

¹²³ İbn Hişâm, II, 321-324.

Allah kalbi erinizi benim yüzümden birleştirip ısındırmadı mı? Sizler parçalanmış, darmadağın olmuş bir durumda iken, Allah sizleri benim yüzümden derleyip toparlamadı mı?" diye sordu. Ensar:"Yâ Rasûlallah! Sen bizi karanlıklar içinde buldun! Allah bizi senin sayende nura, aydınlığa çıkardı! Sen bizi bir ateş çukurunun başında buldun! Allah bizi senin sayende ondan kurtardı! Sen bizi dalâlet ve şaşkınlık içinde buldun! Allah bizi senin sayende doğru yola kavuşturdu. Biz Allah'ı Rab, İslâmiyeti din, Muhammed'i de peygamber olarak kabul etmiş bulunuyoruz! Yâ Rasûlallah! Sen ne istersen yap! Allah ve Resûlünün üzerimizdeki minnet ve nimetleri üstündür! Allah'a ve Resûlüne minnettarız!" dediler. Bunun üzerine, Peygamberimiz Aleyhisselam:"Ey Ensar cemaati! Siz benim sorulanma neden benim istediğim gibi cevap vermiyorsunuz?" diye sordu. Ensar:"Sana başka ne cevap verelim yâ Rasûlallah? Kavuşmuş olduğumuz bütün nimet ve ihsanlar Allah'tandır ve Allah'ın Resûlü yüzündendir!" dediler. Peygamberimiz Aleyhisselam:"Vallahi, siz, isteseydiniz:'Sen bize yalanlanmış olarak gelmiştin! Biz seni doğruladık! Sen terkedilmiş olarak bize gelmiştin! Biz sana yardımcı olduk! Sen yurdundan sürülmüş olarak gelmiştin! Biz seni barındırdık! Sen bize yoksul olarak gelmiştin! Biz sana kendimiz gibi verdik, baktık!' deseydiniz, muhakkak ki, doğru söylemiş ve benim tarafımdan da doğrulanmış olurdunuz! Ey Ensar cemaati! Ben sizleri sınıksız bağlı bulunduğunuz Müslümanlığınıza ve sizin için ahirette hazırlanmış bulunan üstün mükâfatlara havale edip, küfür çağına çok yakın olan yeni Müslüman olmuş veya olmak üzere bulunan birtakım adamların kalblerini İslâmiyete ısındırmak, alıştırmak maksadıyla kendilerine dünyalık verdiğimden dolayı ne diye kalblerinizde kırgınlık ve üzüntü duyuyorsunuz?! Ey Ensar cemaati! Birtakım insanlar aldıkları dünyalıklar, davarlar ve develerle çıkıp giderlerken, sizler Resûlullah ile birlikte yurdunuza dönüp gitmeye razı değil misiniz? Vallahi, sizin Resûlullahla birlikte dönüp gitmeniz, onların dünyalıklarla dönüp gitmelerinden daha hayırlıdır!" buyurdu.¹²⁴

¹²⁴ İbn Hişâm, II, 340-341; Buhârî, Menâkıbü'l-Ensar, 1, 2; Megâzî 57; Müslim, Zekât, 132-139

Bir lider her şeyden önce iyi bir eğitimci olmalı ve insan yetiştirmeye önem vermelidir. Liderin en büyük sermayesi insandır. Bundan dolayı lider, hâkimiyeti altındaki insanların her yönden gelişmesi için çalışmalı, bunun için onlara gerekli imkân ve ortamları hazırlamalıdır.

İslam gelmeden önce Araplar okuma yazmaya gereken önemi vermemişlerdir. Hz. Peygamber de böyle bir toplumda doğmuştur. Fakat O her zaman eğitime -kadın-erkek, hür-köle, yaşlı-genç ayrımı yapmadan- gereken önemi vermiştir. Peygamber Efendimiz bizzat kendisinin bu yönüne işaret ederek, “Ben muallim olarak gönderildim.”¹²⁵ buyurmaktadır. İslam geldikten sonra insanlar açık bir şekilde okuma-yazmayı, öğrenmeleri, düşünüp tefekkür etmeleri ve ilim tahsil etmeleri yönünde teşvik edilmişlerdir.

*“O, ümmîler içinde, kendilerinden olan ve onlara ayetlerini okuyan, onları arındırıp-temizleyen ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir elçi gönderendir. Oysa onlar, bundan önce gerçekten açıkça bir sapıklık içinde idiler.”*¹²⁶

*“Yaratan Rabbin adıyla oku, O, insanı bir alak’tan yarattı, Oku, Rabbin en büyük kerem sahibidir ki O,kalemle (yazmayı) öğretendir, İnsana bilmediğini öğretti.”*¹²⁷

Hz. Peygamber (s.a.s.) Mekke Döneminde insanları genel olarak dini, ahlaki ve sosyal yönden eğitmiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber Mekke’de Darü'l-Erkam'ı kurmuştur. Cahiliye döneminden çıkan insanları burada her yönden eğitmiştir.

Hz. Peygamber özellikle Medine döneminde bu konuda seferberlik başlattı. Bu maksatla mescidin “suffa” denen bölümünü bu işe ayırmıştı. Suffa’ya ilk İslâm üniversitesidir denilebilir. Bizzat Rasûlullah (s.a.s.) burada dersler veriyordu; fakat henüz başlangıçta bulunanlara okuma-yazmayı ve

¹²⁵ İbn Mâce, *Mukaddime*, 17.

¹²⁶ Cum’a,62//2.

¹²⁷ Alak, 96/1-5

Kur'ân'ı öğretmek üzere diğer bazı öğretmenler de vazife görüyorlardı¹²⁸. Ubâde b. Sâmit, Kur'ân ve okuma-yazma öğreten muallimlerden birisidir¹²⁹.

Hız. Peygamber'in okuma-yazmaya verdiği önemi bize, Bedir'de malı olmayıp, okuma yazma bilen savaş esirlerine on Müslüman çocuğa okuma-yazma öğretmeleri mukabilinde serbest kalmalarının sağlanması¹³⁰ açık olarak göstermektedir.

Kısa bir süre sonra artık Suffa ihtiyacı karşılamaz hale geldi. Bunun üzerine Medine'de, Suffa'nın yanı sıra eğitim-öğretim faaliyetleri mahallelere de yaygınlaştırılmıştır. Bu maksatla daha henüz hicretin ikinci yılında Mahreme b. Nevfel'in evinde Dâru'l-kurrâ adında ve Kur'ân öğretimine tahsis edilmiş yeni bir okul faaliyete geçirilmiştir¹³¹. Hız. Peygamber'in her alandaki çalışmaları kısa sürede netice vermiş ve O, 23 yıllık risaletinin sonunda bedevî bir toplumdan, bütün insanlara rehberlik yapacak aydın bir toplum çıkarmıştır.

2.3. Hız.Peygamber'in Devlet Kurma Faaliyetleri ve İlk İslam Devleti

Hız. Peygamber'in Müslümanların huzur içinde yaşayacağı, örnek bir İslâm toplumu kurması, ancak otoritesi sayesinde mümkündü. Kur'ân-ı Kerîm bir taraftan Hız. Peygamber'in beşeri tabiatına vurgu yaparak, bir kul ve insan olduğunu belirtirken, diğer taraftan da onun diğer insanlar arasındaki özel statü ve otoritesini kesin şekilde belirtir.

*“Ey iman edenler, Allah'a itaat edin; elçiye itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, artık onu Allah'a ve elçisine döndürün. Şayet Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız. Bu, hayırlı ve sonuç bakımından daha güzeldir.”*¹³²

¹²⁸ Hamidullah, a.g.e.,II, s.768.

¹²⁹ Ebu Davud, İcare, 37.

¹³⁰ İbn Sa'd, Tabakât, II, s. 22, Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, s. 247.

¹³¹ İbn Sa'd, Tabakat, 4/1, s.150.

¹³² Nisa 4/59.

Allah'ın kendisine itaatle birlikte ona itaati de emretmesi, siyasi ve hukuki alanlarda onun otoritesini kabulün, imanın bir gereği olduğunu ve bu iki itaatin esasta birbirine bağlı bulunduğunu da gösterir. Onun peygamberlik görevi insanları sadece fikri ve manevi olarak geliştirmek değil, insanların güven ve huzur içinde yaşayacakları İslâm toplumu kurma amacına bağlı olarak sosyal, politik ve askerî faaliyetleri de kapsadığından, kendisine itaat, sosyal hayatta da söz konusudur. Bu sebeple Medine döneminde inen ayetler sosyal, siyasal, ekonomik ve askerî alanlarda süratli bir kurumsallaşmanın gerçekleşmesine, dinamik bir toplumsal yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

2.3.1. Biatler

Hiz. Peygamber (s.a.s.) sürdürdüğü tebliğin toplumsallaşma noktasına geldiğini ancak Mekke’de bu platformun kalmadığını gördükçe dışarıya yönelik çabalarını arttırdı. Bu çabaların ilk ürünleri tarihe “ I ve II. Akabe Biatları” olarak geçmiştir¹³³. Şimdi bunları tek tek açıklayalım:

I.Akabe Biatı

Akabe Biatları’nın gerçekleştiği yer Mekke’den Mina’ya doğru gidilirken solda kalır ve Mina’da olan büyük meydanlığa çıkan iki sıra tepe arası, küçük vadinin hemen başlangıcında ve bir taş atımı mesafesindedir¹³⁴.

B’setin 11. yılında Akabe mevkiinde Müslüman olan altı Medineli, bir sene sonra aynı yerde buluşacaklarına dair Hiz.Peygamber’e söz vermişlerdi¹³⁵. İlk görüşmelerinin üzerinde bir sene geçip hacc mevsimi gelince, içlerinde bir sene önce İslâm’la şereflenmiş bulunan altı kişinin de bulunduğu Medineli 12

¹³³ Birsin, a.g.e., s. 28-29.

¹³⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, s. 150.

¹³⁵ İbn Hişam, *Sîre*, II, s. 73

kişilik bir kabile Mekke'ye çıkıp geldi. Akabe denen küçük ve dar vadide bir gece vakti, gizlice Hz.Peygamber'le buluşarak¹³⁶ görüştüler.

Ubâde b. Sâmit der ki: *"Ben Birinci Akabe Bey'atında bulunmuş olan kişilerden ve kabile temsilcilerindenim. Biz, on iki kişi idik. Rasûlullah (s.a.s.), Akabe'de, geceleyin, çevresinde ashabından küçük bir topluluk bulunduğu halde, bize: 'Geliniz! Allah'a hiçbir şeyi şerik koşmayacağınız, bir şey çalmayacağınız, çocuklarınızı öldürmeyeceğiniz, ellerinizle ayaklarınız arasında iftira uydurmayacağınız, marufta bana isyan ve itaatsizlik etmeyeceğiniz hakkında bana bey'at ediniz! Ahdinize vefa ederseniz, Cenneti kazanırsınız! İçinizden kim de haddi(şer'i ceza) mûcib birşey yapar da kendisine had vurulursa, bu, onun keffâreti olur. Allah kimin suçunu örtbas ederse, onun işi de Allah'a kalır. Allah dilerse onu azaba uğratar, dilerse yarlıgar"* buyurdu"¹³⁷.

*"Rasûlullah (s.a.s.), kadınlardan aldığı gibi, bizden bey'at aldı. Bu, savaş farz kılınmadan önce idi: 'Hiçbir şeyi Allah'a şerik koşmayacağız! Birşey çalmayacağız! Çocuklarımızı öldürmeyeceğiz! Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana haksız yere kıymayacağız! Ellerimizle ayaklarımız arasında iftira uydurmayacak, birbirimize iftira atmayacağız, yağmacılık yapmayacağız! Marufta sana asi olmayacak, itaatsizlik etmeyeceğiz!' diye bey'atta bulunduk"*¹³⁸.

Ayrıca, bu Müslümanlar, Hz. Peygamber ile aralarında şu şekilde bir anlaşma da akdettiler:

*"Gerek sıkıntı ve darlıkta ve gerekse refah ve sevinç hâlinde (söz) dinlemek ve itaat etmek (başta gelir.) Ve sen bizzat, bizim üstümüzde bir tercihe sahip olacaksın ve senin hiçbir iyi hareketinde sana karşı itaatsizlik etmeyeceğiz"*¹³⁹.

Görülüyor ki, I. Akabe Biati'nda bulunanların yapmayacaklarına dair söz verdikleri unsurlar, huzurlu bir cemiyet hayatını oluşturan imanî ve ahlaki prensiplerdir.

¹³⁶ İbn Hişam, II, s. 73, Beyhakî, Sünenü'l-Kübra, II, s. 431.

¹³⁷ İbn Hişam, II, s. 75, Ahmed b. Hanbel, V, s. 323, İbn Sa'd, I, s. 220.

¹³⁸ İbn Hişam, II, s. 75, İbn Sa'd, I, s. 220, Ahmed b. Hanbel, V, s. 323, M. Asım Köksal, a.g.e., II, s.247-249.

¹³⁹ İbn-i Hişam, a.g.e., II, s. 75-76; İbn-i Sa'd, a.g.e., II, s. 220; Taberî, a.g.e., II, s. 235.

II. Akabe Biatı

Bi'setin 12. senesi hac mevsiminde, Kur'ân öğretmeni Mus'ab b. Umeyr (r.a.), hem Medine'deki İslâmî gelişmeyi bizzat Hz. Peygamber'e bildirmek, hem de hacetmek üzere Evs ve Hazreç Kabilelerine mensup ikisi kadın 75 Müslüman'la Mekke'ye geldi¹⁴⁰.

Bu buluşmaya henüz Müslüman olmamış Hz. Abbas da yeğenini bu mühim meselede yalnız bırakmamak ve yapılanları, verilen sözleri bizzat görüp, ıstımk için katılmıştı. Önce Hz. Abbas söz aldı ve Müslümanlara eğer yeğenini koruyacaklarsa bu işe girişmelerini aksi takdirde bu işten vazgeçmeleri gerektiğini söyledi¹⁴¹.

Hz. Peygamber' (s.a.s.)'in bey'atta şöyle buyurduğu rivayet edilir: *"Allah'a hiçbir şeyi şerik koşmayasınız! Hırsızlık etmeyesiniz! Çocuklarınızı öldürmeyesiniz! Uyduracağınız bir yalanla kimseye iftirada bulunmayasınız! Maruf olan hiçbir işte bana karşı gelmeyesiniz!... diye sizden bey'at alıyorum. İçinizden kim ahbine vefa gösterir, sözünde durursa, onun ecir ve mükâfatı Allah'a aittir. Kim sözünü bozarak bunlardan birisini işler de, bu yüzden dünyada cezaya uğrarsa, bu ceza, onun için bir keffâret ve temizlik olur. İşlemiş olduğu suçu Allah'ın örttüğü kimsenin işi ise, Allah'a kalır. Allah dilerse ona azab eder, dilerse onu affeder"*¹⁴².

Hz. Abbas, Akabe'de geceleyin bir ağacın altında, Peygamberimiz (s.a.s.)'in elinden tutup, Medineli Müslümanları Peygamberimiz (s.a.s.)'e birer birer bey'at ettirdi¹⁴³.

I. Biatte imanî ve ahlaki prensipler daha ağır bastığı halde II. Biatte Allah'ın Resulü ve Müslümanların Medine'ye hicreti meselesi, akitleşmenin baş maddesini oluşturmuş ve siyasi yön bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır¹⁴⁴.

¹⁴⁰ İbn-i Hişam, *Sîre*, II, s. 83-84; İbn-i Sa'd, a.g.e., I, s. 221; Taberî, a.g.e., II, s. 228.

¹⁴¹ M. Asım Köksal, a.g.e., II, s.276-277.

¹⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, s. 320

¹⁴³ İbn Sa'd, I, s. 222, Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, I, s. 253

¹⁴⁴ Birsin, Mehmet, a.g.e., s. 25.

2.3.2. Medine'nin Teşkilatlandırılması ve Hicret

Hız. Peygamber'in her türlü çabasına rağmen, İslâmî davet, Mekke'de hem sınırlı kalmış, hem de yeni nizama çok sert tepki gösteren zengin bir aristokrat sınıfın öncülüğünde Kureyş Putperestleri, inanan çok az sayıdaki Müslüman ve onların Peygamberine çeşitli işkenceler yapmaktaydılar¹⁴⁵. Allah'ın elçisi, görevini daha iyi yapabileceği bir yer aramaya başladı; Taife gitti, ancak aradığını orada da bulamadı¹⁴⁶. Hatta Taif sonrası, ümitsizliğe bile kapılmıştı. Bir müddet sonra Hac yapmak için Mekke'ye gelen bir grup Medineliyle gizlice görüştü. Bu görüşmelerden müspet neticeler aldı. Taiflilerden umduğunu, Medinelilerde bulmuştu.

I. ve II. Akabe Biatlerini müşrikler haber aldıktan sonra Hız.Peygamber'e ve Müminlere olan eziyetlerini büsbütün arttırdılar. Artık Mekke Müslümanlar için yaşanmaz bir yer olmuştu¹⁴⁷. Yeni Müslüman olan Medineliler müminlere bir ümit kapısı olmuştu. Bu yüzden Müslümanlar Hız. Peygamber'den Medine'ye gitmek için izin istediler.

Peygamberimiz (s.a.s.): "Sizin hicret edeceğiniz yurt bana gösterildi. Orasının, iki kara taşlık arasında, hurmalık, çorak bir yer olduğunu gördüm. Orası, Yesrib (Medine)'dir. Gitmek isteyen, oraya gitsin! Orası yakın bir beldedir. Siz orayı biliyorsunuz. Orası, Şam'a giderken, ticaret kervanınızın yoludur!"¹⁴⁸ buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.s.), böylece, Habeş ülkesinden Mekke'ye dönmüş bulunan Mekkeli Muhacirler ile Mekke'de yanında bulunan Müslümanlara, Medine'ye hicret edip gitmelerini ve Ensar kardeşleriyle birleşmelerini emretti

¹⁴⁵ Taberî, a.g.e., II, s. 240.

¹⁴⁶ İbn-i Hişam, a.g.e., II, s. 61; İbn-i Sa'd, a.g.e., I, s. 211-212.

¹⁴⁷ Taberî, a.g.e., II, s. 240.

¹⁴⁸ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, I, s. 257.

ve: "Yüce Allah, onları sizin için kardeşler ve Medine'yi de, emniyet ve huzur bulacağınız bir yurt kıldı!"¹⁴⁹ buyurdu.

Medine'nin iki büyük kabilesi olan Evs ve Hazrec, yüzyıllar süren Buas harpleri nedeniyle sürekli birbirlerine düşman olmuşlardır. Hatta İslam'a girmeden bir yıl önce yine savaşmışlar ve pek çok liderlerini ve yakınlarını kaybetmişlerdir. Hz. Peygamber Hicret öncesi iç karışıklıklarla dolu bu yapıyı organize etme ihtiyacı hissetmiştir¹⁵⁰.

Bunun üzerine Hz. Peygamber Evs ve Hazrec kabilelerinden kendilerine başkanlık yapmaları üzerine bir takım isimler seçmelerini istemiştir. Hazrec kabilesi dokuz başkan, Evs kabilesi de üç başkan tayin etmiştir. Hz. Peygamber Medine'ye ziyareti sırasında evinde kaldığı Es'ad b. Zürene'yi bir çeşit "*devlet başkanı naibi*" olarak tayin etmiştir¹⁵¹.

Akabe Biatları neticesinde Mekkeli Müslümanlar, kendi şehirlerinden birkaç yüz kilometre ötede kardeşçe karşılandıkları ve misafir edildikleri emin bir sığınma yeri buldular. Mekkeli Müslümanlar küçük gruplar halinde Medine'ye yola çıkmaya başladılar. Kısa zamanda Hz. Peygamber ve ailesi, Hz. Ebu Bekir ve ailesi ve bu arada köleler, kadınlar ve çocuklar gibi diğer bir kimsenin himayesi altında yaşamak zorunda olan kimseler hariç Mekke'de hiçbir Müslüman kalmadı¹⁵².

2.3.3. Kardeşleştirme

Her toplum ve onun doğal uzantısı olan devlet, birbirine sıkıca bağlı bireylerden meydana gelmektedir. Bu beraberlik sayesinde toplum bireyleri birbirine güven duyar ve aynı kaderi paylaşır. Kimi toplumlar ırk temelinde birleşirler, kimi toplumlar da aynı coğrafyayı paylaşmalarından kaynaklanan

¹⁴⁹ İbn Hişam, II, s. 111, Taberî, II, s. 242, Ebu'l-Fidâ, III, s. 169.

¹⁵⁰ Birsin, Mehmet, a.g.e., s. 28.

¹⁵¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, s 158-159.

¹⁵² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, s. 342.

birliktelikler oluştururlar. Hz.Peygamber tarafından Ensar ve Muhacirler arasında oluşturulan kardeşliğin(muahat) amacı Mekkeli Müslümanları medineye alıştırmak ve memleketlerinden ayrı düşmenin verdiği hüznü üzerlerinden kaldırmaktı. Kardeşleştirme Hz. Peygamber'in, Medine'ye gelişinden beş ay sonra vuku bulmuş ve Enes b. Malik'in evinde olmuştur¹⁵³.

Hz. Peygamber Medine'ye varışından yaklaşık beş ay sonra Mekke'den gelenler ile Medineli ailelerin başkanlarının katıldığı büyük bir meclis toplandı ve muhacirlerin Medine'ye uyumunu kolaylaştırmak için basit, tesirli ve somut bir hal tarzı ortaya atarak onları samimi bir işbirliğine teşvik etti. Buna göre Medineli her bir aile Mekkeli bir aileyi kendi yanına alacaktı, böylece oluşan "*kardeşlik münasebeti*"ne göre her iki aile ortak çalışacaklar, Kazançları paylaşacaklar ve birbirlerine mirasçı bile olabileceklerdi¹⁵⁴.

Mekkeli ve Medineli Müslümanlar arasında, kendilerini mallarıyla, canlarıyla birbirlerine bağlayan bu kardeşlik, kabilecilik gurur ve düşmanlığını ortadan kaldırdı. Bu suretle niyetleri kudsi, gayeleri ulvi, faziletli bir cemiyet meydana geldi¹⁵⁵.

Peygamberimiz (s.a.s.); Medine'ye hicret edip geldiği zaman, ilk işi, Mekkeli ve Medineli Müslümanlar arasında-kendilerini mallarıyla, canlarıyla birbirlerine bağlayan-bir kardeşlik kurarak Medine'de güçlü bir İslâm toplumu oluşturmak oldu¹⁵⁶.

2.3.4. Medine Anayasası

Müşrik Medinelilerle Yahudilerden birçoklarının, aradaki akrabalık dolayısıyla, bu İslâm toplumuna karşı zaafları vardı. Tehdit ve tahrik sonucunda bile, istekleri yerine getirilmeyen Mekkeli müşrikler Medine'ye bir

¹⁵³ İbn Sa'd, *Tabakât*, I, s. 238, 239, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, s. 111.

¹⁵⁴ İbn Hişam, *Sîre*, II, s. 150-152

¹⁵⁵ Suruç, Salih, a.g.e., c. 1, s. 342.

¹⁵⁶ İbn Hişam, *Sîre*, II, s. 150-152, İbn Sa'd, *Tabakât*, I,s.238,III, s. 22.

baskın yapabilirler ve orada Müslüman, müşrik ve Yahudi ayırmadan katliamda bulunabilirlerdi. Çünkü müşrikler aynı tehdit ve tahrik mektubunu Yahudilere de göndermişlerdi¹⁵⁷. Ama müşriklerin bu hareketi Yahudilerin Hz. Peygamber'e daha çok yaklaşmasına neden oldu.

Medine toplumunun genel yapısı, Evs ve hazreçli müşrikler ayrı, Yahudiler ayrı bir gruptu. Sürekli Medine'nin yönetimi için çatışmalar, yegâne söz sahibi topluluk olma dava ve sevdasıyla savaşırlardı. Evsî ve Hazrecîlerin müşrikleri de Yahudiler de Hz.Peygamber (s.a.s)e yöneldiler. Hz. Peygamber'in Medine'de yaptığı ilk siyasî faaliyet, tüm Medinelileri bir anayasa etrafında toplamak oldu. Bunun üzerine, Hz.Peygamber (s.a.s) aşağıdaki yönetmelik yazısıyla Medine'nin yönetimini üzerine aldı:

*"Bismillâhirrahmânirrahîm"*¹⁵⁸.

Bu, Peygamber Muhammed (s.a.s) tarafından, Kureyşli ve Yesribli (Medineli) mümin ve müslümanlar ile onlara bağlanmış ve katılmış olanlar ve onlarla birlikte savaşanlar arasında yazılan bir yazıdır:

*Muhakkak ki, onlar, sair insanlardan ayrı bir toplulukturlar*¹⁵⁹.

Kureyş'ten olan Muhacirler kan diyetlerini aralarında geleneğe göre-ortaklaşa ödeyecekleri gibi, esirlerinin kurtulmalık akçelerini de müminler arasında maruf olan adil esaslar dairesinde ödeyeceklerdir.

Avf oğulları da, öteden beri olduğu gibi, kan diyetlerini geleneğe göre ortaklaşa ödeyecekleridir.

Her zümre, esirlerinin kurtulmalık akçelerini de müminler arasında maruf olan adil esaslar dairesinde ödeyeceklerdir.

¹⁵⁷ Zührî, *Megâzî*, s. 71, 72; Abdurrezzak, *Musannef*, IV, s. 358-359.

¹⁵⁸ İbn Hişam, *Sîre*, II, s. 147, İbn Seyyid, *Uyûnu'l-Eser*, I, s. 197, İbn Esir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, III, s. 224.

¹⁵⁹ Bu ilk iki maddeye göre Medine halkı, inanç farkı gözetmeksizin diğer milletlerden ayrı bir "millet" teşkil etmekte ve ayrı bir topluluk hüviyetini taşımaktadır.

Haris oğulları, öteden beri olduğu gibi, kan diyetlerini geleneğe göre-ortaklaşa ödeyeceklerdir. Her zümre, esirlerinin kurtulmalık akçelerini de-müminler arasında maruf olan adil esaslar dairesinde ortaklaşa ödeyeceklerdir.

Sâide oğulları, öteden beri olduğu gibi, kan diyetlerini geleneklerine göre ortaklaşa ödeyeceklerdir. Her zümre, esirlerinin kurtulmalık akçelerini de müminler arasında maruf olan adil esaslar dairesinde ortaklaşa ödeyeceklerdir.

Cüşem oğulları, öteden beri olduğu gibi, kan diyetlerini geleneklerine göre ortaklaşa ödeyeceklerdir.

Her zümre, esirlerinin kurtulmalık akçelerini de müminler arasında-maruf olan adil esaslar dairesinde ortaklaşa ödeyeceklerdir.

Neccar oğulları, öteden beri olduğu gibi, kan diyetlerini-geleneklerine göre-ortaklaşa ödeyeceklerdir.

Her zümre, esirlerinin kurtulmalık akçelerini de -müminler arasında maruf olan adil esaslar dairesinde- ortaklaşa ödeyeceklerdir.

Amr b. A'vf oğulları, öteden beri olduğu gibi, kan diyetlerini-geleneklerine göre-ortaklaşa ödeyeceklerdir.

Her zümre, esirlerinin kurtulmalık akçelerini de-müminler arasında maruf olan adil esaslar dairesinde-ortaklaşa ödeyeceklerdir.

Nebit oğulları, öteden beri olduğu gibi, kan diyetlerini-geleneklerine göre-ortaklaşa ödeyeceklerdir. Her zümre, esirlerinin kurtulmalık akçelerini de-müminler arasında maruf olan adil esaslar dairesinde-ortaklaşa ödeyeceklerdir.

Evs oğulları, öteden beri olduğu gibi, kan diyetlerini-geleneklerine göre-ortaklaşa ödeyeceklerdir. Her zümre, esirlerinin kurtulmalık akçelerini de-müminler arasında maruf olan adil esaslar dairesinde-ortaklaşa ödeyeceklerdir.

Müminler; borçlu ve çoluklu-çocuklu olanları kendi hallerine bırakmayarak, onların kurtulmalık akçelerini veya kan diyetlerini-aralarında maruf olan adil esaslar dairesinde-ödeyeceklerdir.

Hiçbir mümin diğer bir müminin mevlası ile aleyhte bir anlaşma yapmayacaktır.

Takvalı müminler; içlerinden, azgınlık eden veya zulüm ve haksızlık yapmak isteyen veya günah işleyen veya düşmanlık eden yahut müminler arasında karışıklık çıkaran kimseye karşı cephe alacaklar ve-o kendilerinden birinin evladı da olsa-hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

Hiçbir mümin bir kâfir için bir mümini öldürmeyecek ve mümine karşı kâfire yardım da etmeyecektir.

Allah'ın ahdi ve te'minat birdir; onların, en hakir görülenlerine bile şâmindir. Çünkü müminler, diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlasıdır.

Yahudilerden, bize tâbi olanlar da, hiçbir zulme uğratmaksızın ve aleyhlerinde bir yardımlaşma olmaksızın, yardım görecektir.

Müminlerin sulhu, barışı birdir.

Hiçbir mümin, Allah yolundaki bir savaşta, müminlerden ayrı olarak sulh yapmayacak; onlar, ancak aralarında, müsavat ve adalet dairesinde hep birlikte sulh yapacaklardır.

Bizimle birlikte savaşa katılan bütün savaşçılar, aralarında, birbirleriyle nöbetleşeceklerdir.

Müminler, birbirlerinin Allah yolunda dökülen kanlarının öcünü almakla mükelleftirler.

Takvalı müminler, en güzel, en doğru yol üzeredirler.

Onlar hiçbir müşrik Kureyşlinin malını ve canını korumayacak, bu yolda bir mümine engel de olmayacaktır.

Bir kimsenin bir mümini sebepsiz yere öldürdüğü kesin delillerle sabit olunca, öldüren hakkında kısas hükmü uygulanacaktır.

Öldürenin velîsi buna rıza göstermediği takdirde, bütün müminler ona karşı cephe alacaklardır. Kendilerine, bundan başkası helal olmaz.

Bu sahifedekileri kabul ve ikrar eden, Allah'a ve ahiret gününe inanan bir müminin, ortaya kötü bir hadise çıkaran kimseye yardım etmesi ve onu barındırması helal değildir.

Öylesine yardım eden veya onu barındıran kimse, Kıyamet günü Allah'ın lanet ve gazabına uğrayacak; onun tevbesi de, kurtulmalık akçesi de kabul olunmayacaktır.

Herhangi bir şeyde ihtilafa düştüğünüzde, o, Yüce Allah'a ve Muhammed (s.a.s.)a arz ve havale olunacaktır.

Yahudiler; müminlerle birlikte savaşa devam ettikleri müddetçe, savaş masraflarına katılacaklardır.¹⁶⁰

Avf oğulları Yahudileri müminlerle birlikte bir topluluk oluşturacaklar; Yahudiler kendi dinlerinde, Müslümanlar da kendi dinlerinde olacaklardır.¹⁶¹

Onların (Yahudilerin) mevlaları için de, kendileri için de, bu böyledir. Şu kadar ki, bunlardan bir zulüm veya bir kötülük irtikap eden, ancak kendini ve ev halkını tehlikeye sokmuş olacaktır.

Neccar oğulları Yahudileri için olan hüküm de, Avf oğulları Yahudileri için olan hüküm gibidir.

Haris oğulları Yahudileri için olan hüküm de, Avf oğulları Yahudileri için olan hüküm gibidir.

Sâide oğulları Yahudileri için olan hüküm de, Avf oğulları Yahudileri için olan hüküm gibidir.

Cüşem oğulları Yahudileri için olan hüküm de, Avf oğulları Yahudileri için olan hüküm gibidir.

Evs oğulları Yahudileri için olan hüküm de, Avf oğulları Yahudileri için olan hüküm gibidir.

Salebe oğulları Yahudileri için olan hüküm de, Avf oğulları Yahudileri için olan hüküm gibidir. Bunlardan, bir zulüm veya bir kötülük irtikap eden, ancak kendini ve ev halkını tehlikeye sokmuş olacaktır.

Sa'lebe'nin bir kolu olan Cefne de, onlar gibi (Salebe gibi) mütalaa edilecektir.

¹⁶⁰ Harp sırasında, harp masraflarını kendileri karşılamak şartıyla Yahudiler, Medine şehir devletinin müdafaâsına katılacaklardı.

¹⁶¹ Bu madde ile Yahudilere fikir ve inanç hürriyeti sağlanmıştır.

Şutaybe oğulları için olan hüküm de, Amr b. A'vf oğulları Yahudileri için olan hüküm gibidir.

Şüphe yok ki, iyilik, kötülükten ayrı ve başkadır.

Salebe oğullarının mevlaları da, Salebe gibidirler.

Yahudilere karışmış ve bağlanmış olanlar, Yahudiler gibidirler.

Onlardan (Yahudilerden) hiçbir kimse, Muhammed (s.a.s.)in izni olmadan askerî bir sefere çıkamayacaktır.

Bir yaralamanın öcünü almak, yasaklanmayacaktır.

Fırsat kollayarak cinayet işleyen kimse, o cinayeti kendisine ve ev halkına işlemiş olacaktır. Zalime karşı işlenecek cinayet bundan müstesnadır. Allah bu hususta doğru ve iyi davranmış olanlardan hoşnut olur.

(Savaş halinde) Yahudilerin masrafları kendilerine, Müslümanların masrafları da kendilerine ait olacaktır.

Şu kadar ki, onlar bu Sahife sahiplerine harp açanlara karşı aralarında yardımlaşacaklar ve aralarında öğüt verme ve iyilik dileme esas olacaktır.

Elbette ki, iyilik, kötülükten ayrı ve başkadır.

Hiç kimse, müttefikine kötülük yapmayacak, mazluma mutlaka yardım edilecektir.

Yahudiler, müminlerle birlikte savaşa devam ettikleri müddetçe, savaş masraflarına ortak olacaklardır.

Yesrib vadisinin içerisi, bu Sahife sahipleri için, haram, dokunulmaz bir bölgedir.

Himaye altında bulunan kimse-zarar verici ve kötülük işleyici olmamak şartıyla- bizzat himayeci gibidir.

Himaye verme hakkına sahip kimsenin izni müstesna, kimseye himaye hakkı verilemez.

Bu sahife sahipleri arasında herhangi bir hadise veya münazaa çıkar ve bunun onların aralarını bozmasından korkulursa, o, Yüce Allah'a ve Muhammed Rasûlullah (s.a.s.)a arz ve havale edilecektir.

Şüphe yok ki, Allah, bu Sahifedekilere riayetsizlikten son derece sakınan, doğruluğu ve iyiliği şiar edinenlerden hoşnut olur.

Ne Kureyşîler, ne de onlara yardım edenler, hiçbir suretle himaye olunmayacaklardır.

Yesrib'e saldıracak kimselere karşı, onlar (Müslümanlar ve Yahudiler) aralarında yardımlaşacaklardır.

Onlar (Yahudiler) sulh akdetmeye veya sulh akdine katılmaya (müminler tarafından) davet edildiklerinde, o sulhu akdedecekler veya o sulhun akdine katılacaklardır. Din uğrunda savaşanlar bundan müstesnadır.

Herkes, kendine düşen kısımdan sorumlu tutulacaktır.

Bu Sahife sahipleri için konulan, kabul edilen hükümler, aynen Evs Yahudilerinin Mevlalarına ve kendilerine de-bu Sahife sahipleri tarafından-iyi niyetle tatbik olunacaktır. Şüphe yok ki, iyilik kötülükten ayrı ve başkadır.

Kazancının kazandığı ancak kendisinedir.

Muhakkak ki, Allah, bu Sahife'dekilere en doğru ve en iyi şekilde riayet edilmesinden hoşnut olur.

Bu yazı, bir zalimi ve suçluyu cezalandırmaya asla engel olmayacaktır.

Medine'den çıkan da emniyette, Medine'de oturan da emniyette bulunacaktır. Bir zulüm veya suç işleyen kimse bundan müstesnadır.

Allah'ın himayesi, iyilik yapan, kötülüklerden sakınan kimseler içindir. Muhammed (s.a.s.) Allah'ın Resûlüdür"¹⁶².

¹⁶² İbn Hişam, *Sîre*, II, s. 147-150, Ebu Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 290-294, İbn Seyyid, *Uyûnu'l-eser*, I, s. 197-198; Ebu'l-Fidâ, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, III, s. 224-226.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM'DA DEVLET ANLAYIŞI

3.1. İslam Devleti'nin Esasları

Bu bölümde islam'da devlet anlayışını incelerken, İslam Devleti'nin esaslarına değineceğiz. Bu başlık altında ilk İslam devleti'nin özelliği olan, kuvvetin kanunda toplanmasını, yargıda vazgeçilmezolan, yargı bağımsızlığı ve yaygınlaştırılmasını, görevlendirmelerde oldukça hassas davranılmasına neden olan liyakati, toplumun iradesine önem verildiğinin göstergesi; müşavereyi ve toplumsal dayanışmanın kaynağı müesseseleri bu konu ile ilgili çalışmalardan yararlanarak anlatmaya çalışacağız.

3.1.1. Kuvvetin Kanunda Toplanması

İslami hâkimiyet anlayışı toplumun düzeni için işleyen devletin organlarını sınırlandırmıştır. Kur'an'ı Kerim'de¹⁶³ ve Hadislerde verilen hâkimiyetin sınırlarını belirleyen çerçeve içerisinde yetkilerini kullanıp çalışmaktadırlar. İslam Devleti'nde yasama, yürütme ve yargı organları, Allah'ın koyduğu sınırlar çerçevesinde çalışır bu sınırları ihlal etmezler. Şimdi konumuzun anlaşılması açısından bu üç organın görevini nasıl yaptığını kısaca vermeye çalışacağız.

3.1.1.1. Yasama Organı

Yasama anayasal prensipleri ve kanunları kapsayacak şekilde fertler için gerekli olan kanunları çıkarmadır. Mevdudi'ye göre yasama organının görevleri şunlardır:

¹⁶³ Bakara 2/229; Nisa 4/59.

- Herhangi bir konuda Kur'an ve sünnette kesin bir hüküm varsa, bunları değiştirmeden kaideleri ve nizamları kararlaştıracaktır.
- Kur'an'da ve sünnette bulunan bazı kanunların tefsirleri ve tabirleri vardır. Yasama organı bir tefsir ve tabirler üzerinde çalışarak, son şeklini tefsir eder ve kanun haline getirir.
- Hakkında hüküm bulunmayan konularda yasama organı İslami kaideleri göz önünde bulundurarak, bu konularda kanunlar yapar.
- Bazı konular hakkında da ne bir rehber, ne bir usul, ne de buna benzer bir hüküm bulunur. O zaman yasama organının görevi bunlar hakkında hakimler ortaya koymak ve kararlar vermektir¹⁶⁴.

İslam devletinde yasama organının kaynakları. Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber' in sünneti, Raşid halifelerin uygulamaları ve içtihatıdır¹⁶⁵. Bunları kısaca açıklayalım:

Kur'an-ı Kerim

Kur'an bütün Müslümanlar tarafından Allah'ın keliması ve bu itibarla bütün kanunların temeli olarak kabul edilmiştir. O ilahi vahiylerin bir koleksiyonu, daha doğrusu Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber'e erişen, okunmuş üstün bir eserdir¹⁶⁶. İslam devleti anayasasının dört esas kaynağından birincisi, en önemlisi ve en başta geleni Kur'andır. Bu esas Kur'an'da birçok ayette dile getirilmiştir.

*"Rabbinizden size indirilene uyun, O'ndan başka velilere uymayın. Ne az öğüt alıyorsunuz?"*¹⁶⁷

¹⁶⁴ Mevdudi. a.g.e., s. 434.

¹⁶⁵ Mevdudi, a.g.e., s. 366.

¹⁶⁶ Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, (Çev. Kemal Kuşçu), Ankara, 1979, s.29.

¹⁶⁷ A'raf. 7/3.

“Gerçek şu ki, Biz Tevrat’ı, içinde bir hidayet ve nur olarak indirdik. Teslim olmuş peygamberler, Yahudilere onunla hükmederlerdi. Bilgin-yöneticiler (Rabbaniyun) ve yüksek bilginler de (Ahbar), Allah’ın Kitabı’nı korumakla görevli kıldıklarından ve onun üzerine şahidler olduklarından (onunla hükmederlerdi.) Öyleyse insanlardan korkmayın, Benden korkun ve ayetlerimi az bir değere karşılık satmayın. Kim Allah’ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar, kafir olanlardır.”¹⁶⁸

Kur’an İslami hükümetin, ilk ve en başta gelen kaynağıdır. Onda Allah’ın ahkâmı ve buyrukları vardır. Bu ahkâm ve buyruklar insanların yaşayışlarında onlara örneklik teşkil eder. Burada yalnız münferit ahlak dersi yoktur. Toplumsal yaşayışın her alanına uygulanabilecek pratik öğretiler de vardır¹⁶⁹.

Kur’an’ın yasama üslubunun ana özellikleri, güçlüğün bulunmaması, teklifin az kılınması ve yasamada tedricidir. Yasamada tedriciden hükümlerin aşamalı bir şekilde va’z olunması anlaşılmaktadır. Diğer bir özellikte meselenin detaylarına genellikle inmemesidir. Zira detaylar sosyal, kültürel ve siyasal çevrenin değişmesi ile farklılık gösterebilme durumundadırlar. Bu ulemanın kabul ettiği ilkeler arasındadır¹⁷⁰.

Sünnet

İslam devletinin yasama organında kullanılacak ikinci önemli kaynak Hz. Peygamber’in sünnetidir. Hz. Peygamber Müslümanlar için sadece Allah’ın kelamını insanlığa ileten bir elçi değil, her alanda uyulması gereken bir rehber, öğretici ve en güzel örnektir.

“Nitekim kendi aranızdan, size âyetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik.”¹⁷¹

¹⁶⁸ Maide, 5/44.

¹⁶⁹ Mevdudi. a.g.e., s. 372.

¹⁷⁰ Birsin, a.g.e., s. 83-86.

¹⁷¹ Bakara, 2/151

*“Andolsun, Allah, mü’minlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler”*¹⁷²

Medine’ye hicret ettikten sonra, Hz. Peygamber bir İslam devleti kurmuştur. Muhacir ve Ensar’da Hz. Peygamber’in devlet başkanı genel hâkim ve ordularının kumandanı olmasını kabul etmişlerdir. Kur’an Hz. Peygamber’in idarecilik vasfını birçok ayette tasdik etmiş ve onun hevasından konuşmayacağını, söylediklerinin vahiy olduğunu müminlere bildirmiştir.

*“O, hevadan (kendi istek, düşünce ve tutkularına göre) konuşmaz. O (söyledikleri), yalnızca vahyolunmakta olan bir vahiydir.”*¹⁷³

Sünnetin kaynağına yönelik sorunlar usûl bilginlerince izah edilmiştir. Sünnetin kaynaklığı icma ile sabittir. Geriye sünnetin bize ulaşması ile ilgili tartışma kalmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta sünnetin anlam ve meal olarak bize ulaştığıdır. İlk dönemden sonra birkaç ravinin değişmesinin anlamı bozup bozmadığı veya en azından amel edilebilirliği ortadan kaldırıp kaldırmadığı önemlidir. Ancak İslam kültürü ilk asırlardan itibaren oluşturmaya başladığı “hadis disiplini” açısından çok şanslıdır. Gerçekten de hadisin senet ve metin yönünden kritiğinin ilk dönemlerden başlayarak gelişmesi bu konudaki sorulan çözebilecek yeterliliktedir¹⁷⁴.

Hülafa-i Raşidin’in Uygulamaları

Üçüncü kaynağımız Hülafa-i Raşidin’in uygulamalarıdır. Hz. Peygamberden sonra dört halifenin İslam devletini ne şekilde idare ettiğine dair

¹⁷² A1i- İmran, 3/164.

¹⁷³ Necm, 53/3-4.

¹⁷⁴ Birsin, a.g.e., s. 90-91.

rivayetler hadis, tarih ve siret kitaplarında yer almıştır. Bunların her biri yasama için bir örnek olma özelliği taşımaktadır¹⁷⁵.

Sahabiler doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in elinde terbiye görerek onun talebeleri mahiyetinde olmuşlardır. İslam'ın ta başından bu güne kadar dini ahkâmın anlatılması konusunda sahabenin ittifak ettikleri yol göz önünde bulundurulmuştur. Buna " icma" denir. Anayasa ve kanuni, işlerde de Hülafa-i Raşidin sahabilerle müşavere etmişler, onlara fikir danışmışlardır.

İctihad

Bir terim olarak ictihad en eski fıkıh usûlü kaynağı oları Şâfiî 'nin er-Risâlesi'nde şöyle tarif edilmiştir: "Her hâdise hakkında ya ona ait bir hüküm veya hak oları hükmün yolunu gösteren bir delâlet vardır. Hâdisenin açık hükmü varsa ona uymak gereklidir. Eğer muayyen bir hüküm yoksa hâdisenin hak oları hükmüne götüren yolun delili ictihad ile aranır; İctihad ise kıyastan ibarettir"¹⁷⁶.

Nasslardan istidlal yolu ile fer'i meseleler hakkında hüküm elde etmek olan içtihat, İslami yasama organı, kaynaklarından biridir. İctihadın beşeri bir nitelik arz etmesi ve çoğunlukla zanna veya galib zanna dayanması, içtihat yolu ile elde edilmiş hükümlerin nassın vazettiği hükümlerden ayrı ele alınmasına yol açar. Müçtehitler belirli bir zaman ve toplumsal durumun ihtiyaçlarına binaen içtihad ederler. Müçtehitlerin bu tür içtihatları sabit nasslar gibi sonsuza kadar geçerli olma özelliği taşımazlar. Duruma ve zamana göre müçtehidlerin ihtiyaçlarına uyulabilmektedir¹⁷⁷.

¹⁷⁵ Mevdudi, a.g.e., s. 393.

¹⁷⁶ Şafii, *er-Risâle*, (Thk. Ahmed M. Şakir), Mısır, 1940, s. 477.

¹⁷⁷ Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, s. 60.

3.1.1.2. Yürütme organı

İslam Devleti'nde yürütme organının asıl fonksiyonu Kur'an ve sünnet ışığında oluşturulan anayasayı yürürlükte tutmak ve adalet, iyilik ve saygı prensipleri üzerine kurulu bir toplum oluşturmaktır. Yürütme organına itaat Allah ve Resulüne olan itaate bağlıdır. Kuran'ı Kerim'de¹⁷⁸ ve hadislerde¹⁷⁹ mü'minlere kendilerinden olan yöneticilere itaat etmeleri emredilmiştir. Hz.Peygamber'in hadislerine göre de dinin kesin olan hükümlerine aykırı davranmadıkça Müslüman yöneticilere itaat etmenin vacip olduğu, ancak dini hükümlere açıkça aykırı davranan ve dinen isyan içinde olanlara itaatin gerekmediği belirtilmektedir.

İslam'da iktidar, İslam şer'i hükümleriyle, insanın siyasi, iktisadi ve sosyal sahalardaki temel haklarıyla, Kur'an'da zikredilen müşavere ile ve hayır yolunda elverdiğince şahsın ve toplumun menfaatine göre hareket etme mecburiyeti ile kayıtlıdır¹⁸⁰. Devlet başkanının iktidarının kaynağı da yine aynı çerçeve ile sınırlıdır. İslam yöneticiliği Kur'an'da belirtildiği gibi bir emaneti yüklenme olarak değerlendirir.

*"Şüphesiz Allah, size emanetleri ehline (sahiplerine) teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor. Bununla Allah, size ne güzel öğüt veriyor!.. Doğrusu Allah, işitendir, görendir."*¹⁸¹

İktidara itaatın sınırı; şer'i olana, hakka, adalete ve maslahata uygun olan ile belirlenmiştir. Şeriata aykırı uygulamalar söz konusu olduğunda itaat de ortadan kalkar.

¹⁷⁸ Nisa 4/59; Kehf, 18/28; Şuara 26/151-152.

¹⁷⁹ Ibn Mace, Cihad, 40; Buhari, Ahkâm, 4.

¹⁸⁰ Birsin, a.g.e.,s.147

¹⁸¹ Nisa, 4/58.

3.1.1.3. Yargı organı

Hak ve hukuk kavramları toplumsal yaşamın doğurduğu ve gerekliliği kaçınılmaz değerlerin başında ver alır. Bu amacın gerçekleşmesi için örgün ve yaygın eğitim yöntemleri kullanılır. Bütün eğitim faaliyetlerinin sonucunda yine de bir takım sorunlar yaşanır. Hak ve hukuk kavramına gerekli riayeti göstermeyen kişilere karşı toplumun ve bireylerin hukukunu korumak zorunludur. Bütün devletlerde toplumun ve bireyin hakkını korumak için çeşitli yöntem ve kurumların geliştirildiği görülür.

İslam hukukunda yargının eşanlamlı karşılığı “kad” dır. Kada’yı yürüten kişiye “kadi” (hâkim) denir. Kadi fıkıh terimi olarak insanlar arasında meydana gelen çekişme ve davaları şeri hükümlere göre çözümlemek için yetkili makamlarca tayin edilen kişiyi irade eder¹⁸².

Kur’an-ı Kerimde kadı kelimesi bir yerde “hükmünü, sözünü geçiren” manasında, sözlük anlamıyla,

*“Dediler ki: “Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla ‘tercih edip-seçmeyiz.” Neyde hükmünü yürütebileceksen, durmaksızın hükmünü yürüt; sen, yalnızca bu dünya hayatında hükmünü yürütebilirsin.”*¹⁸³

Hâkim kelimesinin çoğulu olan hükkamda yine bir yerde “uhdesinde yargı yetkisi de bulunan yöneticiler” manasında kullanılmıştır.

*“Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin.”*¹⁸⁴

Hadislerde hem hâkim hem de kadı kelimesi çok zikredilmiş, hâkimle kamu adına görev yetkisine sahip yöneticilerle nasslardan hüküm çıkarabilme gücüne sahip âlimler, kadı kelimesiyle de görev ünvanı kadı olsun veya

¹⁸² Mecelle, mad. 1 785 den nakleden İ.A., “Kadı” mad .s. 66.

¹⁸³ Taha, 20/72.

¹⁸⁴ Bakara, 2/188.

olmasın insanlar arasında meydana gelen davalara bakıp karara bağlayan kimseler kastedilmiştir¹⁸⁵.

Şer'i bir terim olarak ise karşılıklı davaları çözüp sonuçlandırmak, anlaşmazlıklara son vermek demektir. Kazaya "hüküm" de denilmiştir. Bunun sebebi, bir şeyi yerli verince koymaya gerektiren hükümlerin bulunmasıdır. Çünkü kazâ ile zalim, zülmünden alıkonulur. Böyle adlandırılmasının bir diğer sebebi de hükmün bir şeyi sağlamlaştırmak demek olan "ihkam" dan gelmiş olmasıdır¹⁸⁶.

Şer'i hükümlere uygun olarak taraflar arasında çıkan sorunları karara bağlamak kitap, sünnet ve icma delillerine dayanır. Şu ayetler yargının meşruiyetinin Kur'an'daki dayanağıdır.

*"Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet, şüphesiz Allah adaletli olanları sever."*¹⁸⁷

*"Şüphesiz, Allah'ın gösterdiği şekilde, insanlar arasında hükmetmen için Kur'an'ı sana hak olarak indirdik"*¹⁸⁸.

Hz. Peygamber bu ayetlere dayalı olarak sorumluluğunu ifa etmek için kendisine getirilen sorunları çözme yoluna gider ve adil yargının sadaka olduğunu talim ederdi¹⁸⁹.

Hz. Peygamber Medine ve diğer bölgelerdeki Müslümanlara atadığı kadılar yolu ile kazâ fonksiyonunu yerine getirirdi. Hz. Peygamber İslam devletinin başşehirinde baş hâkim olarak Müslümanlar arasında çıkan sorunları hükme bağlıyordu. Ancak, zamanla işleri çoğalınca Medine'de devamlı tarzda bir şahsı görevlendirmese de özel durumlarda birçok kimseyi

¹⁸⁵ İ.A. "Kadı" mad. s. 66.

¹⁸⁶ Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, (Çev. Kurul), İstanbul, 1992, VIII, s. 235.

¹⁸⁷ Maide, 5/40.

¹⁸⁸ Nisa, 4/105.

¹⁸⁹ Buhari, Sulh, 584; Buhari, Ahkâm, 4.

görevlendirmiştir¹⁹⁰. Dahası zamanla Medine’de kazâi hususta sadece temyiz yetkisini kullanmakla iktifâ etmeye mecbur olmuştu¹⁹¹.

Devlet organları arasındaki ilişkiler

Mevdudi bu konu ile ilgili şöyle der:”Saadet devri ve Hülefa-i Raşidinin teamülü bize bu hususu aydınlatıyor. O zaman hükümet reisi olmak bakımından bu reis, bu üç organın üçünün de başında bulunuyordu. Bu hususiyet Nebi (s.a.s)’den elde edilmiştir. Hülefa-i Raşidin de aynı ölçü içinde hareket etmişlerdi. Fakat bu devirde reisin emri altında biz bu üç organı birbirinden ayrı tutmuş bulunuyoruz. O devirde teşri organı ayrı idi. Bunların müşavereleri ile Hülefa-i Raşidin devrinde düzenleme işleri de yürütülür, kanuni meseleler de tartışılır, hükme bağlanırdı. Fakat güvenlik ve memleketin idaresi işi, Emirler(ümerâ)nın elinde idi. Bu da ayrı idi. Bunlar Kaza:(Adalet) işlerine müdahale etmezlerdi ve edemezlerdi. Kadı (Hâkim/ Yargıç)da ayrı idi ve bu kadı, emirlerin hükmü altında değildi¹⁹².

Kur’an’ı Kerim’de bu konu ile ilgili açık bir emir bulunmamakla birlikte Hz. Peygamber’in uygulamaları bize bu konuda yol göstermektedir. O’nun döneminde yasama, yürütme ve yargı yetkisi devlet başkanının elinde toplanmıştır. Devlet başkanı ülkedeki en yüksek yetki sahibidir. Bu üç organ devlet başkanının yönetiminde olmakla birlikte birbirinden ayrı ve bağımsız bir şekilde görevini sürdürür. Devlet başkanı kimsenin özel meselelerine karışamaz, ancak herhangi bir meselede temyiz ya da son müracaat ona yapılır¹⁹³.

¹⁹⁰ Kettani. a.g.e., II, s.16-21.

¹⁹¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, s. 921.

¹⁹² Mevdudi, a.g.e., s.327.

¹⁹³ Afzalur Rahman, a.g.e., s.89,90.

3.1.2. Yargı Bağımsızlığı ve Yaygınlaştırılması

Hak ve hukuk kavramları toplumsal yaşamın doğurduğu ve gerekliliği kaçınılmaz değerlerin başında yer alır. Bu amacın gerçekleşmesi için örgün ve yaygın eğitim yöntemleri kullanılır. Bütün eğitim faaliyetlerinin sonucunda yine de bir takım sorunlar yaşanır. Hak ve hukuk kavramına gerekli riayeti göstermeyen kişilere karşı toplumun ve bireylerin hukukunu korumak zorunludur. Bütün devletlerde toplumun ve bireyin hakkını korumak için çeşitli yöntem ve kurumların geliştirildiği görülür¹⁹⁴.

Kaza (yargı), devletin bir organıdır. Organ olarak yargı, yasama ve yürütme gibi, devletin en önemli fonksiyonlarındanır. İslam Hukuku'nda kaza (yargı) önemli bir yer tutar ve bu "kaza" ve "hüküm" kavramları ile ifade edilir. Bu iki kelimenin sözlük anlamları farklı olsa da, terim olarak aynı manayı ifade ederler.

Rasûlullah (s.a.v) tebliğ, irşad, devlet başkanlığı gibi görevlerin yanı sıra yargı (kaza) görevini de yürütmüştür. Kendisine intikal eden davaları kimi zaman vahiy ile kimi zaman da ictihadla hükme başlamıştır¹⁹⁵.

Hiz. Peygamber(s.a.s.) bir taraftan yargı organının başında bu görevi yürütürken, muhakeme usulü ve âdâbıyla ilgili kurallar da koyarak İslam yargı müessesesinin temellerini atmıştır. Şu hadis, O'nun yargı alanındaki hassasiyetini açıkça ortaya koymaktadır: "Ben ancak bir insanım. Bana davalarınızı getirdiğinizde olur ki taraflardan biri delilini daha ikna edici bir şekilde sunar, ben de delile göre onun lehinde hükmederim. Ancak her kime (haketmediği halde) kardeşine ait bir hakkı verirsem sakın onu almasın. Zira ona bir parça ateş vermiş olurum"¹⁹⁶.

Hiz. Peygamber(s.a.s.) bu hadisinde yargıyı yanıltmanın ne kadar yanlış bir fiil olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca O'nun yaşamış olduğu dönemde

¹⁹⁴ Birsin, a.g.e., s. 163- 164.

¹⁹⁵ Buhari, Ahkâm, 20.

¹⁹⁶ Müslim, Akdiye, 4.

sıklıkla yaşanan bir durum da toplumda bazı kimselere imtiyazlar tanınmasıydı. Hz. Peygamber şu hadisiyle bu konuya da açıklık getirmiş ve hiç kimseye ayrıcalık tanınmayacağını kesin bir dille belirtmiştir:

“Sizden önceki milletlerin helak olmalarının bir sebebi de aralarında makam ve mevki sahibi birisinin hırsızlık yapması halinde cezalandırılmaması, makam ve mevki sahibi olmayan birisinin hırsızlık yapması halinde de derhal onu cezaya çarptırmalarıydı”¹⁹⁷. Bu hadisle Hz. Peygamber, İslam’da ırk, soy, cinsiyet, bölge ve sınıf ayrımının bulunmadığını, herkesin kanun önünde eşit haklara sahip olduğunu belirtmektedir.

İslam hukukunun temel kaynaklarından ilki olan Kur'an-ı Kerim’de idarî ve adlî sorumluluk taşıyan kimselerin hüküm verirken adaletli davranmaları ısrarla emredilmektedir¹⁹⁸. Bunun içindir ki idarî yükümlülük taşıyan kişiler, yargıya müdahale anlamına gelebilecek her türlü hal ve hareketten uzak dururlar ve ayrıca telkin, ima ve tavsiyede bulunamazlar. Hâkim, yargıyla ilgili bu görevi devlet başkanının vekili sıfatıyla îfâ eder. Hâkimin görevine yapılabilecek her türlü müdahale, adaletin tesisini engelleyeceğinden İslam hukukuna göre suç teşkil eder. Hâkime naslarla tanınan tarafsızlık onun hem hakkı ve hem de görevidir. Hâkimin her tür müdahaleden uzak olarak görev yapmasının sağlanması bir lütuf değil, onun naslardan doğan hakkıdır. Bu hakkı hâkimin elinden kimse alamaz. Yöneticilerden herhangi birinin hâkimin görevine müdahale etmesi dinen de uygun değildir.

3.1.3. Müşavere

Sözlükte müşavere, şivar, meşvura hepsi aynı kökten olup “danışıp işaret almak” demektir¹⁹⁹. Toplanıp meşveret eden cemaate de “şura” denir. Şura meclisi istişare eder. İstişâre, kişinin kendisini ilgilendiren konularda bir

¹⁹⁷ Ebu Davud, Hudut, 4.

¹⁹⁸ Nisa 4/58; Maide 5/ 49.

¹⁹⁹ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, IV, s. 434,435. (bkz.şura mad.)

başkasının görüşüne başvurması veya idârecilerin ümmetin durumunu ilgilendiren konularda müşâverede bulunması şeklinde ele alınabilir²⁰⁰.

Şura İslami Devletin temel esaslarından birini teşkil etmektedir. İstişare ederek hareket etmek Kur'an'da mü'minlerin genel vasıflarından biri olarak geçmektedir.

*“Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”*²⁰¹

Şura suresinde “Onların işleri arasında şura iledir”²⁰² buyrularak adeta tüm Müslümanları içine alacak istişare kastedilmiş gibidir. Genel anlamda işlerin yürütülmesi tüm ümmetin istişare mekanizmasında rol oynamasını gerektirir. Kur'an bizlere bir devlet organizasyonu ve şekli önermediği gibi şura prensibinin oluşumuyla ilgili de bir şey söylememektedir. Devrin olaylarına, zamanın şartlarına göre muhtelif usuller konabilir.

Şura üyelerinin şartlarını Udeh şu şekilde sıralamıştır.

Doğruluk: Doğruluk Allah'ın emirlerini yerine getirmek, iyilik yapmak, kötülükten kaçınmak, bir kişinin bile olsa, şahsiyetini zedeleyici hareketlerde bulunmamaktır.

İlim: Şura üyelerinin ilim sıfatına da sahip olması gerekir. Buradaki ilim sıfatı dini ve siyasi ilimlerle diğer ilim dallarını kapsar. İlim adamlarında müçtehid olma şartı aranmaz ama aralarında toplu halde bir içtihad meydana getirebilmelidirler.

Rey ve Hikmet: Şûra üyelerinin rey ve hikmet sahibi olmaları gerekir. Çünkü şuranın esası, İslami esaslara en uygun düşen doğruyu araştırmaktır.

²⁰⁰ Nevevî, *Şerhu'l, Müslim*, Kahire, 1347-49/1929-30, IV, s.76.

²⁰¹ Ali İmran, 3/159.

²⁰² Şura, 26/38.

Tecrübe: Kişinin anlayış derecesi ancak meydana çıkardığı işlerde mesleğinde ne derece usta ve anlayışlı olduğunu ortaya koymasıyla anlaşılır. Bu da kendisini şura üyeleri arasına katacak tecrübeyi kazanmakla elde edilir.

İhtisas: İhtisas, üstünlük göstermekten ibarettir. İhtisasın birçok önemli meselede büyük rolü vardır. Ancak ihtisas ile insanlığın önüne yeni yeni ufuklar doğar²⁰³.

Şura tüm toplumu temsil eden bir kurumdur. İslami şûra meclisi kararlarını çoğunluk esasına dayalı olarak alacaktır. Ancak bu çoğunluk prensibi uygulama alanına girmeden bütün görüşlerin dayandığı, temel gerekçelerin açıklanması ve ilmi düzeyde bir tartışma oluşturularak üyelerinin doğruyu arayan nitelikte kişiler olması kararların sıhhati açısından önem taşımaktadır²⁰⁴.

Hız. Peygamber' in dini hususlarda, Peygamberlikle ilgili meselelerde ashabı ile müşavere yapmadığı inkâr götürmez bir gerçektir. Çünkü bu gibi meseleler vahiy ile ilahi emre dayalı kutsal sorunlardır. Resûllulah ancak politik, ekonomik, sosyal ve stratejik konularda ashabına danıştırdı²⁰⁵. Hız. Peygamber' in pek yakın sahabelerinden birisi olan Ebu Hureyre bu konuda şöyle demektedir:

*“Arkadaşlarına Resullullah'tan daha çok danışan kimse görmedim”*²⁰⁶.

Hız. Peygamber istişareyi başarı için bir yol görürdü. *“Akıllarınızı müzakere ile takviye ediniz, işlerinizin başarıya ulaşması için de, istişareye başvurunuz”*²⁰⁷.

Hız. Peygamber'in istişaresinde herhangi bir organize söz konusu değildir. Ancak Hız. Peygamber katında görüşlerine daha fazla değer verilen Hız. Ebu Bekir ve Ömer gibi kişiler olmasına rağmen bu bir meclis şeklinde

²⁰³ Udeh, Abdülkadir, *İslam ve Siyasi Durumunuz*, s. 168'den nakleden Mahmud Babilli, a.g.e., s. 76.

²⁰⁴ Birsın, a.g.e., s.111.

²⁰⁵ Sürûr, Taha Ahdulbaki, *Kur'an Devleti*, (Çev. Mehmet Keskin), İstanbul, 1977, s. 195.

²⁰⁶ İbn Hacer, *Feth'ul-Bari* XIII, s. 286.

²⁰⁷ el-Menhac, s. 479, Maverdi, Edeb. s. 493.

örgütlenmiş değildi. Devlet idaresini yönetmekle vazifeli bulunan Hz. Peygamber, zaman zaman bütün ashabının fikirlerine topluca müracaat ederdi²⁰⁸. Resullullah Hz. Ebu Bekir ve Ömer'e hitaben:

“Siz ikiniz bir hususta görüş birliğine varırsanız, ben size muhalefet etmem” demiştir²⁰⁹.

Bu hadisten anlaşılıyor ki Resûllulah kendilerinde gördüğü üstün anlayış ve ileri görüşlülükten dolayı bu iki zatın birleştiği fikirleri kabul ederek aynen uygulardı. Resûllulah çoğunlukla üstün anlayışlı kimselerin fikirlerini alır, doğru olanı, ekseriyetin düşüncesine tercih ederdi ²¹⁰.

Bu konuda bazı somut örnekler vermek gerekirse:

Medine'ye vasıl olduğunda Resûllulah, namaza davet için en iyi yolu bulmak amacıyla sahabeleri ile müşavere etti. Bazıları ateş yakılmasını, bazıları da Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi hareket edilmesini istediler. Bir diğeri ise rüyasında “gür bir insan sesiyle davet” şeklini gördüğünü anlattı. Hz. Peygamber bu tarzı kabul etti²¹¹.

Bir diğer rivayet Hudeybiye seferi sırasında, Resûllulah, Mekkelilerin müttefikleri olan ve İslam aleyhtarı bir kaynaşma içinde bulunan Ehabîşlere karşı harekete geçmek istedi. Fakat Ebu Bekir'in isteği üzerine kararlarından döndü ve doğruca Hudeybiye'ye gidildi ²¹².

Râşid halifelerinde dönemlerinde istişareyi çok yaptıkları ve bu prensibe önem verdikleri bir gerçektir. Fakat onlar da halkın seçtiği bir şûra meclisi oluşturmuş değillerdi²¹³.

²⁰⁸ Sönmez, a.g.e., s. 49.

²⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, IV, s.227.

²¹⁰ Mahmud Babilli. a.g.e., s. 70.

²¹¹ İbn Hişam, s. 346-8, İbn Sa'd, *Tabakat*, 1/11, s. 7-8'den nakleden Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, s.892.

²¹² Buhari, *Kitabu'l-Meğazi*, 37.

²¹³ el-Erabi, Abdullah, *İslam'da Yönetim Sistemi*, (Çev. Süleyman Güzel), İstanbul, 1991, s.125.

Bu konuda bir örnek verecek olursak; Hz. Ömer ölüm döşeğindeyken kızı Hz. Hafsa, Hz. Ömer'e yerine birini tayin edip etmeyeceğini sordu. Hz. Ömer de:

“Ben arkadaşlarım arasında şiddetli bir hırs görüyorum. O bakımdan meseleyi, Hz. Peygamber'in vefat ederken kendilerinden razı bulunduğu altı kişiye bırakıyorum. Onlar kendi aralarından birisini seçsinler” diyerek halifenin tespitini şûraya bırakmıştır²¹⁴.

Devlet idaresinde istişare müessesesiyle halkın katılımını sağlamış olan İslam, bu anlamda demokratik bir yapı sergilemektedir. Bedir harbi'nde elde edilen ganimet ve esirlere yapılan muamele gibi daha birçok dünyevi meseleler hakkında ashabına danışan Hz. Peygamber ile , ilk dört halife idari işleri istişare ile hükme bağlamışlardır.²¹⁵

3.1.4. Liyakat

İnsanları yönetmeye talib olan veya bu göreve seçilen kişilerde bazı nitelikler aranmaktadır. Yöneticinin bu niteliklere sahip olması, toplumun düzenli bir şekilde yönetilmesi açısından gerekmektedir. Sağlıklı bir yönetim ancak yöneticilerin bu göreve layık olacak derecede donanımlı olmasıyla sağlanır. Bu da elde etmek istedikleri görevleri yerine getirecek bilgi ve beceriye sahip olmak ve ahlaklı olmak gibi donanımlara sahip olmaları ve görevlerinde doğru, dürüst ve samimiyetle hareket etmeleri anlamına gelmektedir.

Hangi görev olursa olsun o göreve getirilecek kişinin o görevi yerine getirecek bilgi ve beceriye sahip olması gerekmektedir. Çünkü görev küçükte olsa büyükte olsa o işin yapılmaması durumu toplumda bazı işlerin aksamasına veya yolunda gitmemesine neden olacaktır. Elbette ki bu aksaklıklar yüksek rütbelerdeki kişilerin işlerinin ehli olmaması durumunda toplum açısından

²¹⁴ Şakir, Mahmut, *Dört Halife*, (Çev. Ferit Aydın), İstanbul, 1994, s. 271.

²¹⁵ Atmaca, Veli, “Hadisleri Bakımından Siyasetnameler IV”, F.Ü.İ.F.D., S.8, Elazığ, 2003, s. 47,

daha vahim sonuçlar doğuracaktır. Bu yüzden Kur'an'da işlerin ehillerine verilmesi ve yöneticilik verilirken liyakat hususuna dikkat edilmesi vurgulanmaktadır. *"Allah emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında adaletle hükmetmenizi emreder"*²¹⁶.

Burada emanetin yerine getirilmesi, ehline verilmesi ve insanlar arasında adaletle hükmedilmesi yönündeki emirlerin muhatapları genel olarak bütün insanlar, özel olarak müminler ve daha özel olarak da yöneticiler gibi emanet ve adaletten kamu adına sorumlu olan şahıslar ve kurumlardır. Liyakatın hem maddi hem de manevi yönü bulunmaktadır. Kişinin kullanıp sahibine iade etmek üzere aldığı eşya emanet olduğu gibi devletin hizmet makamları da emanettir; ilim, din, antlaşma ve sözleşmeler, komşuluk hakları... emanettir.

Hız.Peygamber'in hadislerinde de emanetler korunup muhataplarına teslim edilmeli, ne maksatla verilmiş ise ona uygun kullanılmalıdır.

*"Bir iş ehlinin dışındaki kimselere bırakıldığında kıyameti bekleyiniz"*²¹⁷.

Hız. Peygamber "Münafıkın üç belirtisi vardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde yerine getirmez, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder"²¹⁸ buyurarak emanete riayet etmeyenleri münafık vasıflı insanlar olarak tescil etmiştir. Bu konu ile ilgili hadislerle tezimizin dördüncü bölümünde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

İslam bilginleri de siyasi ve idari görevlere getirilecek kişilerde aranan özelliklere eserlerinde geniş yer vermişlerdir. Biz burada Farabi'nin konu ile ilgili görüşlerini vermekle yetineceğiz.

Farabi ideal bir devlet başkanında olması gereken özellikleri şöyle sıralamaktadır. "Ruh ve beden sağlığı, anlama ve kavrama üstünlüğü, sağlam bir hafıza ve zekâ gücü, etkili bir hitabet ve ikna kabiliyeti, öğrenme sevgisi ve

²¹⁶ Nisa, 4/58.

²¹⁷ Buhari, İlim, 12; Ahmed b.Hanbel, Müsned, II, s.361.

²¹⁸ Müslim, İman, 107-109.

kabiliyeti, ahlaki bakımdan erdemli bir kişilik yapısı, gönül zenginliği ve tok gözlülük, doğruluk, cömertlik ve ikram sevgisi, azim ve kararlılık, adalet ve üstünlük, mideye düşkünlükten uzak durmak, şiddet ve acelecilikten uzak, mutedil bir yaradılışa sahip olmak”²¹⁹.

3.1.5. Sosyal Dayanışma Kurumlarının Kurulması

İslama göre, insanlar arası sosyal ilişkileri düzenlemede en çok üzerinde durulan kavram, hiç şüphesiz "adâlet" kavramıdır. Adâlet, İslamda toplumsal hayatın esas ve mülkün temeli sayılmıştır. Kur'an ve hadislerde, Allah'ın adâletle hükmettiği, adâleti emrettiği ve adâletle davranmak gerektiğine dair çok sayıda mesaj yer almaktadır²²⁰. Ayet ve hadislerde bu kadar önem verilen ve toplumsal hayatın yolunda gitmesi için vazgeçilmez olan adaletin tesisi de bir yönüyle sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın oluşturulmasıyla mümkündür.

Genel olarak insanlar, doğaları gereği bir arada yaşamak ihtiyacındadırlar. Bu husus psikolojik bir ihtiyaçtan olduğu kadar, sosyal ve iktisadî bir gereklilikten de kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı insanlar kendi çevrelerinde öyle bir düzen bulmalı ki; bu düzen, onların kendi aralarındaki ilişkileri ve dengeyi en iyi şekilde kuracak esaslara sahip olsun. Bu düzen sosyal dayanışmadır. Sosyal dayanışma bir toplum içerisinde yaşayan insanların aralarındaki yakınlaştırıcı bağları ve karşılıklı yardım veya işbirliği ile ilgili durumlarını gösteren bir oluşumdur²²¹.

Müslüman toplum, Allah tarafından iyi ve güzel olan her konuda yardımlaşma ve dayanışma içerisine girmekle emredilmiştir.

“Ey iman edenler, Allah'ın şiarlarına, haram olan ay'a, kurbanlık hayvanlara, (onlardaki) gerdanlıklara ve Rablerinden bir fazl ve hoşnutluk isteyerek Beyt-i Haram'a

²¹⁹ Farabi, a.g.e., s. 88,90.

²²⁰ Nahl, 16/90; Maide, 5/8; Nisa, 4/135; Ebu Davud, Akdiye,2; Tirmizi, Ahkam, 4,Kıyamet,2.

²²¹ Şener , Sami, " Sosyal Dayanışma", D.İ.A., www.darulerkam.de

*gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktınız mı artık avlanabilirsiniz. Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoyduklarından dolayı bir topluluğa olan kininiz, sakın sizi haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva konusunda yardımlaşın, günah ve haddi aşmada yardımlaşmayın ve Allah'tan korkup-sakinin. Gerçekten Allah (ceza ile) sonuçlandırması pek şiddetli olandır."*²²²

İlk İslam Devleti'nde ve daha sonraki dönemlerde bu sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı sağlayacak birçok müessese toplumlarda varlığını sürdürmüştür.

Kardeşlik ilkesi

Hiz. Peygamber Müslümanların birbirleriyle kardeş olduklarını ve aralarındaki toplumsal dayanışmanın boyutlarının çok kapsamlı olması gerektiğini şu hadisinde özlü bir biçimde ifade etmiştir: "Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu tehlikede yalnız bırakmaz. Kim, kardeşinin ihtiyacını görürse Allah da onun ihtiyacını görür. Kim bir Müslümanı bir sıkıntıdan kurtarırsa, Allah da o sebeple onu Kıyamet gününün sıkıntısından kurtarır. Kim bir Müslümanı örterse, Allah da onu kıyamet günü örter"²²³.

Yukarıda ki hadiste "Müslüman Müslüman'ın kardeşidir." ilkesi doğrultusunda Peygamber (s.a.s.) sosyal siyaset gereği, ensarla muhâcirleri, birbirine ısındırmak, aralarında anlaşmazlık çıkmasını önlemek, maddî ve mânevî sıkıntılarını gidermek için birbirleriyle kardeş kıldı²²⁴.

Hiz. Peygamber Medine'ye varışından yaklaşık beş ay sonra Mekke'den gelenler ile Medineli ailelerin başkanlarının katıldığı büyük bir meclis toplandı ve muhacirlerin Medine'ye uyumunu kolaylaştırmak için basit, tesirli ve somut

²²² Maide, 5/2.

²²³ Ebu Davud, Edeb, 46; Tirmizi, Hudud, 3; Buhari, Mezalim, 3; İkra, 7; Müslim, Birr, 58

²²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kubrâ*, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrut, trz, (I/238).. Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensâr* 3.

ir hal tarzı ortaya atarak onları samimi bir işbirliğine teşvik etti. Buna göre Medineli her bir aile Mekkeli bir aileyi kendi yanına alacaktı, böylece oluşan “kardeşlik münasebeti”ne göre her iki aile ortak çalışacaklar, Kazançları paylaşacaklar ve birbirlerine mirasçı bile olabileceklerdi²²⁵.

Bu kardeşliğin en önemli sonucu, toplumun çeşitli tabakalarının bu kardeşlik sayesinde birbirleriyle kaynaşması idi. Bu kardeşlik, kabilecilik gurur ve düşmanlığını ortadan kaldırdı. Bu suretle niyetleri kudsî, gayeleri ulvi, faziletli bir cemiyet meydana geldi²²⁶.

Aile

Ev bireyin bireysel yönünü temsil eder. Bir evin içinde olan tüm fertler birbirlerine hem hukuki ve mecburi, hem de ihtiyari ve ahlaki bağlarla bağlıdırlar. Böylece ilk sosyal dayanışma evde, insanın doğup büyüdüğü, yetişip kişiliğini aldığı, toplumun bir hücresi ve temel taşı olan ailede, yuvada başlamış olmaktadır. Aile toplumun en küçük sosyal kurumudur. İslam toplumunun temel de ailelerden oluşur.

Aile, sosyal güvenliğin ilk paylaşıldığı sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın ilk gerçekleştiği yer olduğu için temeldir. Bireyin sosyal güvenlik alanındaki ihtiyaçlarının karşılanması ve nafakasının temininde öncelikle birinci derecede bireyin kendisi daha sonra ailesi, yakın akrabaları, bütün bir toplum ve devlet sırasıyla sorumludur²²⁷.

Hiz. Peygamber(s.a.s.) şu hadisiyle ailenin en temel sosyal dayanışma kurumu olduğuna ve gözetme ve koruma sorumluluğuna dikkat çekmiştir: "Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlusunuz. Devlet başkanı çobandır ve güttüklerinden (vatandaşlarından) sorumludur. Aile reisi ailesi

²²⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, s. 342.

²²⁶ Suruç, Salih, a.g.e., I, s. 342.

²²⁷ Özcan Ruhi, *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası*, Çağatay Yayınları, İzmir, 1996, s. 12 vd.

içerisinde çobandır ve güttüklerinden ev halkından sorumludur. Hizmetçi efendisinin malı konusunda çobandır ve güttüklerinden sorumludur"²²⁸.

Devlet (Beytûlmâl)

Manevî kişiliği ve belirli bir anayasal düzeni olan egemenlik sahibi, sınırları belli bir ülkeye sahip, bir hükümete ve ortak kanunlara bağlı, teşkilâtlı millet veya milletler topluluğunu meydana getiren siyâsi teşekküle devlet denmektedir²²⁹. Devlet, tebaasına iş bulmak ve onlara iş güvencesi sağlamakla yükümlüdür. Tüm vatandaşlarına normal yaşamlarını sürdüreceği seviyede maddî gelir sağlamak zorundadır. Tüm bunların yanında sosyal devlet, bireyler arasında yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik edip bu amaçla programlar hazırlayarak yardımlaşma fikrini devamlı canlı tutmak; bireylerin sosyal adalet ve sosyal güvenliklerini temin etmekle de yükümlüdür²³⁰. İslâm'ın en büyük hedeflerinden biride sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya dayanan, insanların yarın ne olacaklarını düşünmeyeceği bir toplum oluşturmaktır. Nitekim Kur'ân ve sünnette bu doğrultuda pek çok emir ve teşvik mevcuttur²³¹.

İlk İslam Devleti'nde insanlara bu sosyal güvenlik hizmeti karşılıksız olarak bazı kurumlarca verilirdi. Bunaların en önemlisi "beytûlmâl"dir. Beytûlmâl, toplumsal ihtiyaçların karşılanması için kurulmuş bir kamu hazinesi anlamına gelmektedir²³². Beytûlmâl müessesenin aktifindeki mallar meşru olarak bütün Müslümanların mülküdür. Eğer toplumun bir üyesi, her ne sebeple olursa olsun, geçimini kazanamaz durumuna düşerse, en azından

²²⁸ Buhâri, Cuma, 11; Cenâiz, 32; İstikraz, 20; Ahkâm, 1; Müslim, İmâret, 20; Ebu Davut, İmâret, 1-13; Tirmizi, Cihad, 27.

²²⁹ Eryarsoy, M.Beşir, "Devlet", D.İ.A., www.darulerkam.de

²³⁰ Sadr, Muhammed Bakır, *İslâm Ekonomi Sistemi*, (Çev. Mehmet Keskin-Sadettin Ergin), Rehber Yayınları, Ankara, 1993, II, s. 321-331; Bilge, Necip, *Hukuk Başlangıcı*, Turhal Yayınları, Ankara, 1980, s. 143.

²³¹ Ali İmran, 3/92; Enfâl, 8/3; Tevbe, 9/54-131; Fâtır, 35/29; Münâfıkun, 63/10.; Zâriyat, 51/19; Buhâri, *Zekat* 63; Meğâzî, 60; Müslim, *İman* 29,31; Neseî, *Zekat* 1; Dârimi, *Zekat* 1.

²³² Yeniçeri, a.g.e., s. 43. 217

geçimi için ona gerekli yardımı yapmakla devlet sorumludur²³³. Bunun yanında, hasta ve fakir, mazlum ve kimsesiz ve yetimlerin sosyal güvenlikleri ve geçimleri için yardım müesseseleri oluşturmak da devletin görevleri arasındaydı²³⁴.

Beytûlmâlin gayrimüslim vatandaşlardan aldığı vergi olan cizye, onların mal ve canlarını korumaya yöneliktir. Beytûlmâl, Hz. Peygamber zamanından itibaren, zamanın şartlarına göre, ihtiyacı olanlara yardım yapmak, kredi sağlamak bireylerin üstesinden tek başına kalkamayacağı durumlarda sosyal güvenlik ve dayanışmaya katkıda bulunmak gibi bir bakıma genel sosyal güvenlik fonksiyonlarını icra etmekteydi. Bu fonksiyonlarıyla beytûlmâlin, modern sosyal güvenlik müesseselerinin ilk teşekkülü olduğu söylenebilir.

Âkile ve Kasâme

Diyet ödemek anlamına gelen 'akl' mastarından ism-i fâil olup, diyet ödemeyi yüklenen kimse veya kimseler demektir²³⁵. Kasten birisini öldürmekten veya bir organa karşı kasten işlenen cinayetten dolayı ödenmesi gereken diyet, suçu işleyenin malından ödenir. Öldürme fiili kasta benzer şekilde veya yanlışlıkla (hata yoluyla) işlenmiş ise diyeti 'âkile' öder²³⁶.

Zira Medine sözleşmesinde sosyal sigortanın ilk izleri sayılabilecek; öldürme veya yaralama halinde öldürülenin ailesine verilecek olan kan bedeli, harp esirlerinin kurtarılması için ödenecek olan fidye, ağır mâli mesuliyetler altında bulunan müminlerin bundan kurtarılması gibi durumlar tanzim edilmiştir²³⁷.

²³³ Ebu Davud, *Harac*, 12-13; Tirmizi, *Ahkâm*, 6.

²³⁴ Ebu Davud, *Harac*, 14-15.

²³⁵ Mevsili Abdullah b. Muhammed, *el İhtiyâr li Tali'lil-Muhtâr*, İstanbul, 1990, V, s. 58; Bilmen, a.g.e, III, s. 53.

²³⁶ Döndüren, Hamdi, "Akile", D. İ.A., www.darulerkam.de

²³⁷ İbn Hişam, *el-Sire*; II, s. 147-148; Talas Cahit, *İctimâi İktisat Dersleri*, Ankara, 1960, s. 399; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I. s.197.

Âkile veya maâkil sistemi, Medîne'deki Arap kabilelerinin Hz. Peygamber tarafından yeniden teşkilâtlandırılması ile birlikte düzenli bir şekil almıştır. Çünkü bir kimse savaşta esir düşse, onun kurtarılması için fidye; öldürme ve yaralamalarda ise diyet ödenmesi gerekiyordu. Bunların miktarları çoğu zaman esir ve suçluların ödeme gücünü aşıyordu. Hz. Peygamber bu durumu çözüme kavuşturmak için, karşılıklı yardımlaşma esasına dayanan âkile veya maâkil sistemini kurdu. Buna göre, bir kabîlenin mensupları kabîle bütçesi için para yardımını yapacak; buna karşılık ödeme gücünü aşan bir tazminatla karşılaşır sa bu bütçeden yardım bekleyecekti²³⁸.

Kasâme ise lügatta, yemin etmek manasına mastardır. Kâtîli meçhul cinâyetlerde maktûlün bulunduğu köy veya mahalle halkından elli kişinin Allah'a yemin ederek "Öldürmedik ve öldüreni de görmedik" diye yemin etmeleri anlamında bir İslam ceza hukuku terimidir²³⁹. İslâm öncesi dönemde de cari olan bu "örf" de belli bir sosyal dayanışmayı hedeflediğinden devam ettirmiştir²⁴⁰. Kasâmenin amacı, Müslümanın canını korumak, kanın yere dökülmesini önlemek ve suçlunun cezasız kalmasını engellemektir.

Zekât ve Sadaka Müessesesi

Kelime olarak zekat "artma, çoğalma, temizlik, kurtuluş ve bereket" manalarına gelir²⁴¹. İslâm hukuk doktrinde zekât, Allah'ın, belirli yerlere sarf edilmek üzere zengin sayılan (hür-âkil-baliğ) kişilerin özel niteliklere sahip olan mallarından belli bir payın (malın) alınması işlemini ifade eder²⁴². Sadaka da zekât anlamında kullanılabileceği gibi, daha çok gönüllü maddi ödemeleri ifade eder. Tevbe suresi 60. ayete göre zekât verilecek gruplar şunlardır: yoksullar,

²³⁸ Döndüren, Hamdi, "Akile", D.İ.A., www.darulerkam.de

²³⁹ Serahsi, a.g.e, XXVI, s. 107; Mevsîlî, a.g.e, V, s. 53-58; Buhâri, *Kasâme*, 1-2.

²⁴⁰ Zeylâi, *Abdullah b. Yusuf, Nasbur-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye, Mektebetü'l İslâmiyye*, 1973, IV, s. 391.

²⁴¹ Serahsi, a.g.e, II, s. 149; Kâsânî, a.g.e, II, s. 2.

²⁴² Serahsi, a.g.e, II, s. 149; Kâsânî, a.g.e, II, s. 2; Bilmen, a.g.e, IV, s. 77.

miskinler, zekât tahsili işinde çalışanlar, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenler, köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolculardır.

“Sadakalar, -Allah’tan bir farz olarak- yalnızca fakirler, düşkünler, (zekat) işinde görevli olanlar, kalpleri ısındırılacaklar, köleler, borçlular, Allah yolunda (olanlar) ve yolda kalmış(lar) içindir. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁴³

Yüce Allah insanları genel özellikler bakımından eşit yaratmakla beraber, insanlar yaşamları süresince dünya nimetlerinden yararlanma konusunda birbirlerinin önüne geçebilirler. Nitekim sosyal hayattaki statüleri farklılık gösterir, zengin veya fakir olabilirler. Aradaki bu dengenin sağlanması toplumsal huzurun sağlanması açısından oldukça önemlidir. Aksi takdirde toplumda kargaşa ve huzursuzluklar baş gösterecek ve Müslüman toplumda çatlaklar oluşacaktır.

Zekât ve sadakanın ibadet amacı yanında üstün ahlaki değerleri ve iktisadi gayeleri vardır. Bu iki müessesese, İslâm’da, sosyal adalet ve dengeyi kurmaya yönelik sosyal güvenlik alanında sosyal yardımlaşma ve dayanışma sisteminin en önemli birimidir.

Vakıf müessesesi

Vakıf, "bir malın menfaatini insanlara tahsis edip çıplak mülkiyetini Allah'ın mülkü hükmünde kabul etmek ve böylece temlik ve temellükü ebediyen engellemek ve yasaklamak" şeklinde tanımlanır²⁴⁴.

Sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanmasında vakıfların önemi büyüktür. Vakıf tatbikatı Hz. Peygamber zamanından itibaren başlamış, gerek kendisi gerekse ashabı en değerli mülklerini vakıf haline getirmişlerdir. Medine’de inşa olunan ilk mescidin yani Mescid-i Nebevi’nin arkasındaki bir bölümün yersiz ve yurtsuz kimselere ayrıldığını biliyoruz. İslâm’da ilk vakfı

²⁴³ Tevbe, 9/60.

²⁴⁴ Akgündüz, Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul, 1996, s. 42.

Resûlullah, bir Yahudi âlimi olan ve daha sonra Müslüman olan Muhayrik tarafından kendisine vasiyet edilen bahçelerden yapmıştı.

Kaynağını, iyilik ve hayırda yarışmayı, Allah yolunda harcamada bulunmayı, toplumda kimsesiz, fakir ve düşkünlere yardım elini uzatmayı teşvik eden ayet ve hadislerden²⁴⁵ alan vakıflar, ilk dönemden itibaren tarih boyunca Müslüman toplumlarda sosyal yapıyı sağlamlaştırmada, devletin yetişemediği alanlarda sosyal dengeyi kurmada ve yaraları sarmada etkin bir rol üstlenmişlerdir. Vakıflar, gönüllü olarak kurulan en önemli sosyal güvenlik müesseseleri olarak görülebilir.

3.2. İlk İslam Devlet'inde Müesseseler

İslam Devleti'nin esaslarından sonra, ilk islam Devleti'nde var olan müesseseleri konumuzun anlaşılması açısından açıklamayı uygun görmekteyiz. Bu başlık altında biat, askeriye, maliye, yargı ve devlet başkanı... gibi ilk islam devleti'nde var olan unsurlar açıklanmaya çalışılmıştır.

3.2.1. Devlet Başkanı

İslam'da devlet yönetimi ve devlet başkanı konusuyla ilgili, Kur'ân ve hadislerdeki temel yaklaşımlar, devlet kavramının erken dönemlerdeki anlaşılma biçimi, Hicretten sonra kurulan Medine site devletinin özellikleri gibi temel hükümlerin tahlili gibi birçok husus bulunmaktadır. Ancak bize göre bu hususlar içerisinde en merkezi konulardan birisi devlet yönetiminin ve devlet başkanlığının İslam'daki konumunun ne olduğudur.

İslami literatürde devlet yönetimi imamet, hilafet ve imaret, hâkimiyet ve meliklik kavramlarıyla ifade edilir. Devlet başkanlığı da imam, halife, emir ve

²⁴⁵ Al İmran, 3/92; Enfâl, 8/3; Tevbe, 9/54-131; Fâtır, 35/29; Münâfıkun, 63/10; Zâriyat, 51/19; Buhârî, *Zekat* 63; Meğâzî, 60; Müslim, *İman* 29,31; Neseî, *Zekat* 1; Dârimi, *Zekat* 1.

melik kavramlarıyla ifade edilir. Şimdi bu kavramların Kur'ân ve hadislerde nasıl geçtiğini vermeye çalışacağız.

"HLF" kökünden gelen hilafet sözlükte; temsil etmek, peşinden gelmek ve yerini tutmak gibi anlamları ihtiva eder²⁴⁶. İstılahta ise, devlet yönetimini ifade eden bir terim olup; halife de devlet yöneticisi yahut devlet başkanı anlamına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de halife kelimesi 11 âyette geçmektedir²⁴⁷. Bu ayetlerin birinde devlet başkanı anlamında diğerlerinde ise Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi anlamında geçmektedir²⁴⁸. Hadislerde ise hilafet ve halife kelimeleri hem sözlük anlamında, hem de devlet yöneticisi anlamında birçok defa geçmektedir. Hilafetin 30 yıl olduğunu, ondan sonra saltanatın başlayacağını, keza hilafetin Kureyş'ten olması gerektiğini belirten hadislerdeki hilafet, devlet yöneticisi anlamındadır.

İslam'da yönetimin ifade edildiği kavramlardan imamet ise, sözlükte öne geçmek, başta bulunmak, çekip çevirmek, yol göstermek manasındaki "EMM" kökünden gelir. Terim olarak ise Ehl-i Sünnet'ten Cüveynî'ye göre "din ve dünya işlerinin idaresi için genel başkanlık,"²⁴⁹ Şia'dan Mikdad b. Abdillâh'a göre "gerçek sahibi olarak bir kişinin din ve dünya işlerinde umumi riyaseti"²⁵⁰ şeklinde tarif edilir. Onlar devlet başkanlığını kutsal bir zemine oturtturarak, imamın masum olduğuna inanırlar. İmamların söyledikleri tartışmasız uygulanır ve ona bey'at bir iman gereğidir²⁵¹. Bu tanımlarda ortak nokta imametın genel anlamda devlet yönetimi yahut devlet başkanlığı ifade etmesidir. İmam da devlet yöneticisi yahut başkanı demektir. Kur'ân-ı Kerim'de imamet kelimesi geçmemekle birlikte, imam kelimesi on yerde geçer²⁵². Bunların hemen hepsinde imam sözlük anlamına uygun olarak önder

²⁴⁶ İbn Manzûr, Lisânü'l- Arab, "HLF" md.

²⁴⁷ Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, "HLF" md.

²⁴⁸ Bakara, 2/30, Yunus, 10/14

²⁴⁹ Ebü'l-Mealî Abdülmelik b. Abdillâh Cüveynî, *el-Gıyasî*, Katar, 1401, s. 22.

²⁵⁰ Mikdad b. Abdillâh, *en-Nafi' Yevme'l-Haşr*, Tahran, 1365, s. 40.

²⁵¹ Atmaca, Veli, a.g.m., s.47.

²⁵² Bakara, 2/124; Hud, 11/17; Ahkaf, 46/12; İsrâ, 17/71; Tevbe, 9/12.

manasında kullanılır. Hadislerde ise imam, hem namaz kıldırان kişi, hem de devlet başkanı anlamında geçer. Meselâ Buhari'de geçen bir hadiste kıyamet gününde Allah'ın arşının altında gölgelenecek kimseler arasında adil devlet başkanının adı geçer²⁵³. Diğer bir hadiste de, Allah'ın en çok buğzettiği kimsenin zalim devlet yöneticisi (imamün cair) olduğu belirtilir²⁵⁴. Görüldüğü gibi, imam kelimesi Kur'ân'da devlet yöneticisi anlamında hiç kullanılmamış, hadislerde ise zaman zaman kullanılmıştır.

İmaret kavramı, emir verme, çoğalma, işleri yürütme ve başkanlık yapma manasındaki "EMR" kökünden gelmekte ve yöneticiliği de ifade etmektedir. Küçük bir topluluktan geniş kesimlere kadar insan gruplarında yönetici vasfını taşıyanlara "emîr" denir²⁵⁵. Buyurmak, emir vermek anlamında birçok âyette²⁵⁶ geçen bu kelime devlet yöneticisi anlamında "ulu'l-emr" (emir sahibi) şeklinde iki âyette geçer²⁵⁷. Hadislerde imaret emir vermek, işleri yürütmek ve idareci olmak anlamında birçok rivâyette yer alır. İdarecilerin sıfatlarını sayan, kendisinden sonra gelecek yöneticilerin yapacakları olumsuzluklara temas eden ve onların akibetlerine işaret eden hadislerde geçen emîr (çoğulu ümera) devlet yöneticisi anlamındadır²⁵⁸.

Bu kavramlardan başka devlet yönetimiyle ilgili hâkimiyet ve meliklik kavramlarına da temas edilebilir. Sözlükte engellemek, menetmek anlamındaki "HKM" kökünden gelen hâkimiyet egemenlik, hükümrانlık ve kuşatmayı içerir. Kur'ân-ı Kerim'de muhtelif âyetlerde Allah'ın mutlak hâkimiyetinden bahsedilir. Meselâ *"De ki, ey mülkün sahibi Allah, mülkü dilediğine verir, dilediğinden alırsın; kimi dilersen onun kadrini yükseltir, kimi dilersen onu alçaltırsın,*

²⁵³ Buharî, Zekât, 16.

²⁵⁴ Tirmizî, Ahkâm, 4.

²⁵⁵ İbn Manzûr, Lisânü'l- Arab, "EMR" md.

²⁵⁶ Ali İmran, 3/152; Maide, 5/52; Araf, 7/54; Rum, 30/4.

²⁵⁷ Nisa, 4/59,83.

²⁵⁸ Ebû Dâvud, Harâc 5; Buhârî, Ahkâm 5, 6, Eymân 1; Müslim, İmâret 19; Ebû Dâvud, Harâc 2; Tirmizî, Nüzûr 5; Nesâî, Adâbu'l-Kudat,5/ Buhârî, Ahkâm 1, Cihad 109; Müslim, İmaret 33; Nesâî, Bey'at 27.

hayır yalnız senin elindedir: şüphesiz Sen herşeye güç yetirensin"²⁵⁹ âyeti Allah'ın mutlak hâkimiyetini ifade eder. Kulların her çeşit sahipliği ve hâkimiyeti ilahi iradeye bağlıdır ve izafidir. Meliklik de hükümlanlık, sultanlık, krallık anlamındadır. Kur'ân-ı Kerim'de göklerin ve yerin Allah'ın olduğu, O'nun bütün mülkü elinde tuttuğu, herşeyin yegâne sahibinin kendisi olduğu onlarca âyette işlenir. Ayrıca bazı peygamberlerin kıssalarından bahsedilirken zamanın meliklerinden (yöneticilerinden) söz edilir²⁶⁰.

3.2.1.1. Devlet başkanının nitelikleri

Devlet başkanı kimi yetenekler ve özellikler gerektirir. Kur'an yöneticide kimi yeteneklerin aranması gerektiğini şu ayette kullarına bildirir.

"Haberiniz olsun ki Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor..."²⁶¹

Yönetim toplumun ıslahı ve fesadının ana unsurudur. Bu sebeple toplumun sahip olduğu en büyük emanettir. Hz Peygamber bu gerçeği şu sözleriyle çok güzel açıklamıştır.

"Halkı, zalim veya kötülük işleyen kimseler de olsa, idarecileri doğru olup doğruluğa sevk edici kimseler olduğu müddetçe o topluluk asla helak olmaz. Öte yandan halkı doğru insanlardan müteşekkil de olsa, yöneticileri zalim ve kötü kimseler olursa o topluluk helak olur"²⁶².

Devlet başkanının nitelikleri konusunda ayrıntılara girmeden, İslam uleması arasında genel kabul gören devlet başkanında bulunması gereken kimi nitelikler üzerinde duralım:

²⁵⁹ Âl-i İmrân 3/26.

²⁶⁰ İbn Manzûr, Lisânü'l- Arab, "EMR" md.

²⁶¹ Nisa, 4/58.

²⁶² el-Menhac. s. 36, Elbani, Daife, II/8, M. 514,

İlim: İdareciliğin görevleri içine giren bütün işlerde hükümlerinde, kararlarında, içtihatla bulunabilecek derecede ilim sahibi olmak bir idarecide olması gereken özelliklerdendir²⁶³.

İbn Haldun'a göre; devlet başkanında bulunmak için ilim şarttır. Devletin başına geçecek olan kişinin yalnız bilgi sahibi olması da yeterli değildir. Onun müçtehid, yani kendi bilgisi ve ahlaki ile başkalarına ihtiyaç duymadan Kur'an ve hadislerden hüküm çıkarabilmesi de şarttır. Çünkü taklit eksikliklerdir. Yöneticilik için ise bütün vasıf, özellik ve hallerde üstünlük şarttır²⁶⁴.

İçtihad düzeyinde bilgi sahibi olma" konusunda ısrarla durulmasının nedeni, yöneticinin yasama etkisine de sahip olmasındandır. Zira Hz. Peygamber'in yasama ve yürütme yetkisine sahip olması ona halef olan yöneticilerin de aynı tarzda ele alınmasına yol açmıştır. İslami ilkeler açısından idarecide yasama ve yürütme yetkilerinin bir arada olması gerekmeyebilir. Bu da içtihad düzeyinde bilgi sahibi olma şartını ortadan kaldırılabılır²⁶⁵.

Adalet: Adaletin şart olma ilkesine gelince yöneticilik çok kapsamlı bir görev olup, başkan adalet şart edilmiş olan diğer memurluk görevleri de gözeceği için, onun kendisinin adil olması başta gelir²⁶⁶.

Maverdi'ye göre adil olan kimseden maksat doğru sözlü, iffetli, emanete uyan, haramdan, günahlardan sakınan şüpheli işlerden uzak olan, rızalı ve rızasız işleri ayırt eden, din ve dünya işlerinde aynı şahsiyet ini koruyan kimse demektir²⁶⁷.

Kifayet: Kifayetten maksat, idareciliğe engel olabilecek, bedeninin herhangi bir uzvunda bir sakatlığın bulunmaması, yöneticinin cezaları uygulamada cesaretli, savaşımlara katılmada ve idarecileri, halkı savaşa sevk etmesi konusunda basiretli, asabiyet ve deha (kurnazlık)'ın halleri konusunda bilgili

²⁶³ Maverdi. a. g.e., s.6.

²⁶⁴ Haldun. a.g.e., I, s.186-187.

²⁶⁵ Birsin, a g.e., s. 32.

²⁶⁶ İbn Haldun, a.g.e., I, s.487

²⁶⁷ Maverdi, a.g.e. s. 7.

olması, dinini koruması, düşman ile savaşabilmesi, politika ve idare işlerinde pişmiş olması gerekmektedir²⁶⁸.

İslam uleması yöneticide aranan şartlar arasında İslam, bülüğ akıl, özgürlük, erkeklik gibi şartları da saymışlardır. Mevdudi İslam ülkelerinin sakin bulunması şartını da saymıştır²⁶⁹.

Hiz. Peygamber halifenin erkek olması gerektiği konusunda:

“Devlet başkanlığına kadını getiren bir millet iflah olmaz” demiştir²⁷⁰.

İlk dönem yazarları Hiz. Peygamber’in hadislerine²⁷¹ dayanarak Kureyşli olma şartını da saymışlardır. Ancak bu şart pek çok tartışmayı da beraberinde getirdiğinden şimdilerde artık tarafları kalmamıştır.

İslam düşünce tarihinde kalıcı etkisi bulunan, İran asıllı yazar İbnü’l-Mukaffa, yöneticinin övgüden sakınmasını tavsiye edip; övgüyü alanın kendini öven gibi olduğunu belirtmektedir. Rızası aranacaklar arasında Allah’ın, halkının ve kendisinin üstünde yönetici varsa onun rızasını almayı öğütlemektedir. Ayrıca bir idarecinin mal ve anılmayı her zaman vazgeçebileceği bir konumda tutmasını tavsiye etmektedir.²⁷²

Hiz. Peygamber’in hadislerinde devlet başkanının emri altındakilere merhametli olması,²⁷³ kin beslememesi,²⁷⁴ hükümde zalim davranmaması²⁷⁵ ve Allah’ın hükümdarlığına ortak olmaması gerektiği²⁷⁶ vurgulanmaktadır.

²⁶⁸ İbn Haldun. a.g.e., I. s. 487.

²⁶⁹ Mevdüdi. a.g.e., s. 464.

²⁷⁰ El-Menhac, s. 214; Maverdi, el-Ahkam, s.27; Siyaset-Name s. 240; Buhari, Cami, Fiten, IX/70, Müsned, VII/310. Nr. 20424, VII/335, Nr. 20540; Tirmizi, Fiten. IV/457, Nr. 2262; Nesai. Adâbul-Kudât, VIII/227, Nr. 5388; Deylemi, V/77, Nr. 7231, Keşfu’l-Hafa, II/150. Nr. 2080. s. 332., Nr. 282; Suyuti, Sağir. II/128.

²⁷¹ Müslim, İmâret 2,3,4; Buhârî, Menâkıb, 1,2, Ahkâm, 2, Enbiya, 1.

²⁷² İbnü’l-Mukaffa, İslam Siyaset Üslubu, (Çev. Vecdi Akyüz)İstanbul, 2004, s.56, 57.

²⁷³ El-Menhac, s.300; Maverdi, Edebu’d Dünya ve’d-Din, s.529; İhyâ III/231; el-Elbani, Daife, IV/78. Nr. Suyuti, Sağir, I/44; Acluni, Keşfu’l-Hafa, I/140, Nr.405, Suyuti, el-leali, II/77

²⁷⁴ El-Menhac, s.724; Gazali, Nasihat. s. 28; Maverdi, Nasihat, s.384; Buhârî, Ahkam, IX/ 180:

²⁷⁵ el-Menhac, s.361; Maverdi, edeb. s. 211; Gazali, Nasihat. s. 28. Ayrıca Bkz, Beyhakî, Sünen. Adabûl—Kâdi. X/114: Hilye, X/114; Suyuti. Sair. 1/42.

²⁷⁶ el-Menhac, s.361; Maverdi, edeb. s. 211. Gazali, Nasihat. s. 28. Ayrıca Bkz, Beyhakî, Sünen. Adabûl—Kâdi. X/114: Hilye, X/114; Suyuti. Sair. 1/42.

3.2.1.2. Devlet başkanının seçimi

Maverdi yöneticinin iki yoldan biri ile göreve getirilebileceğini belirtir. Bunlardan birincisi seçmenlerin seçmesi suretiyle olur. Seçmenler heyeti, idareciliğe aday olanlarda bulunan şartları kararlaştırırlar. Üstün ve faziletli olan adaya, insanların itaat edebileceği adaya biat ederler²⁷⁷.

Diğeri ise veliaht usulü ile idareci tayinidir. Bu yolda yöneticinin tayin olabileceği hususunda icma vaki olmuş, sıhhati ittifakla kabul edilmiştir. İki sebepten dolayı Müslümanlar bu şekilde hareket etmişlerdir. Birincisi Hz Ebu Bekir'in vefatından önce Hz. Ömer'i halife olarak göstermiş olması ve Hz. Ömer'in halifeliğini Müslümanların kabul etmiş olması. İkincisi: Hz. Ömer'in kendisinden sonraki halifenin seçimi hususuna şûraya havale etmesidir. Böylece yöneticinin seçiminde bir heyetin önceden tayininin hukuken sakıncalı olmadığına dair icmâ vaki olmuştur²⁷⁸.

İbn Haldun da Maverdi gibi veliaht tayin etmenin caiz olduğunu anlatmak için yukarıdaki örnekleri verir, sonra akli bir delil daha getirir ve der ki “ İmam ümmetin velisi ve amiridir. İmam sağken onların maslahatlarına baktığı gibi öldükten sonrada onların menfaat ve maslahatlarının korunmasını temin etmek maksadıyla kendisine veliaht tayin eder. Kendisi sağken onların maslahat ve menfaatleri için çalıştığı gibi, kendisi öldükten sonra tayin etmiş olduğu bu veliaht onların maslahat ve menfaatlerine bakacak, halk, sağken hükümdarın kendisine güvendikleri gibi, veliahdının da kendilerinin hayri için çalışacağına inanacaktır”²⁷⁹.

Devlet başkanının seçim ve bey'at yoluyla yönetime gelmesi Hz. Ebu Bekir'in hilafeti ile başlar. Hz. Ömer toplumun temayülüne tespit ettikten sonra adaya göstermesi ve toplumun bu aday göstermeye olan rızası ile hilafete gelir. Hz. Osman, Hz. Ömer'in oluşturduğu altı kişilik şûranın arasından seçilir. Hz

²⁷⁷ Maverdi. a.g.e., s. 7.

²⁷⁸ Maverdi, a.g.e.,s. 11

²⁷⁹ İbn Haldun, a.g.e., I.s.531-532

Ali ise Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra Medine halkı ve sahabenin ileri gelenlerinin tercihi üzerine iş başına gelir. Bu durum şeriatın halife seçiminde özel bir yol belirlemediğinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır²⁸⁰. Aslolan hilafet akdinin Müslümanların tamamen serbest bir rıza ve beyanı ile olması cebir ve baskı sonucu olmamasıdır²⁸¹.

Zeydan, fertlerin seçme hakkının olmasının temelini şu esasa dayandırır: “Şeriatan okuduğumuza dayanarak söyleyebiliriz ki; bu hak şûra ilkesini ve hukuk kaidelerini uygulamaktan aynı zamanda, kendi işlerini bu kaidelere uygun olarak yürütmekten halkın sorumlu oluşu esasına dayanır²⁸².”

Hz. Peygamber insanlara emirlik talep etmeyi ve bir makama gelme konusunda hırslı davranmayı yasaklamıştır. Hz. Peygamber Abdurrahman b. Semure'ye hitaben:

“Ya Abdurrahman! Emirlik talebinde, bulunma. Çünkü eğer senin istemenle sana emirlik vazifesi verirlerse o vazifede Allah'ın inayetine mahzar olamazsın. Eğer sen, istemeksizin bu vazife sana tevcih olunursa Allah'ın yardımına mahzar olursun.” buyurdu²⁸³.

Ayrıca Hz Peygamber yönetici olacak şahıs konusunda, hem halkın bu kişiye olan rızasının hem de yönetici olan kişinin bu işe rızasının önemli olduğunu belirtir.

“İmamlarımızın hayırlılara, sizin kendilerini, onlarında sizi sevmekte bulunduklarını ve onların size dua etmekte, sizinde kendilerine dua etmekte olduklarıdır. Devlet başkanlarınızın şerhileri ise kendilerine buğ'z etmekte, onlarında size buğ'z etmekte bulundukları ve sizin onlara, onlarında size sövüp la'net etmekte bulunduklarıdır²⁸⁴.”

²⁸⁰ Esed, Muhammed, *İslam'da Yönetim Biçimi*, (Çev. M. Beşir, Eryarsoy), İstanbul, 1988, s.10.

²⁸¹ Maverdi a.g.e., s. 8.

²⁸² Zeydan, Abdülkerim. a.g. e. s, 84

²⁸³ Müslim, İmara, 3.

²⁸⁴ Müslim, İmara, 17.

3.2.1.3. Devlet başkanının iktidarının sınırları

İslam'da iktidar, İslam şer'i hükümleriyle, insanın siyasi, iktisadi ve sosyal sahalardaki temel haklarıyla, Kur'an'da zikredilen müşavere ile ve hayır yolunda elverdiğince şahsın ve toplumun menfaatine göre hareket etme mecburiyeti ile kayıtlıdır²⁸⁵. Devlet başkanının iktidarının kaynağı da yine aynı çerçeve ile sınırlıdır. İslam yöneticiliği Kur'an'da belirtildiği gibi bir emaneti yüklenme olarak değerlendirilir²⁸⁶. Hz. Peygamber de hadislerinde bu gerçeği dile getirir²⁸⁷.

İktidara itaatın sınırı; şer'i olana, hakka, adalete ve maslahata uygun olan ile belirlenmiştir. Şeriata aykırı uygulamalar söz konusu olduğunda itaat de ortadan kalkar²⁸⁸.

3.2.1.4. Devlet başkanının sorumlulukları

İslam'da yöneticinin hak ve vazifeleri başlığı altında ortaya konan bilgiler devletin hak ve vazifeleri olarak okunduğunda ikisinin özdeş kabul edildiği anlaşılmaktadır. Yöneticiye yüklenen vazifelerin bir kişinin yalnız başına başkasının yardımı olmadan gerçekleştiremeyeceği şeyler olması yöneticinin kaçınılmaz olarak bu görevleri başkasına dağıtmasını gerektirir. İşte bu organizeyle bütün kurumları ile devlet karşımıza çıkmaktadır'''

Maverdi yöneticinin vazifelerinin on maddede şöyle sıralar

- Va'z olunan kaidelere, selefin icma ettiği hususlara uygun dini korumak ve muhafaza etmek,

²⁸⁵ Birsin, Mehmet, a.g.e.,s.147

²⁸⁶ Nisa 4/58

²⁸⁷ Müslim, İmara, 5; el-Menhac, s.46; Maverdi, Edeb, 254-255.

²⁸⁸ Müslim, İmara, 8; el-Menhac, s. 627; Maverdi, Nasihat, s. 255, 375; Buhri Cihad, IV/60, Ahkâm, IX/78; Müslim, İmâre IV/506, Nr. 41,42; Tirmizi, Cihad, IV/182, Nr. 1707; Nesaî, Bey'a, VII/160, Nr. 4206; Ebu Davud, Cihâd, III/1/40, Nr, 2625; İbn Mace, Cihad. II/956, Nr. 2863-2865.

- İhtilâflıların ihtilafını çözmeye merhametin temininde dini hükümleri tatbik etmek,
- Topluluğu himaye ve beş emniyeti sağlamak suretiyle insanlara yeryüzündeki geçimlerini ve kazançlarını sağlamalarını temin etmek,
- Allah'ın koyduğu yasakları aynen uygulamak ve değiştirilmelerinin önüne geçmek,
- Düşmana karşı harp hazırlığı yapmak, kaleler, engeller inşa etmek
- İslam'ın bütün dinlerden üstün olduğu hususunda gerekli isbatı yapmak, Allah'ın hakkının ayakta tutulması için davete rağmen Müslüman olmayan kimselere karşı İslamiyet'e girinceye veya zimmîliğe kabul edinceye kadar harp etmek,
- Zekâtı, diğer vergileri ve ganimetleri toplamak,
- Hazinesinden layık olanlara yardımda ve ihsanda bulunmak,
- Vergilerin toplanması, halka nasihatın sağlanması için, emniyet memurları ve nasihatçılar tayin etmek²⁸⁹,
- Topluluğun işleri ve durumları ile bizzat meşgul olmak, yakinen takib etmektir²⁹⁰.

Devlet başkanının vazifeleri konusunda herkesin genel olarak kabul ettiği nokta devlet başkanının vazifelerinin beş emniyet olarak tanımlanan dini muhafaza, canı muhafaza, akli muhafaza, nesli muhafaza ve malı muhafaza olduğudur ²⁹¹.

Devlet başkanının vazifelerini belirleyen fukahânın üslûbu devlet başkanının yürütmede tek yetkili kişi olarak görüldüğü izlenimini vermektedir²⁹².

²⁸⁹ Birsin, a.g.e.,s.149

²⁹⁰ Maverdi, a.g.e., s.19-20.

²⁹¹ İbnu'l-Arabi, *Ahkamu'l-Kur'an*, Kahire, 1958, s.78den nakleden Mehmet Birsin, a.g.e.,s.151

²⁹² Birsin, a.g.e., s.151

Bu yaklaşıma Hz. Peygamber in hadislerinde de görmekteyiz.

“Onları dinleyin ve inat edin. Çünkü onların üzerinde ancak kendilerine yükletilen vazifenin vücûdu, sizede kendinize yükletilen vazifenin vücûbu vardır²⁹³.

Sorumluluğunu yüklendiği kimseleri, aldatan kimseye cennetin kokusu bile koklatılmaz²⁹⁴.

3.2.1.5. Devlet başkanının hakları

Her nimet bir külfet karşılığıdır. Her külfetin karşılığında da bir nimet olmalıdır. Devlet başkanı kendisine pek çok sorumluluk yüklenen bir kişidir. Bu sorumlulukların her biri devlet başkanı için aşınması pek kolay olmayan külfetlerdir. Bu sebeple devlet başkanının sorumlulukları olduğu gibi, bu sorumlulukları yerine getirmesini sağlayacak hakları da vardır. Bu haklar sayesinde yönetici sorumluluklarını yerine getirecektir²⁹⁵. Yöneticinin hakları iki madde de özetlenebilir.

- Devlet başkanına itaat ve yardım,
- Geçimini temin²⁹⁶.

Meşrû yollarla yönetime gelip, vazifelerini yerine getiren yöneticiye itaat etmek gerekir. İtaat aynı zamanda yöneticinin vazifelerini yerine getirebilmesinin de şartıdır²⁹⁷. Kur'an çok açık bir şekilde yöneticiye itaat edilmesini emreder²⁹⁸.

Nisa Suresi 59. ayette Allah'a, Hz. Peygamber'e ve emir sahiplerine itaatin birlikte anılmasının nedeni emir sahiplerine itaatin ve sınırlarının özelliğini açıklamaktadır. Emir sahiplerine itaatin kaynağı, Allah'a ve Resulüne

²⁹³ Müslim, İmara, 12.

²⁹⁴ Gazali, Nasihat, s.28.

²⁹⁵ Birsin, a g.e., s.154.

²⁹⁶ Birsin, a.g.e., s. 54

²⁹⁷ Müslim, İmara, 8; El-Menhac, s.626; Buhari, Ahkâm, IX/78; Müslim, İmare, IV/503, Nr.36,s.504.Nr.39.

²⁹⁸ Nisa 4/49.

itaattir. Çünkü İslam'a göre yöneticiye şahsı dolayısıyla itaat edilmez. Ona bizzat Allah'ın otoritesini tanıdığı ve Allah'ın şeriatını koruduğu için itaat edilir. Bunlardan birinde sapma görülürse ona itaat görevi de ortadan kalkar ve emirlerinin uygulanması da gerekmez²⁹⁹.

Hadislere göre³⁰⁰ yöneticiye itaat, Allah'ın dinine aykırı bir hususu emretmedikçe her Müslüman'a dinî bir borçtur. Ümmetin her ferdine lazım olanda budur. İşler gayeye uygun oldukça bu şarttır. Ancak şeriata ters düşen durumlara itaat edilmez.

Devlet başkanının ikinci hakkı olan geçimini temin etme hususuna gelince bu hususa azami dikkatin Allah'ın Resulü döneminde verildiğini görürüz. Resullah Mekke'ye vali tayin ettiği Attab b. Esid ve Yemen'e gönderdiği Ali b. Ebi Talib'e ücret tahsis etti³⁰¹. Hz, Ömer de Resûlullah tarafından amil olarak tayin edilip kendisine ücret verilenlerdi³⁰².

İlk İslam devletinin başkanı olan Hz Peygamber' in geçimini sağlayacak düzenleme bizzat Kur'an tarafından yapılmıştır:

*“Bilin ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz şeylerden beşte biri, Allah'ın Resûllü'nün, Resulün yakınlarının yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır”*³⁰³.

3.2.2. Biat

Türkçede biat olarak kullanılan kelimenin Arapça aslı bey'attır. Bey'at “satmak; satın almak” manasındaki bey' mastarına bağlı olarak “yöneticilik tevdi etmek, birinin yöneticiliğini benimsemek” anlamında kullanılmıştır. Sosyopolitik bir akit olarak ise devlet başkanını seçme, belirleme ve İslam hukuku

²⁹⁹ Seyyid Kutub, *İslam'da Sosyal Adalet*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul 1986.

³⁰⁰ El-Menhac, s. 626; Buhari, Ahkâm, IX/78; Müslim, İmare, IV/503, Nr. 36,s.504,Nr. 39.

³⁰¹ Merginani, *el-Hidaye*, IV, IV,97'dan nakleden Mehmet Birsin, a.g.e.,s.156

³⁰² Buharî, Ahkâm, 17.

³⁰³ Enfâl 8/41

çerçevesinde ona bağlılık gösterme anlamına gelmektedir. İslam'ın temel yönetim ilkelerinin başında bey'at gelmektedir³⁰⁴.

Bey'at; kitap, sünnet ve sahabe-i kirâm'ın icmaı ile sabit olan bir ameldir. Şu ayet hem bey'atın önemini, hemde bey'ata sadakat göstermenin gerekliliğini vurgulamaktadır.

*“Sana bey'at edenler gerçekte Allah'a bey'at etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, kendi lehine bozmuş olur ve kim Allah'a verdiği sözü tutarsa Allah ona büyük bir mükâfat verecektir”*³⁰⁵.

Medine'de Araplarla Yahudiler birlikte yaşarlardı. Şehrin Arap asıllı iki kabilesi olan Evs ve Hazreç sürekli birbirleriyle savaşırlardı. Yahudiler bu iki kabilenin birleşerek kendilerine karşı bir güç olmalarını önlemek için, sürekli olarak aralarındaki husumeti körüklerler ve bu sayede sürdürdükleri ticaretle büyük kazançlar elde ederlerdi. Yahudiler Araplara devamlı olarak, kendilerinden bir peygamber geleceğini, putperestleri öldüreceğini söylerlerdi. Yahudilerin etkisiyle Medine Arapları da bu peygamberi bekliyorlardı³⁰⁶.

Medine'de bu şartlar hüküm sürerken ertesi yıl Hazreç'ten bir kurul hac ve umre için Mekke'ye gitti. Hz. Peygamber onlarla görüştü ve kendisini anlattı. Bu grup Hz. Peygamber'in tebliğine olumlu cevap verdiler ve İslam'ı tasdik ve kabul ettiler³⁰⁷. Ertesi yıl 12 kişiden oluşan bir kurul geldi Hz. Peygamber ile Akabe'de görüştüler ve İslam konusunda O'na bey'at ettiler. Hz. Peygamber onlara İslam'ı ve Kur'an'ı öğretmek için, Mus'ab b. Umeyr'i Medine'ye gönderdi³⁰⁸. Bu olay İslam tarihine 1. Akabe Biatı olarak geçmiştir.

II. Akabe biatı ise ertesi yıl, yetmiş erkek ve iki kadından oluşan bir Yesribli grubun Mekke'ye gelmesiyle vuku bulmuştur. Bu grup Müslümanlar hac sırasında iken Akabe'de Hz. Peygamber ile bir kez daha sözleşmişlerdir.

³⁰⁴ Kerimoğlu, Yusuf, “Bey'at”, D.İ.A., www.darulerkam.de

³⁰⁵ Feth, 48/10.

³⁰⁶ Cabiri, Muhammed Abid, *İslam'da Siyasal Akıl*, (Çev. Vecdi Akyüz), İstanbul, 1997, s.176.

³⁰⁷ İbn Hişam, a.g.e. I, s.429.

³⁰⁸ İbn Hişam, a.g.e. I, s.434,435.

Gizlice oraya gittiler. Yanlarında yeğeninini işini takip etmek ve güven içinde olmasını isteyen Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas da vardı. Amcası Hz.Peygamber onlara konuşmadan önce onlardan Resulullah'ı koruyacaklarına ve O'nu yüzüstü bırakmayacaklarına dair söz aldı. Bundan sonra grup ile Hz.Peygamber arasında beyatleşme oldu. Hz. Peygamber onlardan 12 temsilci belirlemelerini istedi. Bunun üzerine dokuzu Hazreç'ten, üçü de Evs'den olmak üzere 12 temsilci belirlediler³⁰⁹.

Hz. Peygamber döneminde daha çok dini hükümlere bağlı kalmak ve Allah'ın Resulüne itaat etmek anlamında kullanılan biat, Hz. Ebubekir'in halife seçilmesinden itibaren, sonraki kullanışlarına esas olacak siyasi bir mahiyet kazanarak bir devlet başkanını seçme veya seçilmiş veya bu makama herhangi bir yolla gelmiş devlet başkanına bağlılık sunma anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Gerek dört halife döneminde görülen, gerekse sonraki dönemlerde ortaya çıkan uygulamalar bu kurumun teorik esaslarının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır³¹⁰.

3.2.3. Yargı

Hak ve hukuk kavramları toplumsal yaşamın doğurduğu ve gerekliliği kaçınılmaz değerlerin başında ver alır. Sözlükte hak, var olan ve gerçekte bir varlığı bulunan şey anlamına gelmektedir. Terim anlamı ise, hukuk düzeni tarafından şahıslara tanınan menfaat ve yetkililerdir. Hukuk "hak" kelimesinin çoğuludur. Terim anlamı "toplum hayatında kişilerin birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini düzenleyen ve uyulması kamu gücüyle desteklenmiş bulunan sosyal kurallar bütünü"dür³¹¹.

İslam hukukunda yargının eşanlamlı karşılığı "kad" dır. Kada'yı yürüten kişiye "kadi" (hâkim) denir. Kadi fıkıh terimi olarak insanlar arasında

³⁰⁹ İbn Hişam, a.g.e. I, s.440,497.

³¹⁰ Kallek, Cengiz,"Biat",S.120'den nakleden Demirci, Muhsin, a.g.e. s. 332.

³¹¹ Bilge, Necip, a.g.e., s. 23.

meydana gelen çekişme ve davaları şeri hükümlere göre çözümlmek için yetkili makamlarca tayin edilen kişiye irade eder³¹².

Kur'an-ı Kerimde kadı kelimesi bir yerde *"hükmünü, sözünü geçiren"* manasında, sözlük anlamıyla,

*Dediler ki: "Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla 'tercih edip-semeyiz." Neyde hükmünü yrtebileceksen, durmaksızın hükmünü yürüt; sen, yalnızca bu dünya hayatında hükmünü yrtebilirsin."*³¹³

Hâkim kelimesinin oğulu olan hkkamda yine bir yerde *"uhdesinde yargı yetkisi de bulunan yöneticiler"* manasında kullanılmıştır.

*"Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile gnahâ girerek yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin."*³¹⁴

Hadislerde hem hâkim hem de kadı kelimesi çok zikredilmiş, hâkimle kamu adına görev yetkisine sahip yöneticilerle nasslardan hüküm çıkarabilme gücüne sahip âlimler, kadı kelimesiyle de görev nvanı kadı olsun veya olmasın insanlar arasında meydana gelen davalara bakıp karara bağlayan kimseler kastedilmiřtir³¹⁵.

şer'i bir terim olarak ise karşılıklı davaları çözüp sonuçlandırmak, anlaşmazlıklara son vermek demektir. Kazaya *"hüküm"* de denilmiştir. Bunun sebebi, bir şeyi yerli yerince koymaya gerektiren hükümlerin bulunmasıdır. Çünkü kazâ ile zalim, zulmünden alıkonulur. Böyle adlandırılmasının bir diğer sebebi de hükmün bir şeyi sağlamlaştırmak demek olan *"ihkam"* dan gelmiş olmasıdır³¹⁶.

İlk İslam devletinde Medine Vesikası, antlaşmaya dâhil grupların siyasi, askeri ve mali hususlarda takip edecekleri hareket tarzını tespit ve tanzim

³¹² Mecelle, mad. 1 785 den nakleden İ.A., "Kadı" mad .s. 66.

³¹³ Taha, 20/72.

³¹⁴ el-Bakara 2/188.

³¹⁵ Kazıcı, Ziya, "kadı", D.İ.A.

³¹⁶ Zuhayli, a.g.e., s. 235.

ediyordu. Medine Vesikası adli alanda da birçok yenilik getirmiştir. O dönemde çok yaygın olan fert ve kabilelerin kendi haklarını kendi korumaları usulünü kaldırmıştır. Hükümleri uygulamak üzere merkez bir otorite tayin edilmiştir³¹⁷.

Hz. Peygamber konu ile ilgili indirilen ayetlere³¹⁸ dayalı olarak sorumluluğunu ifa etmek için, kendisine getirilen sorunları çözme yoluna gider ve adil yargının sadaka olduğunu talim ederdi.

*“İnsanın her bir azasına bir sadaka düşer. İnsanların arasında adaletle hükmedilirken güneşin doğduğu her gün sadakadır”*³¹⁹.

*“İki kişiye duyulan hased dışında hased etmek doğru değildir; Biri, Allah’ın kendisine verdiği malı hak yolunda harcayan kişi, diğeri; Allah’ın kendisine verdiği hikmet ile hükmeden ve onu öğreten kişidir”*³²⁰.

Hz. Peygamber kadılarına her konuda titizlikle hareket etmelerini tavsiye etmiştir.

*“Biz kim olursa olsun birini bir vazifeye tayin edersek o, büyük işlerde olduğu kadar ehemmiyetsiz konularda dahi emredildiği gibi, titizlikle hareket etsin ve menedildiği şeylerden kaçınsın”*³²¹.

Hz. Peygamber Medine ve diğer bölgelerdeki Müslümanlara atadığı kadılar yolu ile kazâ fonksiyonunu yerine getirdi. Hz. Peygamber İslam devletinin başşehirinde baş hâkim olarak Müslümanlar arasında çıkan sorunları hükme bağlıyordu. Ancak, zamanla işleri çoğalınca Medine’de devamlı tarzda bir şahsı görevlendirmese de özel durumlarda birçok kimseyi görevlendirmiştir³²². Dahası zamanla Medine’de kazâi hususta sadece temyiz yetkisini kullanmakla iktifâ etmeye mecbur olmuştu³²³.

³¹⁷ Sarıçam, İbrahim, a.g.e., s.263

³¹⁸ Maide 5/40; Nisa, 4/105.

³¹⁹ Buhari, Sulh, 584.

³²⁰ Buhari, Ahkâm, 4.

³²¹ Ebu Davud, Davalar, 5.

³²² Kettani, a.g.e., II, s.16-21.

³²³ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, s. 921.

Hız Peygamber'in İslam toplumunun genişlemesine ve görülecek davaların sayısındaki artışa paralel olarak Hz. Ömer, Amr b. As, Ukbe b. Âmir, Huzeyfe b. Yeman gibi sahabilere Medine'de yargı yetkisi verdiği, bazılarını cezaların infavna memur ettiği, Hicaz bölgesinde ve Güney Arabistan'da yeni fethedilen şehir ve bölgelere idari işleri tedvir etmek üzere valiler tayin ettiği ve onlara yargı görevi de verdiği bilinmektedir. Mesala Muaz b. Cebel'i Cened'e, Ali b. Ebu Talib'i Yemen'e kadı ve vali unvanıyla göndermiş, ayrıca Makıl b. Yesar'ı Yemen'e vali unvanıyla göndermiş, Ubeyde b. Cerrah'ı da Necran Hristiyanları arasında çıkan davalara bakmakla görevlendirmişti.

Hız. Peygamber zamanında adli duruşmaların yapıldığı belirli bir bina veya duruşmaların gün ve saati yoktu. O çarşıda pazarda, evde, camide tarafları kabul eder, bu yolla sorunları çözüm yoluna giderdi. Bunun yanında Mescid-i Nebevi'nin bir köşesinin duruşma salonu olarak kullanıldığı da söylenmektedir. Hız. Peygamber Medine ve çevresinin adli işlerini yürütmekle beraber, Arap Yarımadasının her tarafından kendisine davalar getiriliyordu³²⁴.

Bir kamu hizmeti olan yargı işine zaman ayırıp bu görevi ifa ettikleri için kadılara çalışmalarına karşılık devlet bütçesinden maaş ödenir³²⁵. Maaşlar tespit edilirken hayat şartları ve sosyal mevkileri göz önünde bulundurulur, Hız. Peygamber kamu hizmetlerinde çalıştırılacak kimselerin ev, evlenme hizmetçi binek gibi temel ihtiyaçlarının karşılanacağını, beytülmalдан başka sebeplerle alınacak masrafın kusur ve hırsızlık teşkil edeceğini bildiren hadisi³²⁶ kadıların ücret ve maaşlarının tespitine de ışık tutmaktadır.

3.2.4. Askeriye

Hız. Peygamber insanlara Allah tarafından güzel ahlakı tamamlamak için gönderildi. Şüphesiz savaşmak için gönderilmedi. Ama dönemin şartları,

³²⁴ Sarıçam, İbrahim, *Hız.Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara, 2001, s. 264.

³²⁵ Kâsâni, VII, 13-14.

³²⁶ Ebu Davud, İmare, 10.

ümmetin menfaatlerini gözetmek zorunda olması ve davasında kararlı olması gibi nedenler onu düşmanlarla savaşıma noktasına getirmiştir. Zaten kendisi savaşı kaçınılmaz olduğu durumlarda düşünmüş, hiçbir zaman savaşı peşinden koşulan bir şey olarak görmemiştir. Şu hadiste O, bunu ashabına da söyleyerek onların bu konuda hevesli olmaktan kaçınmalarını istemiştir.

“Düşmanla karşı karşıya gelmeyi pek istemeyin. Allah’tan barış isteyin. Bununla beraber düşmanla karşı karşıya gelerseniz sonuna kadar dayanın ve sabredin ve cennetin, kılıçların gölgesinde olduğunu bilin”³²⁷.

Zaten Kur’an’da da ifade edildiği üzere³²⁸ düşmanları ile ilk olarak savaşa başlayan O olmamıştır. Tebliğine düşmanca karşı konulması üzerine kendisi davasını ve ümmetini korumaya ve davetini kabul edecek kimselerin baskı altında kalmasını önlemeye çalışmış, askeri operasyonlara olabilecek en asgari düzeyde başvurmuş ve can kaybını en alt seviyede tutmaya çalışmıştır³²⁹.

Hamidullah, Kur’an’da konu ile ilgili geçen ayetlerden³³⁰ yola çıkarak meşru savaşlarda aşağıdaki şartlar dâhilinde hareket etmenin gerekliliğini maddeler halinde sıralar:

- Savaşların Allah rızası ve Allah yolunda olması,
- Müdafaa için olması,
- Savaşta en ufak bir tecavüzün olmaması,
- Düşmanca davranma hakkının; düşman nerede bulunursa bulunsun öldürülmesi ve zorla işgal ettiği yerlerden çekilinceye kadar olanları içermesi,
- Nefsi müdafaa dışında Harem-i Şerifte kan dökülmemesi,
- Gayr-i Müslimlerle ilgili anlaşma ve karşı sorumlulukların titizlikle uygulanması için olması,

³²⁷ Buhari, Cihad, 112; Müslim, Cihad, 143; Ebu Davud, Cihad, 98.

³²⁸ Tevbe, 9/13.

³²⁹ Özel, a.g.e. s.49.

³³⁰ Bakara 2/190,195,255.

- Para hırsı için olursa bu bir intihar olur, intiharın ise yasak olduğunun bilinmesi gerekir³³¹.

Hamidullah'a göre meşru savaşlar;

- Var olan savaşın devamı,
- Savunma savaşı,
- Duygu temelli savaş,
- Cezalandırıcı savaş,
- İdeolojik savaştır³³².

Hz. Peygamber'in döneminde, ilk İslam devletinin düzenli ve muvazzaf bir ordusu yoktu. İç güvenliği sağlamak için bir polis teşkilatı da yoktu. Eli silah tutan her Müslüman Hz. Peygamber'in emrinde askerlik görevi ile mükellefti. Hz. Peygamber tespit edilen günde oraya gelen askerleri, teftiş ederdi. Kendi imkânlarıyla kendini teçhiz edemeyenleri devlet bütçesinden donatırdı. Asker toplama işi ise kabile başkanları vasıtasıyla yapılırdı. Hemen her seferde, gideceği bölgeye orduyu en kısa ve emniyetli yoldan ulaştıracak bir kılavuz araştırır, uygun kişiyi bulduğunda onun rehberliğinde hareket ederdi³³³.

Hz.Peygamber yaptığı bütün savaşları aşağıdaki prensipleri gözeterek gerçekleştirmiştir:

Vaatlerin yerine getirilmesi

Yüce Allah Kuran'da menfaatleri için insanlarla anlaşmaya giren fakat menfaatleri bitince ahitlerini bozan kişilere dikkat çekmiş, Allah'ın insanları bu şekilde denediğini belirtmiştir.

³³¹ Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, s. 206.

³³² Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, s. 207-215.

³³³ Sarıçam , a.g.e., s. 265.

“Ahidleştiğiniz zaman, Allah’ın ahdini yerine getirin, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın; çünkü Allah’ı üzerinize kefil kılmışsınızdır. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilir.”³³⁴

“Bir ümmet diğer bir ümmetten (sayıca ve malca) daha gelişkindir diye, yeminlerinizi kendi aranızda bir bozuculuk unsuru yaparak, ipini kuvvetle eğirdikten sonra bozup-çözen (kadın) gibi olmayın. Şüphesiz Allah, sizi bununla imtihan etmektedir. Kıyamet günü hakkında ihtilafa düştüğünüz şeyi size muhakkak açıklayacaktır.”³³⁵

Hz. Peygamber ilgili ayetlerde belirtildiği gibi, diğer insanlarla olan tüm anlaşmalara bunlardan gelmesi muhtemel kayıp veya kazanca bakmaksızın sadık kalırdı³³⁶.

Sivillerin korunması

İslam savaşı her iki tarafa katılmayan tarafsız grupta olanların haklarına riayet eder.

“Ancak müşriklerden kendileriyle antlaşma imzaladıklarınızdan (antlaşmadan) bir şeyi eksiltmeyenler ve size karşı hiç kimseye yardım etmeyenler başka; artık antlaşmalarını, süresi bitene kadar tamamlayın. Şüphesiz, Allah muttaki olanları sever.”³³⁷

Hatta İslam devleti ile bir anlaşması bulunan bir ülkede yaşayan Müslümanlar zulme uğrasalar bile, İslam devleti konu ile ilgili Kur’an’da geçen ayete binaen onlara yardım etmemek zorundadır.

“Gerçek şu ki, iman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler ile (hicret edenleri) barındıranlar ve yardım edenler, işte

³³⁴ Nahl, 16/91.

³³⁵ Nahl, 16/92.

³³⁶ Buhari, Kitabu’l-Cizye ve’l-Muvadea, 58.

³³⁷ Tevbe, 9/4.

birbirlerinin velisi olanlar bunlardır. İman edip hicret etmeyenler, onlar hicret edinceye kadar, sizin onlara hiçbir şeyle velayetiniz yoktur. Ama din konusunda sizden yardım isterlerse, yardım üzerinizde bir yükümlülüktür. Ancak, sizlerle onlar arasında anlaşma bulunan bir topluluğun aleyhinde değil. Allah, yaptıklarınızı görendir.”³³⁸

Hız.Peygamber de katıldığı savaşlarda sivillerin korunmasına azami ölçüde titizlik göstermiştir³³⁹.

Savaş ilanı

İslamda savaşmadan önce karşı taraftan, savaş sebebi her ne ise bu sebebi ortadan kaldırmaları istenir. Eğer bu isteği yerine getirmezler veya düşmanca tavırlarına devam ederlerse İslam devleti savaş ilan etme hakkına sahiptir³⁴⁰.

Eğer bir kavmin ihanet edeceğinden kesin olarak korkarsan, sen de açık ve adil bir tutumla (onlarla olan anlaşma metnini ve diplomatik ilişkiyi) at. Gerçekten Allah, ihanet edenleri sevmez.

Hız.Peygamber Mekke'nin fethinden önce Kureyş müşriklerine mektup göndererek şartlarını, bu şartlara uymazlarsa savaş ilanını onlara belirtmiştir³⁴¹.

Savaş esirlerine güzel muamele etmek

İslâmiyet esirlere işkenceyi yasakladı;

“Hiçbir peygambere, yeryüzünde kesin bir zafer kazanıncaya kadar esir alması yakışmaz. Siz dünyanın geçici yararını istiyorsunuz. Oysa Allah (size) ahireti istemektedir. Allah, üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.”³⁴²

Onlara şefkat ve merhametle muamele yapılmasını emretti;

³³⁸ Enfal, 8/72.

³³⁹ Müslim, Cihad, 8.

³⁴⁰ Enfal, 8/58.

³⁴¹ İbn Hacer, *Metâlibu'l-âliye*, IV, s. 243.

³⁴² Enfal 8/67.

“Ey peygamber, ellerinizdeki esirlere de ki: “Eğer Allah, sizin kalplerinizde bir hayır olduğunu bilirse (görürse) size sizden alınandan daha hayırlısını verir ve sizi bağışlar. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”³⁴³

Bu arada esirlerden köle ve câriye edinilenlerin her fırsatta hürriyetlerine kavuşturulmasını büyük bir tâat saydı.

“Öyleyse, inkar edenlerle (savaş sırasında) karşı karşıya geldiğiniz zaman, hemen boyunlarını vurun; sonunda onları ‘iyice bozguna uğratıp zafer kazanınca da’ artık (esirler için) bağı sımsıkı tutun. Bundan sonra ya bir lütuf olarak (onları bırakın) veya bir fidye (karşılığı salıverin). Öyle ki savaş ağırlıklarını bıraksın (sona ersin). İşte böyle; eğer Allah dilemiş olsaydı, elbette onlardan intikam alırdı. Ancak (savaş,) sizleri birbirinizle denemesi içindir. Allah yolunda öldürülenlerin ise; kesin olarak (Allah,) amellerini giderip-boşa çıkarmaz.”³⁴⁴

Kur’an’a göre esirin yiyeceğini vermek ve onu doyurmak Müslüman bir devletin sorumluluğudur.

“Kendileri, ona duydukları sevgiye rağmen yemeği, yoksula, yetime ve esire yedirirler”³⁴⁵. Esirlere karşı yumuşak hoşgörülü ve cömert davranan Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerinden anlamaktayız ki³⁴⁶; ideal bir devlet başkanı esirlere Kur’an’da ki ölçüler çerçevesinde muamele etmelidir.

Barış

Düşmanı barışa razı etmeyi başardıkları her an Hz. Peygamber savaşı bitirip karşı taraf ile barışmaya hazırdı. Zaten O’nun savaşmak gibi bir isteği yokken, düşmanları tarafından zorlanmaktaydı. O’nun savaştaki asıl amacı

³⁴³ Enfal 8/70.

³⁴⁴ Muhammed, 47/4.

³⁴⁵ İnsan, 76/8.

³⁴⁶ Ebu Müslim, Cihad,19; Tirmizi, Tefsir, 9 .

kendini ve ümmetini savunmak, zulmü ortadan kaldırmak ve toplumsal barışı sağlamaktır³⁴⁷.Kur'an da ayetlerde bu gerçeğe işaret etmektedir.

*“Eğer onlar barışa eğilim gösterirlerse, sen de ona eğilim göster ve Allah’a tevekkül et. Çünkü O, işitendir, bilendir.”*³⁴⁸

Mağluplara Yapılan Muamele

Hız. Peygamber savaşlarda mağlup olanlara merhamet şefkat ve cömertlikle muamele etmiştir. Hatta esirlerin birçoğu kendilerine İslam anlatılmadan, Hız. Peygamber’in ve ashabının kendilerine muamele tarzından etkilenererek, Müslüman olmuştur³⁴⁹.

3.2.5. Maliye

Hız. Peygamber en kötü şartlarda bile başkalarına yük olmayı hoş görmemiş ve bunu her fırsatta ashabına sözleriyle deklare etmiştir³⁵⁰. İnsanın kendi emeği ile kazandığının, nimetlerin en helali ve bereketlisi olduğunu söyler³⁵¹. Hız. Peygamber çalışma hayatı ile ilgili söz, fiil ve takrirlerinde insanları çalışmaya teşvik etmiş, tembelliği kötülemiş, çalışkan insanları dünya ve ahiret mutluluğu ile müjdelemiştir³⁵².

İslam para kazanma ve harcama üzerinde önemle durmuş, sosyal fayda sağlamak için, kazançlarla harcamalar arasında denge kurmaya çalışılmıştır. İslam sürekli meşru kazancı öğütlemiştir.³⁵³

Hız. Peygamber insanları çalışmaya teşvik ettiği gibi, kendisi de çocukluğundan itibaren çalışma hayatının içinde olmuştur. Bilindiği gibi Hız. Peygamber çocukluğunda çobanlık yapmış ve yetişkinliğinde de amcasının

³⁴⁷ Afzalur, Rahman, a.g.e., s. 152.

³⁴⁸ Enfal, 8/61.

³⁴⁹ Ebu Müslim, Cihad, 19.

³⁵⁰ Tirmizî, Büyû, 4; İbnu Mâce, Ticârât, 3.

³⁵¹ Buhari, Büyû, 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/466.

³⁵² Tirmizî, Büyû 4; İbnu Mâce, Ticârât, 1.

³⁵³ Mannan M. A., *İslam Ekonomisi*, (Çev. Bahri Zengin, Tevfik Ömeroğlu), İstanbul, 1976, s. 19,20.

yanında ticaret hayatına atılmıştır³⁵⁴. O her zaman güvenilir olmasından ve toplumda da böyle anılmasından dolayı ticari faaliyetlerde tercih sebebi olmuştur. Hz. Hatice de kendisini ticaret kervanlarının başında Şam'a göndermek için düşündüğünde el-Emin olmasından dolayı tercih etmişti³⁵⁵.

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra ilk olarak müşrik ve Yahudilerin ticaret yaptığı pazardan ayrı olarak Müslümanlar için bir Pazar yeri tespit etti. Müslümanların alanının daraltılmamasını, sabit yerler edinilmemesini ve vergi konulmamasını emretti³⁵⁶. Bunun nedeni maliyetlerin azaltılıp pazarın karlı hale getirilmesi, müteşebbisler arasında imtiyaz sahibi kimsenin olmaması gerektiği ve çalışkanlığın özendirilmesidir.

Hz. Peygamber İslam ile tanıştıktan sonra O'na ticari hayatla ilgili ayetler nazil oluyor, bir takım hükümler konuyor, bazı cahiliye adetleri yasaklanıyor³⁵⁷, bazıları korunuyor, bazıları ise ıslaha tabi tutuluyordu. Hz. Peygamber ticaretle hile³⁵⁸, aldatmayı³⁵⁹ ve boş konuşup yalan yere yemin etmeyi³⁶⁰ yasaklamış, alışverişlerde tüccara doğruluğu telkin etmiş, doğru davranan³⁶¹ ve alışverişte kolaylık gösteren³⁶² ticaret erbabını övmüştür. Ayrıca ticari faaliyetlerde akitleşmeyi tavsiye etmiştir³⁶³. Bir ticarî malı pahalıya gemesiyle stoklayıp daha yüksek bir fiyatla satmak için piyasaya arzını geciktirmek anlamına gelen ihtikârî³⁶⁴ ve gerçek alıcı olmadığı halde müşteri kızıştırmak için alıcı gibi

³⁵⁴ İbn Hişam, Sîre, I, s. 199, İbn Sa'd, Tabakât, I, s. 130, Ebu Nuaym, Delâil, I, s. 173, Beyhakî, Delâil, II, s. 66, Ebu'l-Ferec, el-Vefâ, I, s. 143, İbn Seyyid, Uyûnu'l-eser, I, s. 48.

³⁵⁵ İbn Hişam, Sîre, I, s. 199, Taberî, Târîh, II, s. 196, Ebu Nuaym, Delâilü'n-nübüvve, I, s. 173, Beyhakî, Delâil, II, s. 66, İbn Esîr, Kâmil, II, s. 39, İbn Seyyid, Uyûnu'l-eser, I, s. 48, Ebu'l-Fidâ, el-Bidâye ve'n-nihâye, II, s. 293.

³⁵⁶ İbn Mace, Ticarat, 40.

³⁵⁷ Ali İmran, 3/130.

³⁵⁸ Tirmizî, Büyu, 9.

³⁵⁹ Buhârî, Büyû, 48, İstikraz, 19, Husûmât, 3, Hiyel, 7; Müslim, Büyû, 48; Ebu Dâvud, Büyû, 68; Tirmizî, Büyû, 28; Nesâî, Büyû, 51; Muvatta, Büyû, 98.

³⁶⁰ Nesâî, Eymân, 22, 23, büyu, 4; Tirmizî, büyu, 4; İbn Mâce, ticârât, 3; Ahmed b. Hanbel, IV, 6.

³⁶¹ Tirmizî, Büyû, 4; İbn Mâce, Ticârât, 1.

³⁶² Buhârî, Büyû, 16; Tirmizî, Büyû, 75.

³⁶³ Buhârî, Büyû, 19; İbn Mâce, Ticarat, 47.

³⁶⁴ Müslim, Müsakat, 26; Ebû Dâvud, İcara, 47.

davranan ve bu yolla fiyatı sun'î olarak yükselmesine neden olup, satış bedelini arttırmak maksadıyla fiyat yükselterek müşteri kızıştırması diyebileceğimiz neceşi³⁶⁵ yasaklamıştır.

İslam toprakları genişleyip elde edilen gelirler artınca Hz. Peygamber zekât, cizye, haraç, üşür gibi vergileri takdir ve toplamak üzere görevliler, vergileri yazmak üzere özel kâtipler tayin etmiştir³⁶⁶. Hz. Peygamber tayin ettiği bu memurların, zekat toplama adı altında insanlardan alacaklarından fazlasını almalarının önüne geçmeye çalışmıştır³⁶⁷. Zira fazlasını alırlarsa bu kul hakkına girmek olacağından devlet eliyle Allahın bile affetmeyeceği böyle bir günahın işlenmesi engellenmeye çalışılmıştır. Ayrıca onlardan vergi toplanırken halka baskı ve haksızlık yapmamalarını söylediler³⁶⁸.

Hz. Peygamber paranın piyasaya arzı konusu üzerinde titizlikle durmuştur³⁶⁹. Çünkü paranın piyasaya arzı sonucunda ticaret canlanacak, imar faaliyetleri artacak ve toplum bedevilikten yerleşik düzene geçebilecektir.

Sonuç olarak gerek Kur'an'ın, gerekse sünnetin servete ve kazanca karşı tutumu müspet olmakla beraber, her iki kaynak da kazancın öncelikle toplumun ıslahı için kullanılmasını tavsiye etmiştir. İslam ferdin servet edinme hakkını onaylar, fakat bu hakkın toplum menfaati için kullanılmasını savunmaktadır. Toplumun genel menfaatlerine zarar verecek harcamaların yapılmasına hemen müdahale etmektedir. Harcamalarda toplumsal faydayı bertaraf etmeyen İslam, öte yandan ferdin kazancıyla harcaması arasında denge olması gerektiğini vurgular. Bu ekonomik yönden bireyi korumaya yönelik bir girişimdir. Çünkü insan kazandığından fazla harcama yaparsa mutsuz olur. İslam bunun aksini yani, mal biriktirmeye de karşı çıkmıştır. Çünkü böyle bir

³⁶⁵ Tirmizi, Büyü, 47.

³⁶⁶ Kettani, a.g.e. s.575,585.

³⁶⁷ Buharî, Hiyel, 15, Cum'a, 29, Zekât, 67, Hîbe, 17, Eymân, 3, Ahkâm, 24, 41; Müslim, İmâret, 26; Ebû Dâvud, İmâret, 11.

³⁶⁸ Hamidullah, *el-Vesâik*, s.321; Buhari, Gazveti Taif, 60.

³⁶⁹ İbn Mace, Ticarat, 832; Tevbe, 9/34.

davranış malı kullanmadan sadece yığmak anlamına gelir ki, bunun da hiç kimseye faydası olmaz³⁷⁰.

İktisadi olarak ilk İslam devletinde karşılaştığımız diğer bir hassasiyet, servet elde etmek için girişilecek faaliyetlerde, bireylerin İslam'ın haram kıldığı fiillerden sakınmalarıdır. Bundan dolayı Müslümanların iktisadi faaliyetlerde faiz, rüşvet, kumar, gasp, aldatma ve hile gibi yasaklamalara dikkat etmeleri gerekmektedir.

İslam'da iman, ahlak ve erdemlilik her şeyden önce gelip, iktisadi çıkarlar tek başlarına anlam ifade etmezler. Bundan dolayı başlangıçtan beri İslam iktisadı iman, ahlak ve erdemlilik gibi mefhumlar üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. İslam'daki iktisadi anlayışta yoksul azarlanmaz, servetin toplumsal işlevini yerine getirmesi gerektiği için bekletilmez. İnsanın insanı sömürmesine, servetin sefahate, gösterişe ve ahlak bozukluğuna yol açmasına fırsat verilmez. Bireyleri israftan uzaklaştırarak gerekli üretimi ve ölçülü tüketimi tavsiye etmek suretiyle, yoksulluğu ortadan kaldırmayı amaçlar. Böylece insanlar arasındaki dengeyi sağlayarak, toplumda huzur ve güveni sağlamaya çalışır³⁷¹.

3.2.6. Eğitim Öğretim

Eğitim insanlık tarihi kadar eski bir kurumdur. Eğitimin insan hayatı ve toplumlar için çok önemli bir kurum olması sebebiyle, tek hedefleri insanları mutluluğa erdirmek olan ilahi dinler de eğitime gereken önemi vermişlerdir. İslam da temel kaynakları olan kur'an ve sünnette, eğitim ve öğretimle ilgili naslarında bu sahaya çok fazla vurgu yaparak, insanların eğitimi için çok sağlam bir altyapı oluşturmuştur. Nitekim Yüce Allah'ın ümmi olan Hz.Peygamber'e ilk emri "*oku*" olmuştur³⁷². Konu ile ilgili diğer ayetlerde, ilim

³⁷⁰ Demirci, a.g.e., s.259-226.

³⁷¹ Demirci, a.g.e., 264.

³⁷² Alak, 96/1-5.

sahibi insanın diğer insanlarla arasındaki fark açıkça beyan edilmiş ve ilim sahibi insanın Allah katındaki değerleri bildirilmiş, ilim, âlim, öğrenci ve öğrenme süreci yüceltilmiştir.

“Yoksa o, gece saatinde kalkıp da secde ederek ve kıyama durarak gönülden itaat (ibadet) eden, ahiretten sakınan ve Rabbinin rahmetini umud eden (gibi) midir? De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Şüphesiz, temiz akıl sahipleri öğüt alıp düşünürler.”³⁷³

“İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da renkleri böyle değişik olanlar vardır. Kulları içinde ise Allah’tan ancak alim olanlar ‘içleri titreyerek-korkar’. Şüphesiz Allah, üstün ve güçlü olandır, bağışlayandır.”³⁷⁴

“İşte bu örnekler; Biz bunları insanlara vermekteyiz. Ancak alimlerden başkası bunlara akıl erdirmez.”³⁷⁵

Mekke döneminde Hz. Peygamber (s.a.v), ashabına nazil olan ayetleri öğretmek, onlara dini esasları anlatmak için ilk eğitim ve öğretim müessesesi olarak Erkam`ın evini seçmişti<sup>376</sup>. Kaynaklara `Dar`ul-Erkam` olarak geçen bu evde Peygamberimiz (s.a.v), hem Kureyş`den gizlenmiş, hem de davet vazifesini yürütmüştü<sup>377</sup>. İslam`ın ilk tebliğ döneminde Mekke şehrindeki İslami eğitim ve öğretim bu evle de sınırlı kalmamış, pek çok evde sahabeler tarafından yürütülmüştür. Hatırlanacağı üzere, Hz. Ömer`in Müslüman olmasında, Said b. Zeyd`in Hz. Ömer`in kız kardeşi Fatıma bnt. Hattab`a ve kocası İbn Amr`a Kur`an öğretmek üzere evde bulunduğu sırada oraya gelmişti. Hadise Hz. Ömer`in evde kardeşini dövmesi ve eniştesini tartaklaması, sonunda da hidayet bularak Müslüman olmasıyla

³⁷³ Zümer, 39/9.

³⁷⁴ Fâtır, 35/28.

³⁷⁵ Ankebût,29/ 43.

³⁷⁶ İbn Sa'd, III, s. 242, Hâkim, III, s. 502, İbn Abdilberr, I, s. 131, İbn Esîr, I, s. 74, Diyarbekrî, I, s. 293.

³⁷⁷ İbn Sa'd, Tabakât, III , s. 242, Hâkim, III, s. 502, İbn Abdilbetr, I, s. 131, İbn Esîr, Usd. I, s. 74, İbn Hacer, el-İsâbe, I, s. 28.

neticelenmişti³⁷⁸. Söz konusu hadise, Mekke döneminde eğitim ve öğretimin evlerde sürdürüldüğüne dair belirgin bir örnektir.

Evlerin eğitim öğretim için kullanıldığına Medine döneminde de rastlamaktayız. I. Akabe Biatında Müslüman olan 12 Medineli mü'min, Hz. Peygamber'den kendilerini İslam'ı ve Kur'an'ı öğretecek bir öğretmen istemişlerdi. Onların isteği üzerine Hz. Peygamber, Medineli Müslümanlara dini anlatmak, Kur'an'ı öğretmek için Mus'ab İbn Umeyr'i Medine'ye göndermiş, Mus'ab da Medineli Müslümanların evlerinde onlara dersler vermiş ve onları eğitmiştir³⁷⁹. Bunların dışında bazı evlerin ise 'Dar'ül-Kurra' olarak tanındığını ve bu evlerin sadece Kur'an eğitimine hasredildiğini görmekteyiz.

H. Peygamber Kur'an'ın öğretileri doğrultusunda toplumu dönüştürme amacı çerçevesinde sürekli olarak insanları okuma ve öğrenmeye teşvik etti ve eğitimi bir nevi mecburi hale getirdi. Devlet yönetiminden yeme-içme ve konuşma adabına kadar kapsamlı bir çerçevede ashabın eğitimiyle bizzat ilgilenen H. Peygamber ilim meclisleri düzenlerdi³⁸⁰.

H. Peygamber Medine'ye varışını meteakip günlük namazları içinde kılması ve yine burada İslami eğitim ve öğretimin verilebileceği bir mescid inşasına girişti. Bugün Mescid-i Nebevi olarak anılan bu mescide toplam 3 bölüm bulunmaktaydı. Suffa bu bölümlerden biridir. İslamdaki ilk üniversite olduğu Hamidullah tarafından söylenmektedir. Burada bizzat H. Peygamber öğretmenlik yapmakla beraber, diğer bazı öğretmenler de eğitim ve öğretim faaliyetleriyle ilgileniyorlardı³⁸¹. Sahabeler Kur'an ve Hadis bilgilerini H. Peygamber'den burada tedris etmişlerdir. Ayrıca, vahyin büyük bir kısmı bu şehirde yani Medine'de nazil olmuştur. H. Peygamber(s.a.v.) mescide oturduğu zaman sahabeler hemen O'nun etrafını çevirip ilim halkası

³⁷⁸ İbn Hişam, Sîre, I, s. 368-370, İbn Esîr, Kâmil, II, s. 85-86, Muhibbüt-Taberî, Rıyâdu'n-nadrâ, I, s. 252, Kurtubî, Tefsir, XI, s. 163-164, Ebu'l-Fidâ, el-Bidâye ve'n-nihâye, III, s. 79-80.

³⁷⁹ İbn-i Hişam, a.g.e., II, s. 76; İbn-i Sa'd, a.g.e., I, s. 220.

³⁸⁰ Kettani, II, s.284.

³⁸¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s.768.

oluşturmuşlardır. Böylelikle Peygamberimiz (s.a.v.)'in mesciddeki vaazları, hutbeleri, feyizli sohbetleriyle sahabeler aydınlanmış ve yetişmişlerdir.

Bir süre sonra artık “suffa” ihtiyacı karşılamaz hale geldi. Bu nedenle Hz. Peygamber mahallelerde ilkokul yahut hazırlık okulları diyebileceğimiz birçok okul açtı. Medine’de daru’l-kurra denilen Kur’an eğitim ve öğretimine tahsis edilen yeni bir okul faaliyete geçirildi³⁸².

Kadınlar Hz. Peygamber tarafından özel bir ihtimam ve yetiştirilmeye tabi tutulmuşlardır. Buhari’nin belirttiğine göre³⁸³ Hz. Peygamber haftanın bir gününü tamamen onlara ayırmış ve onların eğitimiyle meşgul olmuştur. Hadise göre Hz. Peygamber’in eşleri de bu eğitim faaliyetine katılıp Müslüman kadınları eğitmişlerdir. Hz. Peygamber’in eşi Hafsa okuma-yazma bilmekteydi. Hz. Aişe de hukuk alanında yüksek bilgiye sahipti. Öyle ki sonraki dönemlerde en âlim hukukçular bile onun bu alandaki bilgisinden istifade etmişlerdir³⁸⁴.

3.2.7. Tayin ve önceden kabul

Devlet başkanının daha hayatta iken, kendisinin ölümünden sonra devlet başkanı olacak kişiyi seçmesi ve bunu halka kabul ettirmesidir. Onun için İslam devletlerinde bu yolla tahta geçen kimseler “veliahd”, yapılan biata da “veliahd biatı” denir³⁸⁵. Ulema, şayet halef tayin edilen şahıs, devlet başkanlığı şartlarını taşımaktaysa ve ehl-i hall ve akdin de onayını almışsa, bu seçimin caiz olduğuna hükmetmiştir³⁸⁶.

Tayin “Süleyman, Davud’a mirasçı oldu ve dedi ki: “Ey insanlar, bize kuşların konuşma dili öğretildi ve bize her şeyden (bol bir nimet) verildi. Gerçekten bu, apaçık bir

³⁸² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s.771.

³⁸³ Buhari, *Kitabu’l-Vüdu*, 45.

³⁸⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, s.773.

³⁸⁵ Niyazi, Mehmet, *İslam Devlet Felsefesi*, İstanbul, 2007, s. 72, 73.

³⁸⁶ Udeh, a.g.e., s. 155

üstünlüktür"³⁸⁷. Ayetinden ve Hz. Ebubekir'in ölmeden önce ileride Hz. Ömer'in halife olmasını istemesinden doğmuştur.

Hz. Ebubekir sahabenin onayını aldıktan sonra, insanları toplantıya çağırdı ve onlarla arasında şöyle bir konuşma geçti: *"Ey insanlar! Başıma gelen takdir-i ilahiye görüyorsunuz. İşlerinizi yürüten, size namaz kıldırın, düşmanınızla savaşın ve size savaş buyuran birinin bulunması zorunludur. İsterseniz toplanır, danışır, başınıza istediğinizi getirirsiniz; İsterseniz sizin için kendi görüşümle karar veririm..."* Dediler ki: *"Sen en iyimizsin en bilenimizsin bizim yerimize sen seç."* Bunun üzerine Hz.Ebubekir tayin yazısını Hz. Ömer'e verdi. Metni şöyledir: *"Esirgeyen bağışlayan Allah adına. Bu Ebubekir b. Kühafe'nin dünyadan giderken yaptığı son, ahrete giderken yaptığı ilk sözleşmedir. Sizi yönetmek üzere yerime Ömer b. Hattab'ı seçtim. Size adaletli davrandığımı görürseniz bu benim O'na beslediğim iyi zandır ve O'ndaki ümidimdir. Değiştirirse ben iyiliği istedim gaybı bilmem. Zulmedenler hangi sona ulaşacaklarını bilir"*³⁸⁸.

Hz. Peygamber kendisinden sonra devlet başkanı olarak kimseyi vasiyet etmeksizin ümmeti kendi haline bıraktı. Bunu bilerek ve isteyerek yaptı çünkü kendini bir hükümdar veya kabile şeyhi gibi görmüyordu. Arap kabile geleneklerine göre de başkanlık miras bırakılmazdı. Başkanlık kişinin kendi yetenek ve nitelikleriyle kendi kazandığı bir makamdı. Zaten Hz.Ebubekir'in Hz. Ömer'i halife bırakması vasiyet değil bizzat danışmadan sonra gerçekleşen bir olaydır. Bir mirasçıya veya yakınına değil, başka bir kabileden, bu makama en ehil olanlardan birineydi. Hz. Ebubekir'in günün şartlarına göre sahabeye danışarak Hz. Ömer'i seçmesi şartları ve kamu yararını gözetmesinin kendisine zorunlu kıldığı ictihada dayalı bir eylemdir³⁸⁹.

³⁸⁷ Neml, 27/16.

³⁸⁸ İbn Kuteybe, a.g.e., I, s. 19.

³⁸⁹ Cabiri, a.g.e., s. 287,288.

Müslümanlar için devlet başkanlığı son derece ciddi bir müessese olduğundan, İslam hukuk doktrinde bu şekilde idareci olmanın bazı şartları vardır.

- Halife sağ iken onun müsaade etmediği bir kimse halife seçilemez.
- Bir kimse kendisi halife olmadan olacağı ümidi ile halife tayin etse, bu batıldır.
- Veliahd tayin edilen kişi, halifenin ölümünden önce veliahdlığı kabul ettiğini bildirmelidir.
- İki kişi veliahd tayin edilmiş ancak biri diğerine tercih edilmemişse *"Onun vefatından sonra seçmenler heyeti, ikisinden birini başkan seçer"* denmiştir.
- Veliahd halife olmadan önce, bir kimseyi veliahd tayin etse, bu işlem geçerli değildir.
- En önemli şart da tayin edildiği dönemde kişide imam olabilme özelliğinin bulunması gerektirir³⁹⁰.

3.2.8. Divanlar

İslâm ülkelerinde devlet işleri ile alâkalı en yüksek idarî makamdır. Devlet idaresine ait mallara, yapılan işlere, bu işlerde çalıştırılan diğer memurlara ait kayıtları tutmak, saklamak için kurulan yerdir³⁹¹.

Divan kurumları İslam devletinin kurulduğu ilk yıllarda çok gerekli olan devlet kurumları değildi. Fakat İslam devleti gelişip de hem toprak, hem de medeniyet ölçütleri bakımından yükselince artık bu kurumlara ihtiyaç duyulur hale gelmiştir. Neticede bunu hisseden ilk kişi Hz. Ömer olmuş, Hz. Osman ve Hz. Ali ise Hz. Ömer döneminde uygulamaya konulan divanları aynı şekilde devam ettirmişlerdir. Tabi olarak bu ilk kurulan divanlar Hulefa-i Raşidin

³⁹⁰ Niyazi, a.g.e. s. 74,75.

³⁹¹ Maverdi, *el-Ahkamü's-Sultaniye*, (Çev. Ali Şafak), İstanbul, 1994, s. 373.

döneminde devletin ihtiyacını karşılayacak şekilde düzenlenmiş basit yapıda ki divanlardı. Bu ilk kurulan divanlar, Hz. Muhammed döneminde uygulamaya konulan şartlar çerçevesinde gelişip büyümüştür.

Hz. Ömer döneminde İslâm devleti gerek toprak, gerekse malî bakımdan çok geniş imkânlarla kavuşmuştu. Divanın böyle bir dönemde ortaya çıkması bunun bir neticesidir. Bilhassa Hz. Ömer döneminde gerçekleştirilen fetihlerin sonucunda müslümanlar bir taraftan Bizans, diğer taraftan da İran'la komşu oldular ve onlarla Çeşitli münasebetlerde bulunmaya başladılar. Bunun sonucunda Müslümanlar eski medeniyetlerin mirasçısı olan bu iki devletin kurduğu müesseselerden de istifade etmeye başladılar. Bilhassa İslâm'a aykırı olmayan ve gelişmeye yardımcı olan müesseselerden istifade etmek İslâm'ın prensip edindiği bir husustur. Gerek Mısır, gerekse Suriye'den İslâm başkentine dönen fatih Müslümanlar, burada idarî sistemle ilgili gördüklerini anlatmaya başladılar. İşte bunlar içinde divanlar da vardı³⁹².

İslâm dünyasında divanı ilk tesis eden Hz. Ömer'in fey gelirlerini dağıtmak için tesis ettiği divan teşkilatıyla birlikte, yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanan divan tabiri, Emevîler ve bilhassa Abbasîler zamanında başta askerî ve bilhassa malî sahalar olmak üzere çeşitli devlet hizmetlerine bakan müesseselere isim olarak verilmiştir.

Ebû Hüreyre, Bahreyn taraflarından birçok mal ile birlikte Medine'ye geri döndüğünde Hz. Ömer, Ebû Hüreyre'ye ne kadar mal getirdiğini sorar. O da; "beşyüz bin dirhem" deyince, Hz. Ömer bunu çok büyük bir rakam olarak görür ve tekrar Ebu Hüreyre'ye bunun ne demek olduğunu bilip bilmediğini sorar. Bunun üzerine Ebu Hüreyre tekrar: "Evet, beşyüz bin dirhem." Bu defa Hz. Ömer, o malların hangi kaynaklardan olduğunu (helâl olup olmadığını) sorar. Ebû Hüreyre: "Bilmiyorum, sadece şu gördüklerini biliyorum" der.

³⁹² Kazıcı, Ziya," divan ", D.İ.A., www.darulerkam.de

Bunun üzerine Hz. Ömer minbere çıkarak Allah'a hamd ve senada bulunur, sonra topluluğa:

"Ey insanlar bana pekçok mal geldi. İsterseniz size bu malları ölçekle ölçerek, isterseniz sayarak dağıtayım." der. Bu konuşma üzerine cemaattan biri ayağa kalkarak şöyle der:

"Ey emire'l-müminin, ben İranlılar'ı gördüm. Onlar bir divan tutarlar, dağıtım işlerini o divan görür, malları bir deftere kaydederler. Sen de bir divan kur, mal dağıtım işini onlar görsün, herkes deftere göre alsın, böylece kimin ne aldığı oraya yazılsın." Bu söz üzerine Hz. Ömer teklifi uygun bulur ve bir defter ihdas eder. Malları da ona göre taksim ettirir.

Başka bir görüşe göre de Hz. Ömer'in divan kurmasının sebebi şöyle anlatılır: Bir gün Hz. Ömer birini bir iş ile görevlendirirken yanında bulunan Hürmüzan, Hz. Ömer'e şöyle der:

"Sen bu görevlinin eline mallar verdin. Aralarından biri çıkar da muhalefet ederse, elçinin gittiği yerde onun yerine bir başkası geçip görevli olduğunu söylerse, bunun görevli olup olmadığını nereden bilecekler?" Sen ona, kayıtları da içine alan bir defter ve eline bir divan ver. Divanında verdiği malların kayıtları bulunsun. Görevli, gideceği yere vardığı zaman ondan divan isterler ki bununla kendilerine gelen görevlinin senin görevlin olduğunu anlarlar.

Abid b. Yahya'nın, Hâris b. Nüfeyl'den rivayetine göre Hz. Ömer, divan kurulup kayıtların tutulması için müslümanlarla istişarede bulunur. Hz. Ali de hiçbir şey bırakmaksızın her yıl toplanılan malları hak sahipleri arasında taksim eder. Bunun üzerine Hz. Osman da:

"Birçok malın insanlara verildiğini ve dağıtıldığını görüyorum. Fakat bu mallar sayılmaz ve kayıtları tutulmazsa, senden mal alanlar ve almayanlar belli olmaz. Bu yüzden de dedikodunun çıkmasına sebep olursunuz. Bu kötü işin yayılmasından çok korkarım." dedi.

Daha sonra Halid b. Velid, kendisinin bir ara Şam'da bulunduğunu, bölge idarecilerinin devlet işlerine dair bazı defterler tuttuğunu asker sayımı ve ihtiyaçlarını yazdıklarını gördüğünü söyleyerek Hz. Ömer'e de böyle yapmasını teklif eder. Bunun üzerine Hz. Ömer, Akil b. Ebi Tâlib, Mahreme b. Nevfel ve Cübeyr b. Mut'im'i çağırarak onlara halkı ailelerine göre yazmalarını söyler. Bunun üzerine onlar önce Hâşimoğullarından başladılar. Sonra Hz. Ebubekir ve ailesini daha sonra Ömer ve ailesini ve diğer kabileleri sıra ile yazdılar. Sonra da bazı ihtilafları halledip neticeyi Hz. Ömer'e arz ettiler, Hz. Ömer, bu kayıtlara baktı ve: "Bu kayıt işi olmamış! Ben böyle istememiştim. İnsanları, Rasûlullah'a en yakın olanlarından başlayıp sonra biraz uzak olanları ve daha sonra da en uzak olanları yazmak üzere bir yol takip ediniz. Böylece Ömer, Allah'ın emirlerine tabi olmuş olsun." Bunun üzerine kâtipler de Hz. Ömer'in emrine uydular³⁹³.

Divanın İslam Devleti'nde ilk olarak nasıl geliştiğini verdikten sonra Maverdi'nin Ahkamü's-Sultaniye adlı eserinde geçen divanları kısaca inceleyeceğiz.

Devlet teşkilatında bulunan divanlar 4 tanedir.

- Orduya ait işleri, askerleri ve malları tespit ile ihsanlarda bulunma işlerini yürüten divan ki, bu harp divanıdır. Bu divan asker tespiti ve askerlere ücret verilmesi işlerini yürüten divandır.
- Bir takım gümrük işleri ve ticari hakları yürüten divan, bu divan öşür ve haraç gibi mali işlere de bakar.
- Devlet memurlarının tayin ve azli ile meşgul olan divan, başlıca 6 görevi vardır.
- Hazineye giren ve çıkan mallara ait işleri yürüten divandır. Hazinesinin gelir kaynakları şunlardır: Arazilerden alınan haraç gelirleri, Madenler, ganimetler ve fey gelirlerinden Beytülmal'a ayrılan pay, Gayri Müslim

³⁹³ Maverdi, a.g.e. s. 374,375.

tebaanın devlete verdiği cizye vergisi, Gümrük resimleri, Sahibi bilinmeye yitik mallar ve varisi olmayan mallar ile sulh yoluyla ele geçirilen mallar gelmekteydi³⁹⁴.

³⁹⁴ Maverdi, a.g.e., s. 382-411.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASET AHLÂKINA DAİR HADİSLER

4.1. Devlet başkanında aranan ahlâki özellikler

Devlet başkanında aranan bir takım ahlaki(etik değerler) özellikler bulunması zaruridir. Zira devleti yöneten kişinin zalim olmaması, adil olması, bey'at alması.. vs. gibi bir çok özellik bu bölümde, konu ile alakalı hadislerle başvurularak açıklanacaktır. Hadis kaynaklarında yapılan tetkikler sonucunda ulaşabildiğimiz kadar hadis, ilgili olduğu başlığın altında sıralanmış ve yorumlanmıştır. Ayrıca bu bölümde Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler dönemindeki uygulamalar da konumuzla ilgisi sözkonusu ise araştırmamıza konu olmuştur.

4.1.1. Zalim olmaması

Her meslek erbabında belli meziyet, kabiliyet ve özellikler istenir. Toplumun sulh ve selameti için siyaset mesleğini icra edenlerde ise daha önemli özellikler aranır. Bütün insanları ilgilendiren idari işlere talib olanlarda bulunması gereken özelliklerin başında iffet, adalet, hikmet ve şecaat gelmektedir. Elbette daha başka vasıflar da aranmaktadır. Zalim olandan da devlet adamı veya idareci olmuştur tarih boyunca. Ancak idarecilikten maksat insanların huzur içinde temel hak ve vazifelerini düzenlemekse o halde idareciden, yönettiği insanlara huzur getirmesi ve onlar arasında adaleti tesis etmesi beklenir. İslâm dini, Hz. Peygamber vasıtasıyla insana saygıyı ve onun yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğu anlayışını uygulamalı olarak göstermiştir. İslam'ın ahlâk anlayışında insanlar Allah'ın bir emaneti olup ona zulmetmek, hak ve hürriyetini elinden almak veya onu köleleştirmek insana yapılabilecek en büyük zulümdür. Temel hak ve hürriyetlerin eşit dağıtılması hakkında ileride daha fazla bilgi verilecektir. Burada temel olarak zulmün yasak edilişi; zulümden uzak bir siyasetin nasıl olacağına dair hadisleri vereceğiz.

Zulüm, bir şeyin gereğini değil de zıddını yapmak, hakkı yerli yerine koymamak diye tarif edilir. Zulüm, başkasının hakkı üzerinde haksız bir tasarrufta bulunmak, herhangi bir konuda haddi aşmaktır. Bu konu ile ilgili Yüce Allah Kur'an'da şöyle buyurmuştur:

*“Bir de zulmedenlere meyletmeyin. Sonra size ateş çarpar. Zaten sizin Allah'dan başka yardımcınız yoktur. Sonra (ondan da) yardım göremezsiniz.”*³⁹⁵

*“Onlar ki iman edip, imanlarını zulm ile karıştırmazlar, emniyete layık olan onlardır ve onlar doğru yol üzerindedirler”*³⁹⁶.

Zulüm ile ilgili Hz. Peygamber'den gelen rivayetleri şöyle sıralayabiliriz:

Ebu Hureyre'nin (r.a.) naklettiğine göre Rasulûllah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Zulümden sakınınız. Zira zulüm, kıyâmet günü (sahibini saran) karanlıklar (olacak)dır”*³⁹⁷.

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *“Üzerinde (bir dîn) kardeşinin nefesine yâhud malına tecâvüzden doğmuş bir hakk bulunan kimse, dînâr ve dirhem bulunmayacak (kıyamet günün)den evvel, bugün dünyâda mazlumdaki o hakkı bağışlamasını istesin. (Helâllaşmadığı takdirde) zâlimin sâlih ameli bulunursa, ondan zâlimin zulmü mikdârı alınır (da mazluma verilir). Eğer zâlimin haseneleri bulunmazsa, mazlumin seyyielerinden alınıp zâlim üzerine yükletilir”*³⁹⁸.

Ebu Hureyre (r.a.) anlatıyor: *“Rasulûllah (s.a.s.) buyurdular ki: “Kimin üzerinde kardeşine karşı ırz veya başka bir şey sebebiyle hak varsa, dinar ve dirhem bulunmadığı kıyamet (ve hesaplaşmanın olacağı) gün gelmezden önce daha burada iken helalleşsin. Aksi takdirde o gün, salih bir ameli varsa, o zulmü nisbetinde kendinden alınır. Eğer hasenatı yoksa, arkadaşının günahından alınır, kendisine yüklenir”*³⁹⁹.

³⁹⁵ Hud,11/ 113.

³⁹⁶ En'am,6/ 82.

³⁹⁷ Buhârî, Mezâlim, 8; Tirmizi, Birr, 83.

³⁹⁸ Buhârî, Zulümler ve Gasb Kitabı, 46.

³⁹⁹ Buhârî, Mezâlim, 10, Rikak, 48; Tirmizî, Kıyamet, 2.

Ma'kil b. Yesar Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"İnsanları idare etmeyi üzerine alan bir kimse kendini ve ailesini düşündüğü gibi yönettiği kimseleri düşünmedikçe kıyamet gününde cennetin kokusunu bile alamaz"*⁴⁰⁰.

Halkı yöneten kimseler çok zor ve sorumluluğu yüksek bir işi üstlenmişlerdir. Kendi ailelerini düşündükleri gibi onları düşünmeli, haklarını gözetmeli ve onları her türlü zarardan korumalıdır. Fakat adı Müslüman olan zâlim idareciler dünyada, halkı ezebilmekte, işlerini zorlaştırmakta ve idaresi altındakilerin haklarını çiğnemektedir; hadise göre âhirette bu haksızlığın hesabını kolay veremeyeceklerdir. Hem cehennemde cezalarını çekecekler hem de cennetin kokusunu bile alamayacaklardır.

Hz. Âişe'(r.a.)den gelen bir rivayette Rasulûllah (s.a.s.) şöyle demiştir:

*"Benim şu evimde, Rasulûllah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu işittim: 'Allahım! Ümmetimin yönetimini üstlenip de onlara zorluk çıkaran kimseye sen de zorluk çıkar. Ümmetimin yönetimini üstlenip de onlara yumuşak davrananlara sen de yumuşaklık göster'"*⁴⁰¹.

Burada Hz. Peygamber'in ümmetine karşı ne kadar şefkatli olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu hadiste tebaasına zorluk çıkaran bir idareci Hz.Peygamber'in ümmetine eziyet ve zulm ettiği için O'nun bedduasını almış olmaktadır. Kendisi tevbe etse dahi Hz.Peygamber'in bedduasını alarak ahiret hayatını karartmış olmaktadır. Bu yüzden idareci yönetimi altındakileri ailesini yaptığı gibi düşünüp, kollayıp, gözetmeli ve işlerini kolaylaştırmalıdır

Aşağıdaki hadislerde vurgulanan husus; zulmün kıyamet gününde karanlıklar olması, zalimin o gün karanlıklar içinde kalarak yolunu bulamaması, zulmünün cezasının, şiddetli ve dehşetli olacağı anlamındadır. Zalimler, dünyada zulmettiklerinin hayatlarını karartmış, onlara adeta dünyayı zindan etmişlerdir. Şimdi burada hesap gününde karşılaştıkları acıklı manzara,

⁴⁰⁰ Buhari, Ahkâm, 8.

⁴⁰¹ Müslim, İmâre, 19; Ahmed İbni Hanbel, *Müsned*, VI, 93, 258.

mazlumlara yaptıklarının kendi başlarına gelmesinden başka bir şey değildir. Bu nedenledir ki Hz. Peygamber (s.a.s.) şu hadisinde zulmetmekten ve zulme uğramaktan Allah'a sığınmıştır.

Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.s.) şöyle duâ ederdi: *“Allah’ım, fakirlikten (hayrımın) azlığından, zilletten, zulmetmekten ve zulme uğramaktan sana sığınırım”*⁴⁰².

Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivâyete göre, şöyle demiştir: *“Ey Allah’ın Rasûlü!”* dedik. *“Bize ne oluyor ki senin yanındayken kalplerimiz yumuşuyor dünyayı istemiyor ahiret ehlinden olmaya çalışıyoruz. Fakat senin yanından çıkıp ailelerimiz arasına karışıp çocuklarımızın kokusunu aldığımızda kendimizi değişmiş buluyoruz.”* Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *“Siz her vakit benim yanımdan çıktığınız şekilde olsaydınız melekler sizi evlerinizde ziyaret ederlerdi ve sizler hiç günah işlememiş olsanız, Allah günah işleyen ve onların günahını affedeceği bir toplum yaratırdı.”* Ebû Hüreyre diyor ki: *“Ey Allah’ın Rasûlü! Yaratıklar neden yaratılmışlardır?”* Rasûlullah (s.a.s.), *“Sudan”* buyurdu. *“Cennetin binası neden yapılmıştır”* diye sordum, *“Bir kerpici altından, bir kerpici gümüşten, harcı keskin kokulu misk, çakılları inci ve yakut, toprağı za’feran oraya girenler nimetler içersinde refah bulur, sıkıntı çekmezler. Ebedî olurlar, giydikleri eskimez gençlikleri yok olmaz.”* Sonra şöyle devam etti: *“Üç kişi var ki, duaları geri çevrilmez: Adaletli devlet idarecisi, iftar etmek üzere olan oruçlu ve mazlum... Allah mazlum kimsenin duasını bulutların üzerine kaldırır ve göklerin kapısını ona açar. Büyük ve güçlü olan Rab: “Bir süre sonra bile olsa izzetim hakkı için sana mutlaka yardım edeceğim”*⁴⁰³.

Kur'an'ı Kerim ve hadislerde insanları toplumsal dayanışmaya sevkeden birçok örnek vardır. Hicretten sonra Medine'de Hz.Peygamber'in Muhacir ve Ensarı birbirlerine kardeş ilan etmeleri bu dayanışmanın en güzel örneklerindendir. Bunun yanında insanların birbirlerine zulmetmemesi

⁴⁰² Ebu Davud, Vitr, İsti'aze, 32; Nesâî, İsti'aze, 14, 16; İbn Mâce, Dua, 3; Ahmed b. Hanbel, II, 305, 325, 354, 540.

⁴⁰³ Tirmizi, Cennetin Özellikleri, 2; Müslim, Tevbe, 27; Dârimî, Rıkak, 17.

gerektiğini, zulme uğramışa yardım etmeyi ve Müslümanların karşılıklı olarak ihtiyaçlarını gidermeyi tavsiye eden birçok hadis de vardır. Bunlar insanların geneline söylenmiş hadislerdir ama özellikle idarecilerin kul hakkına giren ve insanları zor duruma düşüren bu durumlara özellikle dikkat edip insanlar arasında adaleti gözetip zulmetmemesi tavsiye edilir. Çünkü idareciler zalim olursa yüz binlerce, belki de milyonlarca insanların hukukunu çiğneyerek, neredeyse telâfisi mümkün olmayan bir sorumluluğun altına girmiş olmaktadır. Ve bu durumda, başta zayıf insanlar olmak üzere bütün insanların da zulme maruz kalması söz konusu olacaktır.

Zalim idareciler İslâm toplumunda bir felâket kaynağı olarak görülmüştür. Bunun nedeni, insanların zulüm görmesi ve adaletin o toplumda yara almasındandır. Bu durum nizam ve intizam içinde yaratılan varlıkların görevlerini yapmalarına engel olmaktadır. Bu düzen bozucu fiili işleyen idareciler hem Allah’a isyan etmiş olmakta, hem de varolan düzenin bozulmasına sebep olmaktadır.

Berâ b. Âzib (r.a.) şöyle demiştir: *“Peygamber (s.a.s.) bize yedi şeyi işlememizi emretti, yedi şeyden de bizi nehy eyledi: Peygamber(s.a.s.) bize cenazeler ardından gitmeyi; hastayı ziyaret etmeyi; da’vetçiye icabet eylemeyi; zulme uğramışa yardım etmeyi; yemini kabul etmeyi; selâmı karşılamayı; aksırana duâ etmeyi emreyledi. Yine Peygamber (s.a.s.) bizi gümüş kap (kullanmak)tan; altın yüzükten; harîr, dîbâc, kassıyy, istebrak (denilen ipekli kumaşları kullanmaktan da nehyetti “404.*

Salime de Abdullah b. Umer (r.a.) şöyle haber vermiştir: Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *“Müslüman müslümânın (dîn) kardeşidir. Müslüman müslümâna zulmetmez, müslümân müslümânı (tehlikede ve musibette) terk de etmez. Her kim Müslüman kardeşinin hacetinde bulunursa Allah da onun hacetini yerine getirir. Her kim bir müslümândan bir keder (bir darlık) giderip onu ferahlatırsa, Allah*

⁴⁰⁴ Buhari, Kitabu’l-Cenaiz, 2.

da onun kıyamet gününün kederlerinden bir kederini giderip ferahlatır. Her kim bir müslümânı (dünyâdaki ayıbından) örterse, Allah da onu kıyamet gününde örter’’⁴⁰⁵.

Konumuz açısından veda hutbesi⁴⁰⁶ büyük ölçüde idarecilere nasihat içerdiğinden, burada vermenin doğru olacağına inanıyoruz.

Hz. Peygamber Allah'a hamd ve senadan sonra şöyle buyurdu:

Ey insanlar!

Sözümü iyi dinleyiniz! Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada ebedî olarak bir daha birleşemeyeceğim. İnsanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl mübarek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecâvüzden korunmuştur.

Ashabım!

Yarın Rabbinize kavuşacaksınız ve bu günkü her hâl ve hareketinizden muhakkak sorulacaksınız. Sakın benden sonra eski sapıklıklara dönüp de birbirinizin boynunu vurmayınız! Bu vasiyetimi burada bulunanlar, bulunmayanlara bildirsin! Olabilir ki bildirilen kimse, burada bulunup da işitenden daha iyi anlıyarak muhafaza etmiş olur.

Ashabım!

Kimin yanında bir emânet varsa onu sahibine versin! Faizin her çeşidi kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Lâkin borcunuzun aslını vermek gerekir. Ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız. Allah'ın emriyle faizcilik artık yasaktır. Câhiliyetten kalma bu çirkin âdetin her türlü sîmesi ayağımın altındadır. İlk kaldırdığım faiz de Abdulmuttalib'in oğlu (amcam) Abbâs'ın faizidir.

Ashabım!

Câhiliyet devrinde güdülen kan dâvaları da tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan dâvası Abdulmuttalib'in torunu (amcazadem) Rabâ'a'nın kan davasıdır.

⁴⁰⁵ Buhari, Zulümler ve Gasb Kitabı, 5.

⁴⁰⁶ Bu hutbe, M.S. 632 yılında Hz. Peygamber (s.a.s.) Efendimiz tarafından yüz bini aşkın müslümana îrâd edilmiştir.

İnsanlar!

Bugün şeytan sizin şu topraklarınızda yeniden te'sîr ve hâkimiyetini kurmak gücünü ebedî surette kaybetmiştir. Fakat siz; bu kaldırdığım şeyler dışında, küçük gördüğünüz işlerde ona uyarsanız bu da onu memnun edecektir. Dîninizi korumak için bunlardan da sakınınız!

İnsanlar!

Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'dan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Tanrı emâneti olarak aldınız; onların namuslarını ve iffetlerini Allah adı-na söz vererek halâl edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız, onların, aile yuvasını, sizin hoşlanmadığınız hiç bir kimseye çiğnet memeleridir. Eğer razı olmadığınız herhangi bir kimseyi aile yuvanıza alırlarsa, onları hafifçe dövüp sakındırabilirsiniz. Kadınların da sizin üzerinizdeki hakları, memleket göreneğine göre, her türlü yiyim ve giyimlerini te'mîn et-menizdir.

Mü'minler!

Size bir emânet bırakıyorum ki ona sıkı sarıldıkça yolunuzu hiç şaşırmasınız. O emânet Allah. Kitabı Kur'ân'dır. Mü'minler! Sözümü iyi dinleyiniz ve iyi belleyiniz! Müslüman müslümanın kardeşidir, böylece bütün müslümanlar kardeştir. Dîn kardeşinize âid olan herhangi bir hakka tecâvüz başkasına halâl değildir. Meğer ki gönül hoşluğu ile kendisi vermiş olsun.

Ashabım!

Kendinize de zulmetmeyiniz. Kendinizin de üzerinizde hakkı vardır.

İnsanlar!

Cenâb-ı Hakk her hak sahibine hakkını (Kur'-ân'da) vermiştir. Vârise vasiyet etmeğe lüzum yoktur. Çocuk kimin döşeğinde doğmuşsa ona aittir. Zina eden için mahrumiyet vardır. Babasından başkasına ait soy iddia eden soysuz, yahut efendisinden başkasına intisaba kalkan nankör, Allah'ın gazabına, meleklerin lanetine ve bütün

müslümanların ilencine uğrasın! Cenâb-ı Hakk, bu gibi insanların ne tevbelerini, ne de adalet ve şahadetlerini kabul eder.

İnsanlar!

Rabbiniz birdir. Babanız da birdir; hepiniz Âdem'in çocuklarısınız, Âdem ise topraktır. Allah yanında en kıymetli olanınız, Ona en çok saygı göstereninizdir. Arab'ın Arab olmayana - Allah saygısı ölçüsünden başka - bir üstünlüğü yoktur. İnsanlar! Yarın beni sizden soracaklar, ne diyeceksiniz?

“— Allah'ın elçiliğini îfâ ettin, vazifeni yerine getirdin, bize vasiyet ve öğütte bulundun, diye şahadet ederiz.” (Bunun üzerine Rasûlu Ekrem mübarek şahadet parmağını göğşe doğru kaldırarak, sonra da cemâat üzerine çevirip indirerek şöyle buyurdu:) Şâhid ol yâ Rab! Şâhid ol yâ Rab! Şâhid ol yâ Rab!⁴⁰⁷

Süleyman b. Yesar'dan gelen bir rivayete göre: Hz. Peygamber (s.a.s.), Abdullah b. Revaha'yı Hayber'e yahudilerle kendi arasında mahsulün takdiri için gönderiyordu. Yahudiler, hanımlarının zinetlerinden ona bazı takılar verip: *“Bu sanadır (al, karşılığında) bize yükümüzü hafiflet, taksimde lehimize olarak biraz göz yumuver!”* dediler. Abdullah (r.a.) onlara şu cevabı verdi: *“Ey yahudiler toplumu! Sizler, bana Allah Teâlâ'nın en menfur mahluklarısınız. Bu, beni size karşı zulme sevketmeyecektir. Bana teklif ettiğiniz rüşvete gelince, o haramdır ve biz bu haramı yemeyiz.”* Yahudiler: *“Arz ve semavatı ayakta tutan işte bu (dürüstlük) dür”* dediler⁴⁰⁸.

Ebu Hureyre(r.a)Hz. Peygamber'den şöyle rivayet etmiştir: *“Sakın zanna yer vermeyin. Zira zan, sözlerin en yalanıdır. Tecessüs etmeyin, haber koklamayın, rekabet etmeyin, hasedleşmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, ey Allah'ın kulları, Allah'ın emrettiği şekilde kardeş olun. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona (ihanet etmez), zulmetmez, onu mahrum bırakmaz, onu tahkir etmez. Kişiye şer olarak, müslüman kardeşini tahkir etmesi yeterlidir. Her müslümanın malı,*

⁴⁰⁷ Buhari, Kitabu'l-Megâzî, 64, Veda hacı Babı, 79.

⁴⁰⁸ Muvatta, Müsakat, 2; Ebu Davud, Büyu, 36.

*kanı ve ırzı diğer müslümana haramdır. Allah sizin suretlerinize ve kalıplarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar. Takva şuradadır -eliyle göğsünü işaret etti- : Sakın ha! Birinizin satışı üzerine satış yapmayın. Ey Allah'ın kulları kardeş olun. Bir müslümanın kardeşine üç günden fazla küsmesi helal olmaz"*⁴⁰⁹.

Ebu Hureyre(r.a.) Hz. Peygamber'den şöyle rivayet etmiştir: *"Din nasihatten (hayırhahlıktan) ibarettir!" Yanındakiler sordu: "Kimin için ey Allah'ın Resülü?" "Allah için, kitabı için, Resülü için, Müslümanların imamaları ve hepsi için! Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona yardımını kesmez, ona yalan söylemez, ona zulmetmez. Herbiriniz, kardeşinin ayinesidir, onda bir rahatsızlık görürse bunu ondan izale etsin"*⁴¹⁰.

Hz.Peygamber (s.a.s.) insanlar arasındaki sevgi, dayanışma ve yardımlaşmayı bir iman meselesi olarak görmüştür. Bu yüzden Müslümanları birbirini seven, yardım eden, ayıplarını örten mü'minler haline getirmek istemektedir. Birbirine zulmedip, dayanışma içinde olmayanlar gerçek Müslüman sayılmamaktadır. Yine başka bir hadiste Hz.Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Halkı, zalim ve kötülük işleyen kimseler de olsa, idarecileri doğru olup doğruluğa sevk edici kimseler olduğu müddetçe o topluluk asla helak olmaz.Öte yandan halkı doğru insanlardan müteşekkil de olsa, yöneticileri zalim ve kötü kimseler olursa o topluluk helak olur"*⁴¹¹.

4.1.2. Bey'ata sadakat

Türkçe'de biat olarak kullanılan kelimenin arapça aslı bey'attır. Bey'at *"satmak; satın almak"* manasındaki bey' mastarına bağlı olarak *"yöneticilik tevdi etmek, birinin yöneticiliğini benimsemek"* anlamında kullanılmıştır. Sosyopolitik bir akit olarak ise devlet başkanını seçme, belirleme ve islam

⁴⁰⁹ Buhari, Nikâh, 45, Edeb, 57, 58, Feraiz, 2; Müslim, Birr, 28-34; Ebu Davud, Edeb, 40, 56.

⁴¹⁰ Tirmizi, Birr, 17,18; Müslim, İman, 95.

⁴¹¹ El-Menhac, s.361, Elbani, Daife, II./8,Nr.514.

hukuku çerçevesinde ona bağlılık gösterme anlamına gelmektedir. İslam'ın temel yönetim ilkelerinin başında bey'at gelmektedir⁴¹².

Bey'at; kitap, sünnet ve sahabe-i kirâm'ın icmaı ile sabit olan bir ameldir. Şu ayet hem bey'atın önemini, hemde bey'ata sadakat göstermenin gerekliliğini vurgulamaktadır.

“Sana bey'at edenler gerçekte Allah'a bey'at etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, kendi lehine bozmuş olur ve kim Allah'a verdiği sözü tutarsa Allah ona büyük bir mükâfat verecektir”⁴¹³.

H.z.Peygamber (s.a.s.) zamanında bey'atın, daha çok O'na ve O'nun tebliğ ettiği dinî hükümlere itaat şeklinde gerçekleştiği şu hadiste açıkça görülmektedir.

Avf b. Mâlik şöyle anlatıyor: *“Biz yedi, sekiz ya da dokuz kişi olarak Hz. Peygamber'in huzuruna çıktık. Hz. Peygamber bize: 'Allah'ın Resulü'ne biat etmek istemez misiniz?’ diye sordular ve bunu üç kere tekrarladılar. Bunun üzerine biz de ellerimizi uzatarak Hz. Peygamber'e biat ettik ve şöyle sorduk: 'Ey Allah'ın Resûlü! Sana biat ettik. Fakat bu biat ne üzerine yapılmıştır?’ 'Allah'a kulluk edip O'na hiç bir şeyi ortak koşmayacak ve beş vakit namazınızı kılacaksınız’ dedikten sonra seslerini alçaltarak 'İnsanlardan hiç bir şey istemeyecek ve dilenmeyeceksiniz!’ buyurdular. Bundan sonra bizim bu gruptan hiç bir kimse düşürdükleri kamçılarını bile insanlardan istemedi”*⁴¹⁴.

Mü'minlerin bu itaatinin somut bir şekilde görülmesi için, Peygamber onlardan zaman zaman biat alırdı. Nitekim Akabe ve Rıdvan biatları bu konuda oldukça meşhurdur. Akabe biatları Hicretten önce Medineli Müslümanlarla yapılmıştı. Daha sonradan Ensar adını alacak olan bu müslümanlar, Peygamberimize itaat edeceklerine, İslâmın emirlerini dinleyeceklerine, Peygamberi koruyacaklarına, bu konuda gerekli yardımı

⁴¹² Kerimoğlu, Yusuf, “bey'at”, D.İ.A. , www.darulerkam.de

⁴¹³ Feth, 48/10.

⁴¹⁴ Müslim, Zekât, 108; İbni Mace, Cihad, 41; Ebu Davud, Zekât, 27.

yapacaklarına söz vererek biat etmişlerdi. Bu biatlardan sonra Hicret gerçekleşti. İslâm Medine’de siyasî bir güç oldu.

Rıdvan biatı da son derece önemli bir olaydır. Peygamberimiz (s.a.s.) Hicretin altıncı yılında sahabelerle beraber Kâbe’yi ziyaret etmek üzere silahlı olarak yola çıktı. Ancak Mekkeliler O’nu Mekke’ye sokmadılar ve baskı altında tutmaya çalıştılar. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.) sahabelerden yeniden biat aldı.

Kur’an, Rıdvan biatına katılanları şöyle övüyor:

“Andolsun, Allah sana o ağacın altında biat ederlerken mü’minlerden razı olmuştur, kalplerinde olanı bilmiş ve böylece üzerlerine sekine (güven duygusu ve huzur) indirmiştir ve onlara yakın bir fethi sevap (karşılık) olarak vermiştir”⁴¹⁵.

Biat ferdi olarak yapılabileceği gibi toplu olarak da akdedilebilir. Hz.Peygamber hem tek tek fertlerden⁴¹⁶, hem de topluca cemaatlerden⁴¹⁷, biat almıştır. Biat şartlar gerektirdiğinde yenilenebilir⁴¹⁸.

Hiz. Peygamber döneminde daha çok dini hükümlere bağlı kalmak ve Allah’ın Resulüne itaat etmek anlamında kullanılan biat, Hiz. Ebubekir’in halife seçilmesinden itibaren, sonraki kullanışlarına esas olacak siyasî bir mahiyet kazanarak bir devlet başkanını seçme veya seçilmiş veya bu makama herhangi bir yolla gelmiş, devlet başkanına bağlılık sunma anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Gerek dört halife döneminde görülen, gerekse sonraki dönemlerde ortaya çıkan uygulamalar bu kurumun teorik esaslarının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.⁴¹⁹

Ebu Hureyre’den gelen bir rivayete göre, Rasulûllah (s.a.s.) buyurdular ki: *“Beni İsrail’i peygamberler (s.a.s.) idare ediyorlardı. Bir peygamber ölünce onun yerine ikinci bir peygamber geçiyordu. Ancak, benden sonra peygamber yok. Ama*

⁴¹⁵ Fetih: 48/18

⁴¹⁶ Müslim, İman, 98; Nesai, Tatbik, 35.

⁴¹⁷ Buhari, Cihad, 110; Ahkâm, 43; Müslim, İmare, 80; Tirmizi, Siyer, 34.

⁴¹⁸ Buhari, Ahkâm, 44; Müslim, Zekât, 108; Ebu Davud, Zekât, 27; İbn Mace, Cihad, 41.

⁴¹⁹ Kallek, Cengiz, “Biat”, s. 120’den nakleden Demirci, Muhsin, a.g.e., s.332.

ardımdan halifeler gelecek ve çok olacaklar. Orada bulunanlar: “(Onlar hakkında) bize ne emredersiniz?” diye sordular. “Önceki biatınıza sadakat gösterin. Onlara haklarını verin. Onlar üzerindeki haklarınızı (eda etmedikleri takdirde, kendilerinden değil) Allah’tan isteyin. Zira Allahu Teâlâ, idareleri altındakilerin hukukunu onlardan soracaktır” buyurdu.⁴²⁰

Bu hadiste Hz.Peygamber ne olursa olsun küfrü emretmedikçe idareye itaat edilmesini ve bey’ate sadakat gösterilmesini istemektedir. Halkın, bey’ate sadakat göstermesinin var olan idarenin hakkı olduğu vurgulanmaktadır. İdarenin halka haklarını vermediği takdirde bile, bey’ate sadakatin devam etmesini tavsiye etmekte ve onların haklarını Allah’ın gözeteceğini ifade etmektedir.

Abdurrahman b. Abdi'l-ka'be anlatıyor: “Mescide girmiştım. Abdullah b. Amr b. As (r.a.)’yı gördüm: Ka’be’nin gölgesinde oturuyordu. Ka’be’nin gölgesinde birçok kimse ona müteveccih olarak oturmuştu. Ben de ona doğru oturdum. Şunu anlattı: “Bir seferde Rasulûllah (s.a.s.)’la beraberdik. Bir yerde konakladık. Kimimiz çadırını tamir ediyor, kimimiz yerini düzlüyor, kimimiz hayvanlarını güdüyordu. Derken Rasulûllah (s.a.s.) münadisi seslendi: “es-Salâtu câmi’a: “Haydin namaza!” Rasulûllah’a gittik, yanında toplandık. “Benden önce her peygamber, ümmeti için hayır bildiği şeyi onlara öğretmekle mükellef idi. Onlar için şer bildiği şeyden de onları inzar etmesi (korkutması) gerekli idi. Bilesiniz, şu ümmetinizin afiyeti önce gelenler hakkında kesin kılınmıştır. Sonrakiler belaya ve kötü addedeceğiniz birkısım hallere maruz kalacaklardır. Birbirini takip eden fitneler gelecek. Mü’min: “Bu fitne helâkimdir” diyecek. Sonra bu kalkacak, başka bir fitne gelecek. “Helakim işte bundan, işte bundan” diyecek. Öyleyse, kim ateşten uzak kalmayı ve cennete girmeyi dilerse, Allah’a ve ahiret gününe inanır olduğu halde ölümü karşılasın. İnsanlara, onların kendisine nasıl muamele etmelerini dilerse öyle muamelede bulunsun. Kim bir imama biat edip,

⁴²⁰ Buhari, Enbiya, 50; Müslim, İmaret, 44; İbni Mâce, Cihâd, 42.

samimiyetle sadakat sözü vermiş ise, elinden geldikçe ona itaat etsin. Bir başkası gelip, önceki ile münâzaaya girişecek olursa sonradan çıkanın boynunu uçurun."

Ravi (Abdurrahman) der ki: *"Abdullah b. Amr'a yanaştım ve:*

*"Allah aşkına söyle. Bu anlattıklarını bizzat kendin Rasulûllah (s.a.s.)'dan işittin mi?" dedim. Sorum üzerine eliyle kulak ve kalbini tutarak: "Evet kulaklarım işitti, kalbim de belledi" dedi. Ben: "Ama amcaoğlun Muaviye, bize mallarımızı aramızda batıl bir şekilde yememizi, birbirimizi öldürmemizi emrediyor. Hâlbuki Allah Teâlâ hazretleri (mealen): "Ey iman edenler! Birbirinizin malını haram şekilde yemeyin; ancak karşılıklı rıza ile yaptığımız ticaret başkadır. Birbirinizi ve kendinizi öldürmeyin. Canlarınızı da boşu boşuna tehlikeye atmayın. Şüphesiz ki Allah size merhametlidir" (Nisa 29) buyuruyor" dedim. Biraz sustu sonra: "Allah'a itaatte itaat et, Allah'a isyanda isyan et!" dedi."*⁴²¹

İdareciye olan itaat Allah'a olan itaatle, isyan ise Allah'a olan isyan ile eşdeğer görülmüştür. İdareci Allah'a isyan ettiği takdirde ise biate son verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in şu sözü bu hadisi destekler niteliktedir: *"Allahû Teâlâ'ya isyan hususunda mahlûka itaat yoktur. İtaat ancak ma'rûftadır"*⁴²² buyurulmuştur. Dolayısıyla bey'at sonucu ortaya çıkan itaat, İslâmî hükümlerle sınırlıdır.

Seçilen yetkili kişilere İslâma aykırı olmayan konularda itaat etmek gerekir. Biat ettikten sonra haklı bir gerekçe (Allah'a isyan) olmadan onlara karşı gelmek, onların tutarlı ve adaletli yönetimlerine keyfi tutumlarla isyan etmek, toplumda kargaşa doğurur ve zulme sebep olur. Nitekim son kaydedilen hadisimizde de aynı şekilde Müslümanların ihtilafa düştüğü durumlarda *"önceki ile münâzaaya girişecek olursa sonradan çıkanın boynunu uçurun"* denerek ihtilafın son bulmasının gerekliliği öngörülmüştür.

⁴²¹ Müslim, İmaret, 46; Nesai, Bey'at, 25; Ebu Davud, Fiten, 1; İbnu Mace, Fiten, 9.

⁴²² İbn-i Kesir, a.g.e., s.518.

Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Rasulûllah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *“Üç kişi vardır ki kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için elim bir azab da vardır: (Onlardan birincisi) çölde ihtiyacından fazla suyu bulunup da (susamış) yolcudan esirgeyen adamdır. (İkincisi) ikindiden sonra bir kimseye bir mal satıp bu malı şu ve bu fiyatla aldığına dair Allah’a yemin eden, müşteri de (bu yemin üzerine) kendisine inanan, hâlbuki yemininde yalancı olan (satıcı) adamdır. (Üçüncüsü) de o adamdır ki, imâm (yâni devlet başkanınla sırf dünyalık için biat eder. İmâm ona dünyalıktan verirse o adam biatinin gereğini îfâ eder (yâni itaat eder). Ona dünyalık vermezse o adam biatinin gereğini îfâ etmez (yâni isyan eder).”*⁴²³

Bu hadiste kişinin bey’ate sadakatının menfaatin karşılandığı sürece devam edip menfaat son bulunca sona ermesi fiiline, Allah’ın kulunu yok sayması gibi ciddi bir ceza ile karşılık verileceği belirtilmektedir. Çünkü bey’ate sadakat göstermemek isyan etmek demektir ve bu da müslümanların arasına fitne düşürüp, ihtilafa neden olacağından cezası da ağır olmaktadır. Aşağıdaki hadislerde de bey’ate vefasızlığın cezası “ kıyamet günü halk arasında teşhir edilmek için alamet dikilmesi” olarak belirtilmiştir.

Abdullah b. Mes’ûd (r.a.)’den rivayet edildiğine göre; Rasulûllah (s.a.s.) şöyle demiştir: *“Ahdîni bozan her kişi için kıyamet günü (halk arasında teşhir edilmek üzere) bir alâmet dikilir ve: Bu alâmet falan kişinin ahdini bozması (nın cezası) dır, denilir.”*⁴²⁴

4.1.3. Halkı emanet bilmesi

Hiz. Peygamber’in siyasette izlediği yolu takip eden yöneticiler, kendilerine O’nun halkı emanet bilmesi ile ilgili söz, fiil ve takrirlerini rehber edinmelidirler. Hadis kaynaklarında bu konu ile ilgili bir çok rivayete rastlanmış

⁴²³ İbni Mâce, Cihad, 42.

⁴²⁴ İbni Mâce, Cihad, 42.

bulunmaktayız. Bu başlık altında, bulunan hadislerden yola çıkılarak, Hz. Peygamber'in halkı emanet bilmesi açıklanacaktır.

4.1.3.1. Adalet dağıtımında eşitlik

Adâlet ilkesine riâyet konusu esasen hem ameli hem de itikâdi buyuttur. Temel olarak bir ahlâk meselesi olan adâletten bahsedildiğinde insanların hukukunu ilgilendiren dar anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Zulmün zıddı adalettir. İslâm'da adalet anlayışı, bir arada yaşamaktan ve insanlar arası ilişkilerden ortaya çıkan, insan hakları temeline dayanır. Adalet, bu hakları olması gereken yere koymak, hakkı olanlara vermek demektir. Genel anlamda adâlet prensibi hakkında Kur'ân'da da çok fazla âyet yer almaktadır. Bunlardan bir kısmını verdikten sonra ilgili hadislerle adâletin eşit dağılımını izah etmeye çalışacağız.

*"Şüphesiz Allah adaleti ve iyilik yapmayı emrediyor..."*⁴²⁵

*"Ey mü'minler her zaman ve zeminde hep insaflı olun ve inanalara eşit davranın. Şüphesiz Allah insaflı olan ve eşit davrananları sever."*⁴²⁶ Birçok hadiste adaletle hükmeden idareci övülmüştür bunlardan ikisi Hz. Peygamberin şu Hadis-i şerifleridir:

Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, Züheyr b. Harb ve İbn Nümeyr kanalından gelen rivayette Rasulûllah {s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ki, adaletle iş görenler, Allah katında nurdan minberler üzerinde Rahman (c.c) 'nin yemininde olacaklardır. Onun her İki yedi sağdır. Bunlar, hükümlerinde ve aileleri ile mütevellisi oldukları kimseler hakkında adalet gösterenlerdir." buyurdular.⁴²⁷

Ebû Hüreyre (r.a.)'den gelen rivâyete göre, Hz. Peygamber'e ashabı şöyle demiştir: *"Ey Allah'ın Rasûlü! Bize ne oluyor ki senin yanımdayken kalplerimiz*

⁴²⁵ Nahl, 16/90.

⁴²⁶ Hucurat, 49/9.

⁴²⁷ Müslim, İmâret, 18; Nesâî, Âdâb, 1.

yumuşuyor dünyayı istemiyor ahiret ehlinden olmaya çalışıyoruz. Fakat senin yanından çıkıp ailelerimiz arasına karışıp çocuklarımızın kokusunu aldığımızda kendimizi değişmiş buluyoruz. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: Siz her vakit benim yanımdan çıktığınız şekilde olsaydınız melekler sizi evlerinizde ziyaret ederlerdi ve sizler hiç günah işlememiş olsanız, Allah günah işleyen ve onların günahını affedeceği bir toplum yaratırdı. Ebû Hüreyre diyor ki: Ey Allah'ın Rasûlü! yaratıklar neden yaratılmışlardır? Rasûlullah (s.a.s.), "Sudan" buyurdu. Cennetin binası neden yapılmıştır diye sordum, "Bir kerpici altından, bir kerpici gümüşten, harcı keskin kokulu misk, çakılları inci ve yakut, toprağı za'feran oraya girenler nimetler içersinde refah bulur, sıkıntı çekmezler. Ebedî olurlar, giydikleri eskimez gençlikleri yok olmaz." Sonra şöyle devam etti: "Üç kişi var ki, duaları geri çevrilmez: Adaletli devlet idarecisi, iftar etmek üzere olan oruçlu ve mazlum... Allah mazlum kimsenin duasını bulutların üzerine kaldırır ve göklerin kapısını ona açar. Büyük ve güçlü olan Rab: "Bir süre sonra bile olsa izzetim hakkı için sana mutlaka yardım edeceğim."⁴²⁸

Adaletin ikame edilmesi gereken en önemli alan, yönetimdir. İslâm nazarında yöneticilik, insana verilen emanetlerden biri, hattâ en mühimidir. Hangi seviyede olursa olsun, avantaj gibi görünen yöneticilik bu itibarla insanın omuzlarında ağır bir yükür. Şu hadiste de Hz.Peygamber çok sevdiği fakat bu yükün altından kalkamayacağını bildiği, kendisine idarecilik talebiyle gelen Ebu Zerr (r.a.)'a şöyle söylemiştir:

"Ey Ebu Zer, sen zayıf bir adamsın. İdarecilik ise bir emanettir. Bu vazifeyi hakkıyla yerine getirmek müstesna, hakkı verilmediğinde kıyamet günü hüsrân ve pişmanlığa sebep olur."⁴²⁹

Bu sebeptendir ki, idarecilikteki sorumluluğu bilen birçok inanan insan, İslâm toplumuna idareci olmaktan kaçınmışlardır.

⁴²⁸ Tirmizi, Cennetin Özellikleri, 2; Müslim, Tevbe, 27; Dârimî, Rıkak, 17.

⁴²⁹ Müslim, İmâret, 17; Ebü Dâvud, Vesâyâ, 4; Nesâî, Vesâyâ, 10.

Bir gün Mahzumoğulları kabîlesine mensup eşraftan Fâtıma adında bir kadının hırsızlık yaptığı söylenerek Peygamberimiz (s.a.s.)'in huzuruna getirilmişti. Kadının 'elinin kesilmesi'ne hükmedildi. Fakat daha önceki gelenek ve alışkanlıklara göre Kureyş'ten olan asil bir kadın hakkında suç işlemiş olsa dahî böyle bir hüküm verilemezdi. Hükümün infâzının durdurulması için Kureyş'in ileri gelenleri Hz. Peygamber'in çok sevdiği Üsâme b. Zeyd'i araya koyarak bu kadının affedilmesini istediler. Üsâme'nin böyle bir şefaatte bulunması Hz. Peygamber (s.a.s.)'e çok ağır geldi. Hemen ashâbını mescid'de toplayıp bu konuda onlara şöyle hitap etti:

“Ey insanlar! Sizden evvel yaşamış toplumların neden dolayı yollarını şaşırıp saptıklarını biliyor musunuz? Asilzâdeleri bir hırsızlık yaptığı zaman onu affeder, zayıf ve kimsesizleri bir şey çalarsa onları cezalandırırlardı. Allah’a yemin ederim ki, böylesine kötü bir hırsızlığı Mahzum kabilesine mensup Fatıma değil, kendi kızım Fatıma yapmış olsaydı, kesinlikle onun elini kestirirdim.”⁴³⁰

Bugün, bizim ülkemiz de dâhil, beşerî sistemlerde hâkim zümre ve belirli sınıflar için dokunulmazlıklar söz konusu olduğu halde İslâm hukuku önünde hiç kimsenin bir ayrıcalığı ve imtiyaz hakkı yoktur.

Hasan el-Basrî, Ma'kıl b. Yesâr (r.a.)'dan naklediyor: *“Rasulûllah (s.a.s.)’ı işittim, demişti ki: “Allah bir kimseyi başkaları üzerine çoban yapmış, o da idaresi altındakilere hile yapmış olarak ölmüş ise, Allah ona cennetini kesinlikle haram eder.”⁴³¹*

Ebû Hüreyre (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Hz.Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: *“Yedi kimseyi Allah Teâlâ kendi gölgesinden başka gölge bulunmayan kıyamet gününde, gölgesinde barındıracaktır. Bunlar: Adaletli devlet reisi, Rabbine ibadet ederek yetişen genç, gönlü mescidlere bağlı kimse, birbirlerini Allah rızâsı için seven ve buluşmaları da ayrılmaları da bu sevgiye dayalı olan iki şahıs, itibarlı ve güzel bir kadın kendisiyle beraber olmak isteyince ‘Ben Allah’tan korkarım’ diyerek buna*

⁴³⁰ Müslim, Hudûd, 2.

⁴³¹ Buhârî, Ahkâm, 8; Müslim, İman, 227; İmâret, 21.

yanaşmayan erkek, sağ elinin verdiği sol eli bilmeyecek kadar gizli sadaka veren adam, tenhâda Allah'ı anıp gözleri yaşla dolan kişidir.”⁴³²

Kıyamet gününde mü'minleri barındıracak ilâhî gölge, Allah Teâlâ'nın gölgesidir. Bütün insanların toplanacağı o dehşetli mahşer gününde, O gölgeliğin altında barınacaklar arasında bu yedi grup kimse de yer alacaktır. O müthiş günde Allah'ın himayesine sığınmış olmanın anlamı, şüphesiz gerek mahşerde gerek daha sonraki zor zamanlarda hiçbir sıkıntı ile karşılaşmamak ve hem cenneti hem de Allah'ın rızâsını kazanmak demektir. Bunun sebebi şudur: Adaletli devlet başkanı, halkının derdine çözüm arar, onları huzur içinde yaşatmaya çalışır ve böylece Allah'ın pek çok kuluna iyiliği ve faydası dokunur. Kul hakkına çok önem veren Allahu Teâlâ adil devlet başkanının görevinde gösterdiği bu liyakatı boşa çıkarmayacaktır.

Abdullah b. Amr b. Âs (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *“Verdiği hükümlerde, ailesinin ve halkın yönetiminde adaletli davranan yöneticiler, kıyamet gününde Allah Teâlâ'nın yanında nurdan yüksek koltuklar üzerinde otururlar.”⁴³³*

Ebû Hureyre (r.a) Rasûlullah (s.a.s.)'ın şöyle buyurduğunu haber vermiştir: *“Her kim müslümanlar arasında hâkimlik yapmak ister ve bu arzusuna erişir, sonra da (onun) adaleti zulmüne baskın gelirse cennetlik olur. (Hâkimlik makamına gelip de) zulmü adaletine baskın gelen kimse de cehenemlik olur.”⁴³⁴*

Nu'man b. Beşîr'in haber verdiği göre; Babası ona bir köle verdi. Rasûlullah (s.a.s.) kendisine: *“Bu köle nedir?” diye sordu.*

Nu'man: *Benim kölem, onu bana babam verdi. Rasûlullah (s.a.s.): “Sana verdiği gibi bütün kardeşlerine de verdi mi?”*

Hayır.

⁴³² Buhârî, Ezân, 36, Zekât, 16, Rikak, 24, Hudûd, 19; Müslim, Zekât, 91. Ayrıca bkz. Tirmizî, Zühd, 53; Nesâî, Kudât, 2.

⁴³³ Müslim, İmâre, 18. Ayrıca bkz. Nesâî, Âdâbü'l-kudât, 1.

⁴³⁴ Ebu Davud, Davalar, 2.

*"Onu geri ver."*⁴³⁵

Nu'man b. Beşîr (r.a), Rasûlullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Çocuklarınız arasında adaletli davranınız, oğullarınız arasında adaletli davranınız."*⁴³⁶

İbni Ömer (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu:

*"Hepiniz çobansınız; hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Devlet reisi de bir çobandır ve sürüsünden sorumludur. Erkek, ailesinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Kadın, kocasının evinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Hizmetkâr, efendisinin malının çobanıdır; o da sürüsünden sorumludur. Netice itibariyle hepiniz çobansınız güttüğünüz sürüden sorumlusunuz"*⁴³⁷

Ebu Musa el Eş'arî'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Muhakkak ki ihtiyar müslümâna, Kur'ânî terk etmeyen ve yasaklarını çiğnemeyen Kur'ân hafızlarına ve adaletli devlet başkanına hürmet etmek, Allah'a saygıdandır."*⁴³⁸

Ebû Saîd (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet günü Allah'a inananların en sevimlisi ve oturma bakımından en yakını adil hükümdardır. Allah'ın en çok kızdığı ve oturma bakımından en uzak olanı ise zâlim hükümdardır."*⁴³⁹

İyâz b. Himâr (r.a.) Rasulûllah (s.a.s.)'i şöyle buyururken dinledim, dedi: *"Cennetlikler üç gruptur. Bunlar:*

- *Âdil ve başarılı devlet başkanı,*
- *Yakınlarına ve müslümanlara karşı merhametli ve yufka yürekli olan kişi,*

⁴³⁵ Ebu Davud, Alım Satım Bölümü, 83; Müslim, Hibât 12; Nesâî, Bağış, 1.

⁴³⁶ Ebu Davud, Alım Satım, 83. , Nesâî, Bağış, 1.

⁴³⁷ Buhârî, Cum'a, 11, İstikrâz, 20, İtk, 17, 19, Vesâyâ, 9, Nikâh, 81, 90, Ahkâm, 1; Müslim, İmâret, 20. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Kitabu'l-Harac İmâret ve'l-Fey, 1, 13; Tirmizî, Cihâd, 27.

⁴³⁸ Ebu Davud, Edeb, 20; Tirmizî, Birr, 75.

⁴³⁹ Tirmizî, Ahkâm, 4.

- *Ailesi kalabalık olduğu halde haram kazançtan sakınıp kimseden bir şey istemeyen adamdır.*"⁴⁴⁰

4.1.3.2. Eğitimde eşitlik

İnsanoğlunun, kendisine, ailesine, yaşadığı topluma ve bütün dünyaya faydalı bir yaşam sürdürebilmesi için en gerekli olan şeylerin başında ilim gelmektedir. Yüce Dinimiz İslam'da ilim, bütün erkek ve kadınlar için farz kılınmıştır. Nitekim ilk indirilen ayetlerde okumaya şöyle vurgu yapılmıştır. *"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak" dan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir."*⁴⁴¹ Konu ile ilgili diğer ayetler şunlardır:

*"...Allah içinizden iman edenlerin ve ilim sâhiplerinin derecelerini yükseltir..."*⁴⁴²

*"...De ki: Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?..."*⁴⁴³

*"...Kulları içinde Allah'tan ancak âlimler korkar..."*⁴⁴⁴

*"...İnsanlara bu misalleri getiriyoruz, bunları ancak âlimler idrâk eder."*⁴⁴⁵

Bu ayetlerde, ilim sahibi insanın diğer insanlarla arasındaki fark açıkça beyan edilmiş ve ilim sahibi insanın Allah katındaki değerleri bildirilmiş, ilim, âlim, öğrenci ve öğrenme süreci yüceltilmiştir.

Enes b. Malik (r.a.)'den, rivayet edildiğine göre Rasulûllah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"İlim aramak her Müslüman üzerine farzdır. Ehil olmayan insanların yanına ilim bırakan kimse, domuzların boynuna cevher, inci ve altın gerdanlık takan adama benzer."*⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ Müslim, Cennet, 63.

⁴⁴¹ Alak,96/ 1-5.

⁴⁴² Mücâdele,18/ 11.

⁴⁴³ Zümer, 39/9.

⁴⁴⁴ Fatır, 35/28.

⁴⁴⁵ Ankebût,29/ 43.

⁴⁴⁶ İbn-i Mâce, Mukaddime, 224.

Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Rasulûllah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Hikmetli söz, müminin yitiği (gibi)dir. Onu nerede bulursa almaya en çok hak sahibidir.”*⁴⁴⁷

Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Her kime öğrendiği dini ilim sorulursa o da çeşitli sebeplerden dolayı o bilgisini gizlerse kıyamet günü o kimseye ateşten bir gem vurulacaktır.”*⁴⁴⁸

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Benden bir söz işitip onu belleyip başkalarına aktaranın Allah yüzünü ak etsin. Nice bilgili kimseler vardır ki, o bilgisini kendisinden daha bilgili birisine nakleder. Şu üç gurup insan hiç aldanmaz kalbi saf sağlam ve hak üzeredir. Yaptığı her şeyi ihlâs ve samimiyetle yapan kişi Müslümanların önder ve liderlerine nasihat eden kimse; cemaatin gerekliliğine inanan kişi ki bu üç şeyin hepsi davet kapsamındadır.”*⁴⁴⁹

Ebân b. Osman'dan rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle demiştir: *“Zeyd b. Sabit günün ortasında Mervan'ın yanından çıktı bu saatte onu kendisine bir şey sormak için çağırmıştır dedik, kalkıp kendisine sorduk evet dedi. Rasûlullah (s.a.s.)'den işittiğim şeylerden sordu. Ben de Rasûlullah (s.a.s.)'den şöyle buyurduğunu işittim: “Bizden bir hadis işiten ve onu hafızasında tutarak başkasına aktaran kişinin Allah yüzünü ak etsin. Nice illim yüklenen kişiler vardır ki bazen onu kendisinden daha anlayışlı birisine aktarabilir. Çoğu zaman da ilim yüklenen kimse kendisi dirayetli olmaz.”*⁴⁵⁰

Abdullah b. Amr(r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Benden bir âyet bile öğrenseniz, onu başkalarına da öğretiniz.”*⁴⁵¹

⁴⁴⁷ İbn-i Mace, Zühd, 17, Tirmizi, İlim, 19.

⁴⁴⁸ İbn Mâce, Mukaddime, 24; Ebû Dâvûd, İlim, 17.

⁴⁴⁹ İbn Mâce, Mukaddime, 18; Ebu Dâvud, İlm, 9; Tirmizî, İlm, 3.

⁴⁵⁰ İbn Mâce, Mukaddime, 1.

⁴⁵¹ Buharî, İlim, 26.

Ebu Bekre'nin bir rivayetine göre, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle demiştir: *"Burada bulunanlarınız, benden işittiklerini, bulunmayanlarınıza duyursun. Olur ki burada bulunan bir kimse, işittiğini, kendisinden daha akıllı birisine ulaştırmış bulunur."*⁴⁵²

Bu hadislerden anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber ilme, toplumun eğitimine ve eğitimin yaygınlaştırılmasına özellikle önem verilmiştir. Bu sebeple O, kendisinden öğrenilenlerin, başkalarına da öğretilmesini emir ve tavsiye etmiştir. Alimin öğretmesi ve bildiğini söylemesi görevidir. İslâm'a göre bilenin ilmini esirgemesi ve cahile bildiğini söylememesi yasaklanmıştır.

*"Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Böyle iken içlerinden birtakımı bile bile gerçeği gizlerler."*⁴⁵³

Eğitim ve öğretim bu sayede yaygın hale gelmiş, O'nun bu teşvik ve tavsiyeleri sayesinde cahiliye döneminden çıkan insanlar daha etkili ve sistemli bir şekilde eğitilmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ilâhî tebliğ görevinin eğitim-öğretimden ibaret olduğu bildirilir.

*"Andolsun, Allah, mü'minlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler."*⁴⁵⁴

Hz. Peygamber de bir hadisinde kendi görevinin mahiyetini şöyle açıklamıştır: *"Allah beni bir muallim olarak göndermiş bulunuyor"*.⁴⁵⁵ Dolayısıyla gönderildiği toplumu eğitim ve öğretime tâbi tutmak onun peygamberlik görevleri arasında bulunmaktadır.

Eğitimin yaygınlaştırılmasına yönelik ne kadar hadis varsa bir o kadar da ilme teşvik eden hadis vardır.

⁴⁵² Buharî, İlim, 9.

⁴⁵³ Bakâra, 2/ 146.

⁴⁵⁴ Âl-i İmrân, 3/164.

⁴⁵⁵ İbn Hanbel, III, 328; İbn Mâce, I, 17.

Humeyd b. Abdirrahmân anlatıyor: “Hz. Muâviye (r.a.)’ı işittim demişti ki: “Rasulûllah (s.a.s.)’ın şöyle söylediğini işittim: “Allah kimin için hayır murad ederse onu dinde fakih kılar.”⁴⁵⁶

Hz. Enes (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “İlim talebi için yola çıkan kimse dönünceye kadar Allah yolundadır.”⁴⁵⁷

Yine Tirmizî’nin Sahbere (r.a.)’tan kaydına göre, Peygamberimiz (s.a.s.): “Kim ilim taleb ederse, bu işi, geçmişteki günahlarına keffaret olur” buyurmuştur.”⁴⁵⁸

Ebu Sâid (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Mü’min, sonu cennet oluncaya kadar hayır işitmekten asla doymayacak.”⁴⁵⁹

Ebu Vâkid el-Leysî (r.a.) anlatıyor: “Rasulûllah (s.a.s.) mescidde otururken üç kişi çıktı geldi. İkisi Rasulûllah (s.a.s.)’a yönelerek önünde durdular. Bunlardan biri, bir aralık bularak hemen oraya oturdu. Diğeri de onun gerisine oturdu. Üçüncü kimse ise, geri dönüp gitti.

Rasulûllah (s.a.s.) (dersinden) boşalınca buyurdular:

“Size üç kişiden haber vereyim mi? Bunlardan biri Allah’a iltica etti, Allah da onu himayesine aldı. Diğeri istihyada bulundu, Allah da onun istihyasını kabul etti. Üçüncüsü ise geri döndü, Allah da ondan yüz çevirdi.”⁴⁶⁰

Hadisten, önde olanın, boş yere oturmaya ehak olduğu, halkadaki boşlukları kapamanın müstehab olduğu istinbat edilmiştir. Nitekim namazda da saflardaki açıklıkların kapatılması emredilmiştir. Öndeki boşlukların kapatılması için arkadakilerin cemaati yararak ilerlemesi caiz görülmüştür, yeter ki oturanlar rahatsız edilmesin. Nitekim ikinci zat, cemaat edebine

⁴⁵⁶ Buhârî, Farzu'l-Humus, 7, İlm 13, İ'tisâm, 10; Müslim, İmâret, 98, Zekât, 98, 100; Tirmizî, İlm, 1.

⁴⁵⁷ Tirmizî, İlm, 2; İbnu Mâce, Mukaddime, 17.

⁴⁵⁸ Tirmizî, İlm, 2.

⁴⁵⁹ Tirmizî, İlm, 19.

⁴⁶⁰ Buhârî, İlm 8, Salât 84; Müslim, Selam, 26; Muvatta, Selam, 4; Tirmizî, İsti'zan, 29.

uyarak, yer aramamış, arka kısma oturuvermiştir. Rasulûllah (s.a.s.) da onu: “O, Allah'tan istihya etti (utanarak edeb tavrı takındı). Allah da onun bu utanma halini rızasına muvafık bularak kabul etti.” ma'nâsında beyanıyla takdir etmiştir.⁴⁶¹

İbnu Hacer, birinci zâtın davranışı ile ilgili olarak: “Hayır arama yolunda müzâheme (sıkıştırma) yapana övgü vardır” der. Ancak müzâheme yapmayıp arkadaşının gerisindeki müsait yere oturan da takdir edilmiştir.⁴⁶²

Hadiste takbîh edilen davranış üçüncü şahsın davranışıdır: İlim (veya zikir) meclisini terk etmek. O meclisten, Allah da ondan yüz çevirmiştir. Allah'ın ondan yüz çevirmesi, ona gazap etmesi, rahmetini esirgemesidir.⁴⁶³

İslam gelmeden önce Araplar okuma yazmaya gereken önemi vermemişlerdir. Yazıyı kullanmadıklarından hafızalarına dayanıp ezber yeteneklerini geliştirmişlerdir.⁴⁶⁴ İslam geldikten sonra insanlar açık bir şekilde okuma-yazmaları, öğrenmeleri, düşünüp tefekkür etmeleri ve ilim tahsil etmeleri yönünde teşvik edilmişlerdir.⁴⁶⁵ Bu yüzden İslam geldikten sonra Araplarda okuma-yazma oranı artmış, insanlar eğitim-öğretim konusunda bilinçlenmişlerdir. Bunda Hz. Peygamber'in okuma-yazmaya verdiği önem ve bu konuda uyguladığı ciddi eğitim-öğretim stratejisi etkili olmuştur.

İslam'ın ilk dönemlerinde eğitim genellikle dini, ahlaki ve toplumsal ilişkilerin iyileştirilmesine yönelikti. Çünkü cahiliye devrinden kalan her türlü yanlış inanç ve davranışlar geride bırakılacak yeni ve örnek bir toplum oluşturulacaktı. Bu da ancak toplumun her kesimine etkili bir eğitimin verilmesiyle olabilirdi. Bu sebeple Hz. Peygamber Mekke'de Darü'l-Erkam'ı kurmuş, cahiliye döneminden çıkıp İslam'ın nuruyla aydınlanmak isteyen

⁴⁶¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları, XI, s.499-500.

⁴⁶² İbrahim Canan, a.g.e., s.499-500.

⁴⁶³ İbrahim Canan, a.g.e., s.499-500.

⁴⁶⁴ Hamidullah, II, s.760.

⁴⁶⁵ Alak, 96/1-5; Cum'a, 62/2.

insanlara burada eğitim vermiştir.⁴⁶⁶ Hz. Peygamber'in okuma-yazmaya verdiği önemi bize Bedir'de okuma yazma bilen savaş esirlerine on Müslüman çocuğa okuma-yazma öğretmeleri mukabilinde serbest kalmalarının sağlanması açık olarak göstermektedir.

Hicretten sonra Medine'de Hz. Peygamber'in ilk ve önemli faaliyetlerinden birisi, bir ibadet mahalli olmasının yanında, aynı zamanda eğitim-öğretim merkezi olan, Mescid-i Nebevî'yi inşâ etmek olmuştur. Mescid'in bitişiğinde "Suffe" ilk İslam üniversitesidir. Hz. Peygamber burada bizzat öğretmenlik yapıyor; fakat yeni başlayacak olanlara diğer bazı öğretmenler okuma, yazma ve kur'an'ı öğretiyorlardı.⁴⁶⁷ Ubade b. Samit Kur'an ve okuma yazma öğreten öğretmenlerden biridir.

Eğitim kadın, erkek; yaşlı, genç; köle, hür; çocuk, yetişkin ayrımı yapmadan her bireye eşit verilmekteydi. Hz. Peygamber topluma yönelik konuşmalarını camide yapardı. Camiler aynı zamanda okul işlevi görmekteydi. Buralarda kadınlar özel bölmelerde Cuma hutbelerini dinlemekteydiler. Bu toplantılarda konu toplumun dini, ahlaki ve toplumsal yönden eğitilmesi olurdu. Fatıma b. Kays (r.a.) isimli kadın sahabenin camide geçen bir rivayeti aktarması,⁴⁶⁸ bize kadınların camilerdeki bu eğitimlerden erkekler gibi yararlandıklarını göstermektedir. Zaten Abdullah b. Ömer'den gelen şu rivayette de erkeklere çağrı yapılmış ve gece dahi olsa kadınlara camiye gitmeleri konusunda izin vermeleri istenmiştir.

Abdullâh b. Ömer(r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kadınlarınız sizden geceleyin mescide (gidip ibâdet için) izin istediklerinde, kendilerine izin veriniz"*⁴⁶⁹

⁴⁶⁶Gözütok, Şakir, *Hz. Peygamber'in Mekke ve Medine Dönemindeki Hadislerinde Uyguladığı Eğitim Metodları*, (Basılmamaış Doktora Tezi), Konya, 1995, s. 36.

⁴⁶⁷ Hamidullah, a.g.e. II, s.768.

⁴⁶⁸ Ebu Davud, Melahim, 15.

⁴⁶⁹ Buhari, Ezan, 163.

Zaten Hz.Peygamber için önemli olan cinsiyet farkı değil, öğretisine uyulup uyulmamasıydı.

“Kur’an ayetleri Resululah’a indiğinde önce onu erkeklere, ardından da kadınlara okuyordu.”⁴⁷⁰

Kadınlar Hz. Peygamber tarafından özel bir ihtimam ve yetiştirilmeye tabi tutulmuşlardır. Buhari’nin belirttiğine göre⁴⁷¹ Hz. Peygamber haftanın bir gününü tamamen onlara ayırmış ve onların eğitimiyle meşgul olmuştur. Hadise göre Hz. Peygamber’in eşleri de bu eğitim faaliyetine katılıp Müslüman kadınları eğitmişlerdir. Hz. Peygamber’in eşi Hafsa okuma-yazma bilmekteydi. Hz. Aişe de hukuk alanında yüksek bilgiye sahipti. Öyle ki sonraki dönemlerde en âlim hukukçular bile onun bu alandaki bilgisinden istifade etmişlerdir.⁴⁷²

Eğitimde her bireye fırsat eşitliği tanındığını daha önce söylemiştik. Şu hadiste bize kölenin hürden farkının olmadığını göstermektedir.

*“Kimin bir cariyesi varsa ona bir tahsil, fakat iyi bir tahsil versin ve ona bir eğitirim, fakat iyi bir eğitim göstersin ve sonra onun, hür bir kadın olarak evlenebilmesi için azad etsin. Böyle yapan bir insan Allah(c.c.) tarafından iki katıyla mükâfatlandırılacaktır.”*⁴⁷³

4.1.3.3. Ticari faaliyetlerde eşitlik

Bilindiği gibi insanlar geçimlerini temin etmek bakımından diğer insanlarla ilişki içerisindeyler. Bu iletişimin bir boyutu da ticari amaçlıdır. Bu konuda da hadislerde oldukça fazla emir, tavsiye ve yasaklar yer almaktadır. Esas olan ticarete dürüstlük ilkesidir. İnsanları aldatmanın kesinlikle yasak edildiği İslâm’da, kul hakkı ön plana çıkmaktadır. Satılan malın söylendiği kalitede olması, bayağı olanlarıyla karıştırılmaması, malın kusuru varsa onun

⁴⁷⁰ İbn İshak, Sire, s.128.

⁴⁷¹ Buhari, Kitabu’l- Vüdu, 45.

⁴⁷² Hamidullah, a.g.e. II, s.773.

⁴⁷³ Buhari, Kitabu’l- Vüdu, 41.

müşteriye hatırlatılması ve rayış fiyatından fazlasına satılması için haksız tanıtım (reklâm) yapılmaması gibi hususlar bir ahlâk ilkesi olarak sunulmaktadır. Ayetlere yer verdikten sonra hadislerle yer vererek konuyu açıklamaya çalışacağız.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

*"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyiniz. Ancak, karşılıklı rızaya dayanan ticaret bunun dışındadır."*⁴⁷⁴

*"Allah alış-verişi helâl, faizi haram kılmıştır."*⁴⁷⁵

*"Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir."*⁴⁷⁶

İşadamı ticari işlemlerinde yanıltıcı davranışlardan kaçınmalıdır. Zira bu davranışlar alış-verişte taraflardan birinin zararı ile sonuçlanır.⁴⁷⁷ Hz. Peygamber (s.a.s)'in ticarî ve iktisadî hayatla ilgili birçok söz, fiil ve takrirleri vardır. Nitekim Allah'ın Elçisine en üstün kazancın hangisi olduğu sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Kişinin elinin emeği ve mebrûr alış-veriştir."⁴⁷⁸ Bu da, yalan yere yemin ve aldatma karışmayan alış-verişi ifade eder. Hadiste mahşerde nebilerle beraber olacak tâcirin en önemli vasfının sıdk olacağı söylenmiştir. İslam'ın ticaret ahlakını esas alan bir tâcir, dürüstlüğü, doğru sözlülüğü ve güvenilirliği ile muhatabına güven vermelidir. Müşterinin bilgisizliğini, gafletini ve ihtiyaç içinde olmasını sûistimal etmemeli ve asla kimseyi aldatmamalıdır.

Ebu Sa'id el-Hudrî (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Emin ve doğruluktan ayrılmayan ticaret ehli*

⁴⁷⁴ Nisâ, 4/29.

⁴⁷⁵ Bakara, 2/275.

⁴⁷⁶ İsrâ, 17/35.

⁴⁷⁷ Affane, Hüsameddin, *İslam'da Ticaret*, (Çev. Servet Bayındır), 2007, İstanbul, s.347.

⁴⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/466.

(ayette sırat-ı müstakim ashabı olarak zikredilen) peygamberler, siddikler, şehidler ve sâlihlerle beraberdir.”⁴⁷⁹

Ebû Hüreyre (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) bir buğday yığınının uğradı elini yığına daldırınca eline ıslaklık geldi. Bunun üzerine: “Ey bu yığının sahibi nedir bu durum” dedi. Adam: “Ey Allah’ın Rasûlû! Gökten yağmur isabet etmiştir” dedi. Rasûlullah (s.a.s.): Islak olan kısmı müşterinin görmesi için yığının üzerine çıkarmanız gerekmez mi? Sonra şöyle devam etti: “Her kim aldatırsa bizden değildir.”⁴⁸⁰

Rifâ’a b. Râfi’(r.a.)’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Kıyamet günü tüccarlar fâcirler (günahkârlar) olarak diriltilecekler. Ancak Allah’tan korkanlar, iyilik yapanlar ve doğruluktan ayrılmayanlar müstesna”⁴⁸¹

İbnu Ömer (r.a.) anlatıyor: “Bir adam, Rasulûllah (s.a.s.)’a gelerek alış-verişte aldatıldığını söyledi. Rasulûllah (s.a.s.) kendisine: “Alış-veriş yaptığın kimseye: Aldatmaca yok! de” buyurdu.”⁴⁸²

Ebû Hüreyre (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Allah (c.c) buyurur ki: Ortaklardan biri, arkadaşına hıyanet etmediği müddetçe ben iki ortağın üçüncüsüyüm. Ama birisi diğerine hıyanet edince aralarından çekilirim.”⁴⁸³

İslam’da, yalan söylemek ve hele yalan yere yemin etmek büyük günahlardan sayılmıştır. Allah Teâlâ, çok küçük menfaatler elde etmek için adını kullananların ve yeminler ederek insanları aldatanların ötede yüzlerine bakmayacaktır. Bu hakikati dile getiren Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

⁴⁷⁹Tirmizî, Büyû, 4; İbnu Mâce, Ticârât, 1.

⁴⁸⁰ Müslim, İman, 164; Tirmizî, Büyû, 74; Ebu Dâvud, Büyû, 52; İbnu Mâce, Ticârât, 36.

⁴⁸¹ Tirmizî, Büyû, 4; İbnu Mâce, Ticârât3.

⁴⁸² Buhârî, Büyû, 48, İstikraz, 19, Husûmât, 3, Hiyel, 7; Müslim, Büyû, 48; Ebu Dâvud, Büyû, 68; Tirmizî, Büyû, 28; Nesâî, Büyû, 51; Muvatta, Büyû, 98.

⁴⁸³ Ebu Davud, Büyû, 26.

Kays b. Ebî Garaza'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *Rasûlullah (s.a.s.) devrinde bize (tacirlere) "simsarlar" denilirdi. Rasûlullah (s.a.s.) bize uğrayıp ondan daha güzel bir isim verdi ve: "Ey tacirler topluluğu! Şüphesiz alışverişte boş laf ve yemin bulunur. Onun için siz ona sadaka karıştırınız."* buyurdu.⁴⁸⁴

Hadislerde ve Kur'an'da bildirildiği gibi, ticaret ile uğraşanlar için doğruluk ve dürüstlük kadar önemli olan bir diğer vasıf, alış-verişte âdil davranmak, ölçü ve tartıyı tam yapmak ve hileden uzak durmaktır.

*"Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun ve dosdoğru bir tartıyla tartın; bu, daha hayırlıdır ve sonuç bakımından daha güzeldir".*⁴⁸⁵

İbn Abbâs (r.a.) 'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) ölçü ve tartı aletleri kullanarak iş yapan kimselere şöyle buyurmuştur: *"Siz doğru kullandığınızda Cenneti kazanırsınız, sahtekarlık yaptığınızda Cehenneme düşeceğiniz iki durumla iş başındasınız, sizden önce geçen toplumlar bu konuda helak olanlardan oldular."*⁴⁸⁶

Diğer taraftan, ticaret akdinde bulunan hiç kimsenin aldatılmaması için dinimizin emirleri istikametinde bir dizi tedbirler tavsiye edilmiş; mesela, alış-veriş ve borçlanma anlaşmalarının kayıt altına alınması gerektiği hem hadislerde hem de Kur'an'da vurgulanmıştır.

*"Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın...."*⁴⁸⁷

Abdulmecid b. Vehb (r.a.)'den rivâyete göre, şöyle demiştir: *"Adda' b. Hâlid b. Hevze bana dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.)'in benim için yazdırdığı bir vesikayı sana okuyayım mı? Bende evet dedim bunun üzerine şu vesikayı çıkardı: "Bu belge Adda b. Hâlid b. Hevze'nin Muhammed (s.a.v.)'den bir köle veya cariye satın alması*

⁴⁸⁴ Nesâî, Eymân, 22, 23, Büyu, 4; Tirmizî, Büyu, 4; İbn Mâce, Ticârât, 3; Ahmed b. Hanbel, IV, 6.

⁴⁸⁵ İsrâ, 17/35.

⁴⁸⁶ Tirmizî, Büyu, 9.

⁴⁸⁷ Bakara 2/282.

üzerine yazılmıştır; O köle veya cariyede hastalık, ayıp, kaçmak, hile, zina ve hırsızlık yoktur. Bu sözleşme bir Müslüman'ın diğer Müslüman'la alışverişidir.”⁴⁸⁸

Ayrıca, bir ticarî malı pahalanması gayesiyle stoklayıp daha yüksek bir fiyatla satmak için piyasaya arzını geciktirmek anlamına gelen “ihtikâr”, fiyatların sun'î olarak yükselmesine neden olarak, normal piyasa fiyatının üzerine çıkmasından dolayı halk bundan zarar göreceğinden yasaklanmıştır.

Ma'mer b. Fadle (r.a.) 'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Günaha batıp gidenlerden başkası stokçuluk yapmaz.”* Saîd'e dedim ki: *Ey Ebû Muhammed! Sen de stokçuluk yapıyorsun. Dedi ki: Ma'mer de stokçuluk yapardı.”*⁴⁸⁹

Ve bazen gerçek alıcı olmadığı halde müşteri kızıştırmak için alıcı gibi davranan ve bu yolla fiyatı sun'î olarak yükselmesine neden olup, satış bedelini arttırmak maksadıyla fiyat yükselterek müşteri kızıştırması diyebileceğimiz “neceş” de islamda yasaklı alışverişlerden biridir.

İbn Abbâs (r.a.)'dan gelen rivâyete göre, Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Pazara incek malları pazara gelmeden yolda karşılamayın satılacak hayvanların sütünü sağmayıp memesini şişkin duruma getirmeyin. Birbirlerinizin malını sattırabilmek için yapmacık olarak fiyat artırmayın, reklamcılık yapmayın.”*⁴⁹⁰

Ebû Hüreyre (r.a.) 'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Bir kimseyi aldatmak için yapmacık olarak o malın fiyatını artırarak müşteri kızıştırmayınız.”*⁴⁹¹

İslâm'da borçlu ve alacaklının sahip olduğu hak ve görevler vardır. Kişinin sözünün senet sayıldığı ticaret hayatında da verilen sözlerin tutulması önemlidir. Büyük ölçüde kul haklarının söz konusu olduğu ticaret hayatında

⁴⁸⁸ Buhârî, Büyü, 19; İbn Mâce, Ticarat, 47.

⁴⁸⁹ Müslim, Müsakat, 26; Ebû Dâvûd, İcara, 47

⁴⁹⁰ Tirmizi, Büyü, 47.

⁴⁹¹ Buhârî, Büyü', 58, 64, 70; Şürût, 8; Hıyel, 6; Müslim, Nikâh, 51, 52; Büyü', 11; Birr, 30, 32; Ebû Dâvud, Büyü', 44, Tirmizî, Büyü', 65; İbn Mâce, Ticârât,14; Ahmed b. Hanbel, II, 274, 277, 287, 288, 360).

sözünde durmak, ticarî taahhütleri söz verilen zamanda yerine getirmek önemlidir. Diğer yandan hadislerle göre ödeme güçlüğü içinde olan borçluya gerekli kolaylığın gösterilmesi gerekir. Ancak ödeme gücü olduğu hâlde, borcunu vadesinde ödemeyen kimse, alacaklıya zulüm yapmış olmaktadır.

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Zenginin borcunu geciktirmesi zulümdür. Biriniz, (alacağı) bir zengine havale edilirse kabul etsin."*⁴⁹²

İbn Mes'ûd (r.a.) 'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Geçmiş toplumlardan bir kimse hesaba çekildi, hayır adına hiçbir işine rastlanmadı. Zengin olan bu kimsenin insanlarla beraber olduğu görevli personeline eli dar olan kimselerin borçlarının ertelenmesi emrini verdiği bilinirdi. Allah; bu ikramı yapmaya biz o kimseden daha layıkız dolayısıyla onun günahlarından vazgeçin"* buyurdu.⁴⁹³

Ayrıca islâmın birçok konuda göstermiş olduğu işleri kolaylaştırıp, zorlaştırmama ilkesi ticari ilişkilerde de mü'minlere, karşılıklı olarak uyulması gereken bir davranış olarak sunulmaktadır.

Hz. Câbir (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Satışında, satın alışında, borcunu ödeyişinde cömert ve kolaylaştırıcı davranan kimseye Allah rahmetini bol kılsın"*.⁴⁹⁴

Ebu Hüreyre(r.a.)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allah, satıştaki müsamahayı, satın alıştaki müsamahayı, ödemedeki müsamahayı sever"*⁴⁹⁵.

⁴⁹² Buhârî, Havale, 1, 2, İstikraz, 12; Müslim, Müsâkât, 33; Nesâî, Büyü, 100, 101; Tirmizî, Büyü, 68; İbn Mâce, Sadaka, 8; Muvatta, Büyü, 84; Dârimî, Büyü, 48; Ahmed b. Hanbel, II, 71, 245, 254, 260.

⁴⁹³ Müslim, Müsakat, 6.

⁴⁹⁴ Buhârî, Büyü, 16; Tirmizî, Büyü, 75.

⁴⁹⁵ Tirmizî, Büyü, 75.

4.1.3.4. Yaşama hakkını temin

İnsanın hayatını sürdürebilmesi için vazgeçilmez kabul edilen temel hakları vardır. Din, akıl, namus, can ve mal güvenliği bu hakların önde gelenleridir. İslam dininin emir ve yasaklarının temel amacı bu değerlerin korunması ve insanın güven, huzur ve mutluluk içerisinde yaşamasıdır. Yaşam hakkı hem Kur'anı Kerim'de hem de hadislerde üzerinde hassasiyetle durulan bir konudur. Bu bütün kutsal kitaplarda da böyledir. Haksız bir şekilde bir cana kıymayı bütün insanlığı öldürmekle bir tutan Yüce Allah yine aynı şekilde birinin yaşamasına vesile olmayı da bütün insanlığın yaşamasına vesile olmak gibi değerlendirmektedir.⁴⁹⁶ Hata sonucu da olsa adam öldürmenin bir bedeli vardır.⁴⁹⁷ Mü'min bir kimseyi kasıtlı olarak öldürmekse, ebedi olarak cehennemde kalmayı⁴⁹⁸ gerektirecek kadar büyük bir suçtur.

İşte bu nedenledir ki -vereceğimiz hadislerden de anlaşıldığı gibi- her insanın yaşam hakkı kutsaldır. Hiçbir insan haklı bir gerekçe olmadıkça öldürülemez. Yöneticilerde sorumlulukları altındaki insanların yaşam haklarını korumakla yükümlüdürler. İnsanın Allah'a ve yarattıklarına karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmesi ve bu görevlerini en güzel şekilde yapabilmesi; yetkililer tarafından can güvenliğinin sağlanmasına, kendisine değer verilmesine, kişilerin hak ve hürriyetine riayet edilmesine bağlıdır.

İnsanın en başta gelen hakkının, yaşam hakkı olduğunu gösteren birçok hadis vardır. Bunların başında veda hutbesi gelmektedir. Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) veda hutbesinde şöyle buyurmuştur:

Hz. Peygamber Allah'a hamd ve senadan sonra şöyle buyurdu:

"Ey insanlar! Sözümü iyi dinleyiniz! Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada ebedî olarak bir daha birleşemeyeceğim. İnsanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl

⁴⁹⁶ Maide 5/32.

⁴⁹⁷ Nisa 4/92.

⁴⁹⁸ Nisa 4/93.

mübarek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecavüzden korunmuştur.”⁴⁹⁹

Yine O, bir diğer hadislerinde, adam öldürmeyi aynen Allah’a ortak koşmak gibi insanı mahveden en büyük günahlardan biri olarak göstermiştir.

Ubade b. Sâmit (r.a.) anlatıyor: Biz, bir seferinde Hz. Peygamber (s.a.s.)’le aynı cemaatte beraber oturuyorduk ki: *”Allah’a hiçbir şey ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina fazîhasını işlememek, Allah’ın haram ettiği cana meşru bir sebep olmaksızın kıymamak şartları üzerine bana biat edin”* buyurdu.

Bir diğer rivayette *”...Çocuklarınızı, halde ve istikbalde iftirada bulunmamak, meşru dairedeki emirlerde -ne bana ne de vazifelilere- isyan etmemek üzere biat edin. Kim vereceği bu sözlere sadık kalır, ahbine vefa gösterirse karşılığını Allah’tan alacaktır. Kim de bu yasaklardan birini işleyecek olursa artık işi Allah’a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse azab verir, cezalandırır”* buyurdu. Biz de bu şartlarla biat ettik.”⁵⁰⁰

Abdullah b. Umer(r.a.)’den haber verdi ki, Rasûlullah (s.a.s.): *”Her kim biz Müslümanlara silâh çekip kıtal ederse, artık o biz Müslümanların camiasından değildir”* buyurmuştur.⁵⁰¹

Ümeyme bnt. Rukayka (r.a.) dedi ki: *”Ensâr’dan bir grup kadınla Hz. Peygamber(s.a.s.)’e gelip kendisine: ”Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, çalmamak, zina etmemek, çocuklarımızı, halde ve istikbalde iftira atmamak, sana meşru emirlerinde isyan etmemek şartları üzerine biat ediyoruz” dedik. Hemen ilâve etti: ”Gücünüzün yettiği ve takatinizin kâfi geldiği şeylerde”. Biz: ”Allah ve Resûlü bize karşı bizden daha merhametlidir, haydi biat edelim” dedik.*⁵⁰²

İbn Şihâb’ın kardeşinin oğlu Muhammed b. Abdullah, amcası Muhammed b. Müslim Zuhrî’den tahdîs etti ki, o şöyle demiştir: Bana Ebû İdrîs

⁴⁹⁹ Buhari, Kitabu’l-Megâzî, 64, Veda hacı Babı, 79.

⁵⁰⁰ Buhârî, İman, 11; Müslim, Hudud, 41; Nesâî, Bey’a, 17; Tirmizi, Hudud, 12.

⁵⁰¹ Buhari, Fiten, 7.

⁵⁰² Muvatta, Bey’a, 2; Tirmizî, Siyer, 37.

Âizullah b. Abdillâh haber verdi ki: “Bedir’de Rasûlullah’ın beraberinde hazır bulunmuş olanlardan ve Akabe gecesindeki sahâbîlerden olan Ubâde b. Sâmit ona şöyle haber vermiştir: Rasûlullah (s.a.s.) etrafında sahâbîlerinden bir cemâat mevcûd olduğu hâlde şöyle buyurdu: “Geliniz, Allah’a ibâdetle hiçbir-şeyi ortak etmemek, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarınızı öldürmemek, kendiliğinizden uyduracağınız hiçbir yalanla kimseye iftira etmemek, hiçbir ma’rûf işte bana âsi olmamak üzere bana bey’at ediniz (yânî benimle ahdediniz). İçinizden her kim sözünde durursa ecri Allah’a âiddir. Bu dediklerimden birini yapıp da ondan dolayı dünyâda ikaaba uğratılırsa, bu ikaab ona keffârettir. Bunlardan birini yapıp da yaptığı fiili Allah örterse, ettiği iş Allah’a kalır. Allah dilerse onu af dilerse ona ikaab eder”.

Ubâde: İşte ben bu şart üzere Rasûlullah’la bey’at ettim, demiştir⁵⁰³

Abdullah b. Amr b. As(r.a)’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Müslümanların kanları (kıymetçe) birbirlerine eşittir. Müslümanların (sayıca)en azı(bile) onların zimmetleri uğrunda koşar. Müslümanların en uzak olanı (dahi) onlar adına eman verebilir. Müslümanlar kendilerinin dışındaki kimselere karşı bir el (hükümünde)dirler. Onların kuvvetli olanı (elde ettiği ganimetleri ortaklaşa bölüşmek üzere) zayıf olana, gönderir. Seriyeye olarak (düşman üzerine) giden(ler) de (ele geçirdikleri ganimetleri beraberce paylaşmak üzere, cephede kendilerini bekleyip) oturanlarına gönderirler. Bir mü’min, bir kafir karşılığında, öldürülemez. Ahdinde (sadık) olan bir zimmi de bir (harbi) kafir karşılığında öldürülemez” buyurdu.⁵⁰⁴

Dinimiz, kan davalarını, intihar etmeyi, töre adına insan öldürmeyi haram ve büyük günah saymıştır. Peygamberimiz veda hutbesinde Câhiliyye devrindeki kan gütme davalarının tamamen kaldırıldığını belirtmiştir.

⁵⁰³ Buhari, Kitabu Menakibi’l-Ensâr, 42.

⁵⁰⁴ Ebu Davud, Cihad, 147.

*“Câhiliyet devrinde güdülen kan dâvaları da tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan dâvası Abdulmuttalib'in torunu (amcazadem) Rabîa'nın kan davasıdır.”*⁵⁰⁵

Hatta bu konuda müslümanları bilgilendirdikten ve uyardıktan sonra “Ya Rabbi! Şahit ol, Şahit ol, Şahit ol!” diyerek yüce Allah'a üç defa niyazda bulunmuştur⁵⁰⁶. Bu da; insanların can ve mal güvenliğinin sağlanmasıyla huzurlu, sağlıklı, birlik ve beraberlik içinde yaşayan bir toplum düzeninin temin edilebileceğini ortaya koymaktadır.

İntihar etmenin yasaklanması ve Hz.Peygamber'in mü'minlerin sağlıklarına dikkat etmeleri gerektiğini vurgulayan hadisleri de bu başlık altında sıralamamız gerekmektedir.

Ebu Hüreyre (r.a.)' den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kim kendisini dağdan atarak intihar ederse o cehennemlik olur. Orada ebedî olarak kendini dağdan atar. Kim zehir içerek intihar ederse, cehennem ateşinin içinde elinde zehir olduğu halde ebedî olarak ondan içer. Kim de kendisine demir saplayarak intihar ederse, cehennemde ebedî olarak o demiri karnına saplar.”*⁵⁰⁷

Ayrıca, cüzamlıdan uzak durulmasını bize Saîd b. Mînâ tahdîs edip şöyle dedi: Ben Ebû Hureyre(r.a.)'den işittim, şöyle diyordu: Rasûlullah (s.a.s.): *"Hastalığın (sahibinden bir başkasına) kendi kendine sirayeti yoktur, eşyada uğursuzluk yoktur. Ükey ve baykuş (ötmesinin te'sîri ve kötülüğü) da yoktur, Safer ayında uğursuzluk yoktur. (Bunlar Cahiliyet hurafeleridir.) Fakat (ey mü'min) sen cüzamlıdan, aslandan kaçır gibi kaç!"* buyurdu.⁵⁰⁸

Taun (veba) hastalığı olan bir yere girilmemesi gerektiğini;

Ömer (r.a.) Şam'a doğru yola çıkmış. Serğ denilen yerde bulunduğu zaman kendisine Şam'da veba hastalığı çıkmış olduğu haberi ulaşmıştır. Bu

⁵⁰⁵ Buhari, Kitabu'l-Megâzî, 64, Veda hacı Babı, 79.

⁵⁰⁶ Tirmizî, Rada,' 11; Ebû Dâvûd, Menasik, 57; İbn Mâce, Nikâh, 3.

⁵⁰⁷ Buhârî, Tıbb, 56; Müslim, İman, 175; Tirmizî, Tıbb, 7; Nesâî, Cenâiz, 68; Ebu Davud, Tıbb, 11.

⁵⁰⁸ Buhari, Merda, 19.

sırada Abdurrahmân b. Avf, Ömer'e şu hadîsi haber vermiştir: Rasûlullah (s.a.s.): *"Sizler bu hastalığın bir yerde çıktığını işittiğiniz zaman, o hastalık üzerine gitmeyiniz. Eğer bu hastalık sizin bulunduğunuz yerde meydana gelirse, hastalıktan kaçmak için bulunduğunuz yerden çıkmayınız"*⁵⁰⁹ buyurdu böylece bulaşıcı hastalıklardan korunmasını, gerekli tedbirin alınmasını emretmektedir. Görülüyor ki Hz. Peygamber'in İslam Devleti 1400 küsur sene önce insanın yaşam kalitesini sağlamak için insan sağlığı ile ilgili olarak gerekli tedbirleri ortaya koymuştur.

4.1.3.5. Mülkiyet hakkı ve sermayenin korunması

Bir kimsenin malik olup, tasarruf edebildiği şeye "mülk" denir. Mülkiyet ise "mülk" veya "milk" mastarından isim olup, kişi ile eşya arasındaki hak ilişkisini ifade etmektedir.⁵¹⁰ Kur'an'da mülklerin sahibinin yüce Allah olduğu ve bunu dilediği kişilere vereceği buyrulmaktadır. "Göklerde ve yerde olanların mülkü ancak Allah'ındır. O her şeye kadirdir."⁵¹¹ Ama Yüce Allah bu mülklerden dilediği şahıslara, isteyip çalışan ve mülk edinme yollarını bilip sarılanlara vermektedir. Böylece insan meşru yoldan mülk edinme ve onu kullanma hakkını kazanmış olmaktadır. İslâm dini çalışmayı, yararlı iş görmeyi teşvik ettiği gibi mülkiyeti, sermaye birikimini ve artışını da meşru kabul etmiştir

"Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimlerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerin daha hayırlıdır"⁵¹² buyrularak emek-sermaye ikilisi arasındaki sıkı ilişkiye işaret edilir.

⁵⁰⁹ Buhari, Tıbb, 31.

⁵¹⁰ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi*, İstanbul, 1993, Erkam yayınları, s. 45.

⁵¹¹ Ali İmran, 3/189.

⁵¹² Zuhuf 43/32.

Yine birçok ayette malların Allah yolunda harcanması ve zekât verilmesi tavsiye edilmiş ve ayrıntılı miras hükümleri konmuştur.⁵¹³ Bunların yanında ticari ilişkilerin düzenlenmesi⁵¹⁴, haksız yollardan mal elde etmenin yasaklanması⁵¹⁵ ve mala karşı işlenen suçların cezalandırılması⁵¹⁶, Kur'an'da özel mülkiyet anlayışının esas alındığını göstermektedir.

Dinî metinler ve Hz. Peygamber'in uygulaması dikkatle incelendiğinde, İslâm dini emeğe önem vermiştir ve ön plana çıkarmıştır. Buna karşılık sermayeye bazı sınırlamalar getirmiştir. Zekât, sadaka ve infak prensibi, kefâretler, faiz yasağı, dilenciliğin yasaklanıp çalışmanın teşvik edilmesi, bireyin ve aile fertlerinin geçimi için çalışmasının ibadet sayılması bu yönde alınmış önlemlere örnek olarak sayılabilir.

Mülkiyet hakkının konusu mallar olup, hukuken mal niteliğinde görülmeyen bir şey mülkiyet hakkına konu olamaz. İslam'ın doğuşunda Mekke güvenli bir ticaret merkeziydi ve bu toplumda özel mülkiyet ilkesi hâkimdi. İslamiyet diğer birçok konuda olduğu gibi mülkiyet anlayışında, mülkiyetin kazanılması ve kullanılması ile ilgili ahlaki telakkilerde ciddi değişiklikler gerçekleştirmekle birlikte özel mülkiyet temeline dokunmamıştır. Kur'an'da mülk edinme duygusunun fitri olduğu ve mal sevgisinin insanın temel hazlarından birini teşkil ettiği belirtilmiş, bu hazzın kontrol altında tutulması ve mülkiyet hakkının iyi işlerde, ferdin meşru ihtiyaçlarını karşılama yanında toplum menfaatini temin edecek şekilde kullanılması⁵¹⁷ istenmiştir.⁵¹⁸

Abdullah b. Amr (r.a.) şöyle demiştir: *"Ben Peygamber(s.a.s)'den işittim, şöyle buyuruyordu: "Malı(nı muhafaza) uğrunda öldürülen kimse şehîddir"*⁵¹⁹

⁵¹³ Nisa 4/7-8.

⁵¹⁴ Bakara 2/275,282,283

⁵¹⁵ Bakara 2/188,279;Nisa 4/10,29.

⁵¹⁶ Maide 5/33,38.

⁵¹⁷ Ali İmran 3/14; İsra 17/100; fecr 89/20 Adiyat 100/8.

⁵¹⁸ İslam Ansiklopedisi, Hasan HACAK, XXXI, Mülkiyet, s. 543.

⁵¹⁹ Buhari, Kitabu'l-Mezalim ve'l-Gasp, 33.

Ubâde b. Sâmit (r.a.): *“Biz Peygamber(s.a.s)’le yağmacılık yapmamaya bey’atlaştık” demiştir*⁵²⁰.

Ensâr'dan Abdullah b. Yezîd (r.a.): *“Peygamber (s.a.s) cebren ve kahren kişinin malını almaktan, (kulak, burun ve dudak kesmek gibi) çirkin ukubet ve ceza uygulamaktan nehiy buyurdu, demiştir.”*⁵²¹

Udeys ve Huzeyme Hz. Peygamber(s.a.s.)’e geldiler. Hz. Peygamber Huzeyme’yi Ahlaf kabilesine zekat memuru olarak gönderdi ve kendisine şu belgeyi yazdı: *“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Allah resulü Muhammed’den Huzeyme b. Asıma ben seni kavmine zekât memuru olarak gönderdim. Onlar sıkıştırılmasınlar ve zulmedilmesinler.”*⁵²²

Veda Hutbesinin ilk kısmında da Hz.Peygamber (s.a.s.) Müslümanlara mallarının koruma altında olduğunu bildirmektedir. Bu bize İslam’da mülkiyet hakkının korunduğunu göstermektedir. *“Sözümü iyi dinleyiniz! Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada ebedî olarak bir daha birleşemeyeceğim. İnsanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl mübarek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecâvüzden korunmuştur.”*⁵²³

Farklı sınıflar arasında ekonomik denge sağlayabilmek amacıyla servetin belli ellerde birikmesini engellemek için İslam’ın getirdiği mükemmel kurallardan biri de zekât ve hums sistemidir; bu sistem bütün toplum bireylerine uygulanmakta ve her yıl servet ve mülk sahiplerinin mal varlığının belli bir kısmını azaltmakta, böylece maddi anlamda toplumsal denge sağlanmış olmaktadır.

İslam dini, bireysel mülkiyet anlayışının fitrat ve insan doğası gereği zulüm ve haksızlığa neden olduğu görüşünü reddeder. İslam nazarında,

⁵²⁰ Buhari, Kitabu’l-Mezalim ve’l-Gasp, 30.

⁵²¹ Buhari, Kitabu’l-Mezalim ve’l-Gasp, 30.

⁵²² Kazıcı, Ziya, *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, Şamil Yayınlar, İstanbul, 1977, s.397.

⁵²³ Tirmizî, Rada, 11; Ebû Dâvûd, Menasik, 57; İbn Mâce, Nikâh, 3.

alınının teriyle bir yıl çalışıp mahsulünü toplayan çiftçinin elinden ürünü zorla alınamaz, zira böyle bir tavır her şeyden önce sosyal güvence ve saygınlığa aykırıdır, çalışma ve üretim şevkini de kırar.

İslam meşru ve kanuni yollarla kazanılan servet hak olarak görmüş fakat zulüm, haksızlık, stok, kara para, rüşvet, faiz, suistimal, adam kayırma, vurgunculuk, sahtekârlık, yağmacılık, rüşvet, gasp ve hırsızlık, başkalarının hakkını çiğneme vb. bâtil yollarla kazanç sağlanmasına izin vermemiştir.

İslam o dönemlerde kadına da erkekle aynı miktarda mülkiyet hakkı ve sorumluluk vermiştir. Avrupa'da ise ancak 1882'de aynı hak verilmiştir. Ayet şöyledir: *"Erkeklere kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır"*⁵²⁴

4.1.3.6. Aile ahlakına riayet

Amacı sağlam bir toplum kurmak olan İslam, aileye önem vermiştir. Çünkü aile, toplumun temel taşıdır. Toplumlar ailelerden oluşur. Aile sağlam olursa toplum da sağlam olur. Aile ise evlenme ile kurulur.

Yüce Allah'ın bize örnek olarak sunduğu Hz.Peygamber bizzat evlenmiş, aile kurmuş; baba, dede ve eş olmuştur. O'nun çok eşli olmasının her birinde kendine ait siyasî, içtimai, ahlâkî, dinî sebepler ve hikmetler vardır. Ayrıca ümmetinde birden fazla hanımla evlenme bir sosyal vakıa olduğundan, bunlarla, Allah'a kulluk çerçevesinde bir aile hayatı yaşamanın en güzel örneğini göstermiştir.

Evlenmeyi teşvik etmiş, Allah'a daha fazla ve daha iyi kulluk edebilmek için evlenmeyi, aile hayatını terk etmek isteyenleri bundan vazgeçirmiştir.

Enes b. Mâlik(r.a.)'ten şöyle derken işitmiştir: *"Üç kişi Peygamber'in kadınlarının evlerine geldi de, Peygamber'in ibadetinden soruyorlardı. Bunlara Peygamber'in ibadeti haber verilince kendileri bu ibadeti azımsadılar ve:*

⁵²⁴ Nisa Suresi 4/32.

— Biz nerede, Peygamber nerede? Muhakkak Allah Peygamber'inin geçmiş olan ve gelecekte işlenmesi muhtemel bulunan bütün günahlarını mağfiret etmiştir, dediler.

İçlerinden biri:

- Bana gelince, ben geceleri dâima namaz kılacağım! dedi. Diğeri de:
- Ben her zaman oruç tutacağım ve oruçsuz olmayacağım, dedi. Üçüncüsü de:
- Ben de kadınlardan ayrı yaşayacağım, hiç evlenmeyeceğim, dedi.

Onlar bu sözleri söylerken Rasûlullah (s.a.s.) onların yanlarına çıkageldi de:

"Sizler şöyle şöyle söyleyen kimselersiniz. Dikkat edin! Allah'a yemin ederim ki, ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve en çok takvâlı olanınız bulunuyorum. Bununla beraber ben oruç tutarım, oruçsuz bulunurum, nafile namaz kılarım, (gecenin bir kısmında) uyurum, kadınlarla da evlenirim. (İşte benim sünnetim, hayât yolum budur.) Her kim benim bu sünnetimden (hayât yolumdan) yüz çevirirse, o benden değildir" buyurdu.⁵²⁵

İbni Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Rasulûllah: (s.a.s.)'ı şöyle buyurmuşdur: "Hepiniz çobansınız; hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Devlet reisi de bir çobandır ve sürüsünden sorumludur. Erkek ailesinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Kadın kocasının evinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Hizmetkâr efendisinin malının çobanıdır; o da sürüsünden sorumludur. Netice itibariyle hepiniz çobandır ve güttüğü sürüden sorumludur."⁵²⁶

İslam çocukların eğitim ve geleceklerinden birinci derecede aileyi sorumlu tutmuştur. Allah Teâlâ'nın "Ey iman edenler, kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun..."⁵²⁷ Hz. Peygamber bu buyruğun nasıl yerine getirileceğini ümmetine öğretmek üzere hem kendi ailesinde uygulamalı örnekleri vermiş, hem de çok kıymetli sözler söylemiştir.

⁵²⁵ Buhari, Nikâh, 1

⁵²⁶ Buhârî, Cum'a, 11, İstikrâz, 20, İtk 17, 19, Vesâyâ, 9, Nikâh, 81, 90, Ahkâm, 1; Müslim, İmâre 20. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, İmâre, 1, 13; Tirmizî, Cihâd, 27.

⁵²⁷ Tahrîm, 66/6.

Hz. Aîşe(r.a.)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Sizin en hayırlınız, ailesine karşı hayırlı olandır. Ben aileme karşı hepinizden daha hayırlıyım. Arkadaşınız öldüğü zaman (kusurlarını zikretmeyi) terkedin."*⁵²⁸

Rasulûllah (s.a.s.)'ın üvey oğlu, Ebû Seleme Abdullah b. Abdülesed'in öz oğlu Ebû Hafs Ömer'söyle dedi: *"Ben Hz. Peygamber'in himayesinde yetişen bir çocuktum. Yemek yerken, elim yemek tabağının her yanına giderdi. Bunun üzerine Rasulûllah (s.a.s.) bana şöyle buyurdu: "Oğul, besmele çek! Sağ elinle ye! Hep önünden ye!"*

*O günden sonra buyurduğu gibi yedim."*⁵²⁹

Abdullah b. Amr b. Âs (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Çocuklarınıza yedi yaşındayken namaz kılmalarını söyleyiniz. On yaşına bastıkları hâlde kılmazlarsa kendilerini cezalandırınız yataklarını da ayırınız."*⁵³⁰

Âişe (r.a.) şöyle dedi: *"Ramazan ayının son on günü gelince, Rasulûllah (s.a.s.) geceleri ibadetle ihyâ eder, ailesini uyandırır, kulluğa soyunup paçaları sıvardı."*⁵³¹

Hz. Enes (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Büluğa erinceye kadar kim iki kız evladı yetiştirirse -parmaklarını birleştirerek- kıyamet günü o ve ben şöyle beraber oluruz."*

Tirmizî'de: *"O ve ben cennete şu iki şey gibi beraber gireriz" dedi ve iki parmağıyla işaret etti"* şeklinde gelmiştir.⁵³²

Said b.Âs (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bir baba çocuğuna güzel ahlâktan daha üstün bir miras bırakamaz"*⁵³³

⁵²⁸ Tirmizî, Menâkıb, 85.

⁵²⁹ Buhârî, Et'ime, 2, 3; Müslim, Eşribe, 108. Ayrıca bkz. İbni Mâce, Et'ime, 8.

⁵³⁰ Ebû Dâvûd, Salât, 26.

⁵³¹ Buhârî, Leyletü'l-kadr, 5; Müslim, İ'tikâf, 7. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Ramazan, 1; Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 17; İbni Mâce, Sıyâm, 57.

⁵³² Müslim, Birr, 149; Tirmizî, Birr, 13.

Yine Tirmizî'de, Câbir b. Semure'den gelen bir başka rivayette, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurur: *"Kişinin çocuğunu bir kerecik terbiye etmesi, onun için bir Sa' miktarında yiyecek tasadduk etmesinden daha hayırlıdır."*⁵³⁴

Küleyb b. Menfa'a cediti bulunan Küleyb el-Hanefî (r.a.) 'dan anlattığına göre, kendisi Rasûlullah (s.a.s.)'a gelerek sormuştur:

"Ey Allah'ın Resûlü kime karşı iyilik yapayım?" Hz. Peygamber (s.a.s.) şu cevabı vermiştir:

*"Annene, babana, kızkardeşine, oğlan kardeşine, bunu takip eden azadına. Bu iyiliği de, üzerine vâcib olan bir hakkın ödenmesi, yani, sıla-ı rahmin yerine getirilmesi olarak yapacaksın. (Nafile, ihtiyarî, hasbî bir davranış tatavvü grubuna giren bir amel olarak değil)".*⁵³⁵

Yine Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: Ebu Hüreyre (r.a.) anlatıyor: *"Peygamberimiz (s.a.s.) bir gün: "Burnu sürtülsün, burnu sürtülsün, burnu sürtülsün" dedi.*

"Kimin burnu sürtülsün ey Allah'ın Resûlü?" diye sorulunca şu açıklamada bulundu:

*"Ebeveyninden her ikisinin veya sâdece birinin yaşlılığına ulaştığı halde cennete giremeyenin."*⁵³⁶

Ebu Hüreyre (r.a.) anlatıyor Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

*"Hiçbir evlad, babasının hakkını, bir istisna durumu dışında ödeyemez. O durum da şudur: Babasını köle olarak bulur, satın alır ve âzad eder."*⁵³⁷

Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu:

*"Allah'ın rızası babanın rızasından geçer. Allah'ın memnuniyetsizliği de babanın memnuniyetsizliğinden geçer."*⁵³⁸

⁵³³ Tirmizî, Birr, 33.

⁵³⁴ Tirmizî, Birr, 33.

⁵³⁵ Ebu Dâvud, Edeb, 129.

⁵³⁶ Müslim, Birr, 9; Tirmizî, Daavât, 110.

⁵³⁷ Müslim, Itk, 25; Ebu Dâvud, Edeb, 129; Tirmizî, Birr, 8; İbnu Mâce, Edeb, 1,

Hadiste hayırsız bir evlat Hz.Peygamber'in bedduasını almıştır. Bunun nedeni onlar yaşlanıncaya kadar elinde birçok fırsat olduğu halde evlatlık vazifesini yerini getirmemiş olmasındandır. Bu sadece ihtiyaçları doğrultusunda onlarla maddi imkânları paylaşmak, işlerini görmek veya hastalanınca onların bakımını üstlenmek değildir. Evlatlık vazifesinin kapsamı içine onların gönlünü almak, arayıp sormak, sıcak bir kucaklayış ve sevgi dolu bir bakışta girmektedir. Zaten önemli olan onların rızasını alabilmektir çünkü hadisimizde onların hakkını ödemenin ne kadar zor olduğu da açıklanmıştır.

Muâviye b. Câhime'nin anlattığına göre; Câhime (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.s.)'e gelir ve:

"Ey Allah'ın Resûlu, ben gazveye (cihad) katılmak istiyorum, bu konuda sizinle istişâre etmeye geldim" der. Rasulûllah (s.a.s.):

"Annen var mı?" diye sorar.

"Evet" deyince,

"Öyleyse ondan ayrılma zira cennet onun ayağının altındadır" buyurur.⁵³⁹

O devirde bütün sahabeler, yeni kurulan İslâm devletini desteklemek, Hz. Peygamber ve Müslümanlarla beraber aynı safta savaşmak istiyorlardı. Fakat bu hadiste istişare eden sahabenin arkasında bıraktığı bir annesinin olduğunu öğrenen Hz.Peygamber onun annesi ile kalıp ona hizmet etmesini daha uygun görmüştür. Demek oluyor ki, anne ve babaya hizmet etmek, onlara bakıp gözetmek bir nevi cihâddır. Anne ve babaya hizmetin cihâd sayılmasının bir sebebi de, onlara hem bizzat bedenle hizmet etmenin hem de malını onlar uğrunda harcamanın gerekli oluşudur.

Başka hadislerden öğrendiğimize göre, mecburi olmayan savaşlara katılarak sevap kazanmak isteyenlerin, hayatta olan anne ve babalarından izin almaları gerekir. Arkasında gözü yaşlı anne baba bırakan sahabeye

⁵³⁸ Tirmizî, Birr, 3.

⁵³⁹ Nesâî, Cihad, 6.

H.z.Peygamber onların yanına dönüp, yüzlerini güldürmesini istemiştir.⁵⁴⁰ Bu bilgiler bize gösteriyor ki, anne ve babaya hizmet etmek, evlâdın en önemli vazifesidir.

Esmâ bnt. Ebî Bekr (r.a.) anlatıyor: *Henüz müşrik olan annem yanıma geldi. (Nasıl davranmam gerekeceği hususunda) H.z. Peygamber (s.a.s.)'den sorarak: "Annem yanıma geldi, benimle (görüşüp konuşmak) arzu ediyor, anneme iyi davranayım mı?" dedim.*

"Evet" dedi, ona gereken hürmeti göster."⁵⁴¹

Bu hadis Lokman Suresi 14. Ayetle aynı manaya gelmektedir. Ayette ana-babaya şükürü tavsiye edip devamında da Allah'ı inkâr etmeyi zorlamadıkları müddetçe onlara itaat etmenin gerekliliği vurgulanmıştır.

*"Biz insana anne ve babasını (onlara iyilikle davranmayı) tavsiye ettik. Annesi onu, zorluk üstüne zorlukla (karnında) taşımıştır. Onun (sütten) ayrılması, iki yıl içindedir. "Hem Bana, hem anne ve babana şükret, dönüş yalnız Banadır."*⁵⁴²

Bütün bu hadislerden anlaşılmaktadır ki aile birlerinin birlerine karşı davranış ve tutumları toplumu da etkilemektedir. Ailesine hayırlı olan insan diğer insanlara karşı da hayırlı olur. Aile toplumun temel yapı taşıdır ve en yüce ahlaki değerlerle donatılmalıdır. Ailenin fesadı toplumun fesadı demektir. Bu nedenle ailenin üzerinde şekillendirileceği ahlaki temellere dikkat edilmelidir. Anne baba ve aileyi oluşturan diğer bireyler arasında sevgi, saygı ve edebe son derece riayet edilmelidir. Anne- baba ve çocuklar bilmelidirler ki bir birlerinin haklarına riayet ettikleri takdirde kendilerine vaat edilen cenneti kazanacaklardır.

Yöneticiler Yüce Allah'ın sevdiği özelliklere sahip ailelerin oluşması veya var ise bozulmaması için gerekli zeminleri hazırlamak ve gerekli çalışmaları yapmak durumundadırlar.

⁵⁴⁰ Ebû Dâvûd, Cihâd, 31; Nesâî, Bey`at, 10.

⁵⁴¹ Buhârî, Hibe, 28, Edeb, 8; Müslim, Zekât, 50; Ebu Dâvud, Zekât, 34.

⁵⁴² Lokman 31 /14.

4.1.3.7. Fikir ve inanç hürriyetini sağlaması

Yüce Allahın Peygamberleri gönderiş amaçlarından biridir insanları boyunduruklardan kurtarıp özgürleştirmektir. Kendisine itaat hususunda olsa bile asla zorlamaya rıza göstermemiştir. Dinde zorlamaya müsaade etmemiştir.

*“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O hâlde, kim tâğûtu tanımayıp Allah’a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”*⁵⁴³

*“Sizin dininiz size, benim dinim banadır.”*⁵⁴⁴

İstişare ve biat, ferдин yönetime doğrudan katılması demek olduğu gibi, *“dinde zorlama yoktur”* hükmü de, vicdan ve din seçme hürriyetinin ifadesidir. Hadisler de bu hakikate dikkat çekmektedirler. Düşüncesini rahat bir şekilde ifade edemeyen biri tahkiki imanı nasıl gerçekleştirebilecektir? Peygamberimiz sahabelerini düşüncelerini rahatça ifade edebilecekleri bir tarzda yetiştirmiştir. Şura bunun en güzel delilidir. İnsanlar düşüncesini rahatça ifade edemezlerse onlarla istişare etmenin hiçbir anlamı olmaz. Hz.Peygamber’e insanlardan biat alması da emredilmiştir. Biat insanın rızasına dayanan, itaat edilecek kişiyle yapılan karşılıklı bir sözleşmedir. İslamda inanç ve fikir özgürlüğü olmasaydı Allah biat almasını resulüne emretmez, bütün insanları ona itaat etmek zorunda bırakırdı.

Abdullah b. Amr b.As (r.a.)’ın anlattığına göre: *“Rasulûllah (s.a.s.), (bir gün) parmaklarını kenetledi ve dedi ki: “Ey Abdullah b. Amr! Ahidleri bozulup şöyle karmakarışık hale gelen bir kısım ayak takımı (hezele) kimselerle başbaşa kalırsan ne yaparsın?”*

“Ne yapmamı tavsiye edersiniz, Ey Allah’ın Resulü!” dedim. Buyurdular ki:

⁵⁴³ Bakara 2/256.

⁵⁴⁴ Kafirun 109/6.

*"Güzel bulduğun şeyi yaparsın, kötü bulduğun şeyi de terk edersin. Kendi yakınlarının (hallerini düzeltmeye) yönelirsin. O hezele takımı (ile de), onların cemaati ile de (uğraşmayı) terk edersin."*⁵⁴⁵

İbn-i Abbas (r.a.) demiştir ki: (İslam'dan önce) çocuğu yaşamayan (bir) kadın çocuğu yaşadığı takdirde onu Yahudi olarak yetiştireceğine dair adakta bulunurdu. İçlerinde Ensar çocukları da bulunan (yahudilerden) Nâdir oğulları (Medine'den) sürgün edilince (Ensâr);

"Biz çocuklarımızı bırakmayız, dediler. Bunun üzerine Azız ve Celîl olan Allah; *"Dinde zorlama yoktur. Gerçek hak, bâtıldan iyice ayrılmıştır"*⁵⁴⁶ ayet-i (kerimesi)ni indirdi.⁵⁴⁷

Abdullah b. Vehb şöyle demiştir: *"Bana Yûnus b. Yezîd haber verdi ki, İbn Şihâb'a, ahd sahibinden olup da sihr yapan kimseye öldürme cezası var mıdır? diye sorulmuş. İbn Şihâb da: Bize, Rasûlullah'a sihr yapıldığı, fakat O'nun bu işi yapanı, kitap ehlinde olduğu hâlde öldürmediği haberi ulaştı, demiştir"*⁵⁴⁸. Yüce Allah'ın insana verdiği irade sonucu insan dilediğini seçme serbestîsine sahiptir. Allah insanları mahşerde hür iradeleriyle yaptıkları fiillere göre yargılayacaktır. İnsan, zorlama altında yaptıklarından, hatta inkârından bile sorumlu değildir. Bundan dolayıdır ki insan zorlamayla iman etse onun iman ve itaati de geçerli olmayacaktır. Dolayısıyla devlet idarecilerinin insanların fikir ve inanç hürriyetlerine riayet etmeleri gerekmektedir.

4.1.3.8. Devletin mâli gelirlerini eşit toplaması

Devlet bütçesinin idaresi, sorumluluk sahibi ve idarecilik makamını emanet bilen gerçek bir idare ile bu makamı menfaati için kullanan ve halkın üzerinden geçinme vasıtası olarak gören idare şekillerini birbirinden keskin

⁵⁴⁵ Buhârî, Salât, 88, Fiten, 13; Ebu Davud, Melâhim, 17; İbnu Mace, Fiten, 10.

⁵⁴⁶ Bakara 2/256.

⁵⁴⁷ Ebu Davud, Cihad, 116.

⁵⁴⁸ Buhari, Kitabu'l-Cizye ve'l-Muvadea, 58.

çizgilerle ayıran bir sınırdır. Sorumluluk sahibi ve her türlü makamı emanet bilen gerçek bir idarenin gözünde devlet bütçesinin idaresi, hak ve adalet temelinde kullanılması için kendisine verilen bir emanetten başka bir şey değildir. Hz.Peygamber'in sözleri, takrirleri ve Raşid halifeler dönemindeki icraatlar bize bunu göstermektedir.

Ümmü Seleme'nin rivayetine göre, bir gece Resûl-i Ekrem'e 800 dirhem gelmiş, o gece Resûlüllah (s.a.s.) sabaha kadar uyuyamamış ve sabahleyin o paranın bütünü Müslümanlar arasında bölüştürmüştü.⁵⁴⁹

Hiz. Ömer (r.a.), bütçeye giren malın kaynağı ve harcanmasıyla ilgili temel prensibi en özlü biçimde bir hutbesinde şöyle dile getirmiştir:” *Ey insanlar! Hak sahibi hakkına riayette, ortada Allah’a isyan varsa kendisine itaat edilmesini isteyecek dereceye ulaşmamıştır. Ben görüyorum ki, bu malı ancak üç durum meşru kılar:*

- *Hakkıyla alınması,*
- *Hak edene harcanması,*
- *Gerek alırken, gerek harcarken haksızlıktan kaçınılması.*

*Benim bu mallarla ilgim, yetimin velîsinin yetimin malıyla olan ilgisi gibidir. Eğer kendi kazancım bana yeterse, Beytü’l-Mal’den bir şey almam; eğer ihtiyaç duyarsam, ma’ruf üzere alırım. Bana düşen, sizden aldığım vergi ve arazi gelirlerini hak ve adalet ölçülerine göre almam ve elime mal geçtiğinde, onu hak edenlere vermek için çalışmamdır.”*⁵⁵⁰

Aşağıdaki hadislerde genel olarak zekât toplama işiyle sorumlu olan memurlara değinilmiş, zekat toplama adı altında insanlardan alacaklarından fazlasını almalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Zira fazlasını alırlarsa bu kul hakkına girmek olacağından devlet eliyle Allahın bile affetmeyeceği böyle bir günahın işlenmesi engellenmeye çalışılmıştır. Ama bu durumda bile

⁵⁴⁹ El-Kandehlevî, Yusuf, *Hadislerle Müslümanlık*, (Çev: A. M. Büyükçınar, A. Ö. Tekin, Ö. F. Harman,) İst., 1977,2/802

⁵⁵⁰ Ebu Yusuf, İmam Yakup ibn İbrahim, *Kitabü’l-Harac*, (çev: Ali Özek), İstanbul, 1973,s. 193.

insanlardan onlara isyan etmemeleri gerektiği söylenmiştir. Çünkü devlet eliyle gönderilmiş bu memurlara isyan etmek devlete isyan etmektir dolayısıyla Hz. Peygamber'in bu sözleri, bu durumda Müslümanlar arasında fitne ve ihtilaf çıkacağı endişesinde olmasındandır. O bu sözleri sarfederek bu işle mes'ul memurlarını bu yanlış işten sakındırmak istemekte devlet eliyle suç işlenmesini engellemeye çalışmaktadır.

Ebû Humeyd es-Sâidî (r.a.) anlatıyor: " *Rasulûllah (s.a.s.) zekât toplama işinde bir adam istihdâm etti. -Bir rivâyette "Benî Süleym'in zekâtını toplama işinde" denmiştir- Adam vazîfeden dönünce: "Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!" dedi. Bunun üzerine Rasulûllah (s.a.s.) (öfkeyle) minbere çıkıp, Allah'a hamd ve senâda bulunduktan sonra şunları söyledi: "Emmâ ba'd, Ben sizden birini, Allah'ın bana tevdi ettiği bir işte istihdam ederim. Sonra o gelir: "Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!" der. Bu adama, babasının veya anasının evinde otursaydı da, eğer doğru sözlüyse hediyesi ayağına gelseydi ya! Vallahi sizden kim haksız bir şey alırsa mutlaka onu boynunda taşır olduğu halde Kıyâmet günü Allah'la karşılaşacaktır. Eğer bu haksız aldığı şey deve ise böğürececek, sığırsa möleyecek, koyunsa meleyecek!"*

Sonra Rasulûllah ellerini kaldırdı, o kadar ki koltuk altındaki beyazlık gözüktü: "Allah'ım tebliğ ettim mi?" dedi ve bu sözünü üç kere tekrar etti."⁵⁵¹

Adiyy b. Amîre el-Kindî (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Rasulûllah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Bir işe me'mur tayin ettiğimiz kimse, bizden bir iğne veya ondan daha küçük bir şeyi gizlemiş olsa, bu bir hiyanettir (gulûl), kıyamet günü onu getirecektir."

Bunun üzerine, Ensar'dan bir zat kalkarak:

"Ey Allah'ın Resûlü! Vazifeyi benden geri al!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.):

"Sana ne oldu?" diye sordu:

⁵⁵¹ Buhârî, Hiyel, 15, Cum'a, 29, Zekât 67, Hibe, 17, Eymân, 3, Ahkâm, 24, 41; Müslim, İmâret, 26, Ebû Dâvud, İmâret, 11.

"Senin (az önce şunu şunu) söylediğini işittim ya!" deyince Hz. Peygamber (s.a.s.):

*"Ben onu şu anda tekrar ediyorum: "Kimi memur tayin edersek az veya çok ne varsa bize getirsin. Ondan kendisine ne verilirse alır, ne yasaklanırsa onu terkeder.""*⁵⁵²

Câbir b. Atfık (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Rasulûllah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *"Size bir grup sevimsiz atlılar gelecek. Geldikleri zaman, onları iyi karşılayın. Onlarla talep ettikleri şeylerin arasından çekilin. Adalet ederlerse bu kendi lehlerinedir. Zulmederlerse bu da onların aleyhlerindedir. Siz onları râzı edin. Zekâtınızın kemâli onların rızâsına bağlıdır. (Öyle ise onları râzı edin ki) sizlere dua etsinler."*⁵⁵³

Râfi' b. Hadîc (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Rasulûllah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *"Zekâtı hakkaniyetle toplayan tahsildar, evine dönünceye kadar, Allah Teâlâ yolunda cihâd yapan asker gibidir."*⁵⁵⁴

İbnu Abbâs (r.a.) anlatıyor: "Rasulûllah (s.a.s.) Hz. Muâz (r.a.)'ı Yemen'e gönderdi. (Giderken) ona dedi ki: *"Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun. Onları davet edeceğin ilk şey Allah'a ibâdet olsun. Allah'ı tanıdılar mı, kendilerine Allah'ın zekâtı farz kılmuş olduğunu, zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını onlara haber ver. Onlar buna da itaat ederlerse kendilerinden zekâtı al. Zekât alırken halkın (nazarlarında) kıymetli olan mallarından sakın. Mazlumun bedduasını almaktan kork. Zîra Allah'la bu beddua arasında perde mevcut değildir."*⁵⁵⁵

Ebu Musa El-Eşari'nin naklettiğine göre; Hz. Peygamber Ebu Musa ile Muaz b. Cebel'i Yemen'e vergi toplamak üzere gönderdi. Yemen iki bölge olup, Rasulûllah bunlardan her birini bir bölgeye tayin etmişti. Bu vesile ile onlara

⁵⁵² Müslim, İmâret, 30.

⁵⁵³ Ebû Dâvud, Zekât, 5.

⁵⁵⁴ Ebû Dâvud, İmâret, 7; Tirmizî, Zekât, 18; İbnu Mâce, Zekât, 14.

⁵⁵⁵ Buhârî, Zekât, 1, 41, Sadaka, 1, 63, Mezâlim, 9, Megâzî, 60, Tevhid, 1; Müslim, İmân, 31; Tirmizî, Zekât, 6; Ebû Dâvud, Zekât, 4; Nesâî, Zekât, 46.

buyurdu ki;”*Halka kolaylık gösteriniz, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz; nefret ettirmeyiniz.*” Ardından onlar da görev bölgelerine gitti.⁵⁵⁶

Udeys ve Huzeyme Hz.Peygamber’e geldiler. Hz.Peygamber Huzeyme’yi Ahlâf kabilesine zekat memuru olarak gönderdi ve kendisine şu belgeyi yazdı:”*Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Allah resulü Muhammed’den Huzeyme b. Asıma ben seni kavmine zekât memuru olarak gönderdim. Onlar sıkıştırılmasınlar ve zulmedilmesinler.*”⁵⁵⁷

Hz. Muâz (r.a.)’den rivayet edildiğine göre; Rasulûllah (s.a.s.) şöyle buyurdu:”*Kim malının zekâtını sevab umarak verirse, ona sevap verilir. Kim de zekâtını vermezse biz zekâtı ve malın yarısını (cezâlı olarak, zorla) alırız. Bu, Rabbimizin kesin kararlarından biridir. Âl-i Muhammed’e ondan bir hak yoktur.*”⁵⁵⁸

Ebu Hüreyre (r.a.) demiştir ki: Peygamber (s.a.s.) Ömer b. el-Hattâb’ı zekât toplamaya gönderdi de İbn Cemil, Hâlid b. el-Velid ve el-Abbas (zekât) vermediler. Bunun üzerine Rasulûllah (s.a.s.): ”*İbn Cemîl, fakirdi de Allah onu zengin ettiği için zekâtını vermiyor (nankörlük ediyor), Halid b. el-Velîd’e gelince, siz Halid’e zulmediyorsunuz. O zırhlarım ve harp aletlerini Allah yoluna vakfetti. Resûlullah (s.a.s.)’in amcası Abbâs ise, onun zekâtı ve bir misli bana aittir*” buyurdu. Sonra (sözüne devamla): ”*Adamın amcasının, babası gibi olduğunu bilmez misin?*” buyurdu.⁵⁵⁹

Ebu Hüreyre (r.a.)’den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: ”*Allah kime mal verir de o da zekâtını vermezse, kıyamet günü zekâtını vermediği o malları kel başı çift boynuzlu bir yılan şekline getirilir ve ağzıyla o kimseyi yakalayarak: “Ben senin malınım, ben senin hazinelerinin diyecektir.” Daha sonra Rasûlullah (s.a.s), Al-i İmrân 180. ayetini okudu: “Allah’ın kendilerine ikram edip verdiği malları infak etmekte cimrilik edenler, o biriktirdikleri malların kendileri için*

⁵⁵⁶ Buhari, Gazveti Taif, 60.

⁵⁵⁷ Kazıcı, Ziya, a.g.e.,s.397.

⁵⁵⁸ Ebû Dâvud, Zekât, 4; Nesâî, Zekât, 4.

⁵⁵⁹ Buhârî, Zekât, 49; Müslim, Zekât, 11; Nesâî, Zekât, 15; Ahmed b. Hanbel, II, 322, Dare-kutnî, es-Sünen, II, 123.

hayırlı olduğunu sanmasınlar. Aksine bu onlar için pek kötüdür. Bu derece cimrice sarıldıkları şey kıyamet günü boyunlarına tasma gibi geçirilecektir..."⁵⁶⁰

Urve b. ez-Zübeyr'den (rivayet olunduğuna göre), *Hişam b. Hâkim (b. Hizam) Hımıs'ta iken acem fellahlarından bir takım insanları cizye ödemek için güneşte tutan bir adam bulmuşda "Bu da ne?" diye sormuş ve ben Rasûlullah (s.a.s.)'i "Şüphesiz ki aziz ve celil olan Allah dünyada insanlara işkence yapan kimselere azab eder." derken işittim demiş.*⁵⁶¹

4.1.3.9. Devlet bütçesinin israf edilmemesi

İslam'da ayet ve hadislerde israftan kaçınılması istenmiştir. Devlet bütçesinin israfı elbette kişinin kendi malında yaptığı israftan oldukça farklıdır. Çünkü onda devletin hâkimiyeti altındaki bütün insanların hakkı vardır. Devlet malının israf edilmesi milletin yoksullaşmasına yol açar çünkü devlet malı israf edilirse bu maddi güçler belli ellere geçerek milletin refahı yolunda kullanılamaz olur. Bu israfı kimin yaptığı önemli değildir. En alt seviyedeki memur da yapsa, devletin idarecisi de yapsa israf yine israftır. Hz.Peygamber ve Raşid Halifeler döneminde özellikle bu konuya çok dikkat edilmiştir.

Şu ayetler bize israfın Allah tarafından hoş görülmediğini göstermektedir:

*"Yiyin, için, fakat israf etmeyin! Elbette Allahü Teâlâ israf edenleri sevmez."*⁵⁶²

*"İsraf etme! İsraf edenler, şeytanların kardeşleridir."*⁵⁶³

Hz.Peygamber sağlığında İslam hâkimiyetine geçen topraklardan, gelen vergilerden payına düşen büyük meblağlardan, kendisine verilen hediyelerden hiçbir şeyi kendisine bırakmadı. Ailesinin yıllık masrafını ayırdıktan sonra kalanı Allah yolunda harcadı. Büyük otoritesine ve bu zenginliğine rağmen

⁵⁶⁰ Tirmizî, Tefsirul Kur'an, IV; İbn Mâce, Zekat, 2.

⁵⁶¹ Ebu Davud, Harac, 31-32.

⁵⁶² Araf, 7/31.

⁵⁶³ İsra, 26/27.

kifayet miktarıyla geçinir, Allah'tan kifayet miktarı rızık ister, gösterişsiz, mütevazı bir hayat sürerdi.⁵⁶⁴ Zor durumda olduğu için kendisinden hizmetçi talep eden çok sevdiği kızı Hz.Fatıma'ya bile, bunu yerine getiremeyeceğini Allah'a sığınıp O'na dua etmesi gerektiğini söylemiştir.

Hz. Ali (b. Ebî Tâlib) dedi ki: *"Hz. Fatıma değirmen taşından meydana gelen elindeki rahatsızlıktan Peygamber (s.a.s.)'e acınmıştı. Bu sırada Hz. Peygamber'e bazı esirler getirilmişti. Bunun üzerine Hz. Fatıma bir esir istemek üzere Hz. Peygamber'e geldi (fakat evinde olmadığı için) kendisini göremedi. Bu geliş sebebini Hz. Aişe'ye bildirdi. Peygamber (s.a.) gelince Hz. Aişe Hz. Fatıma'nın geldiğini (ve sebebini) kendisine haber vermiş. Bunun üzerine (Hz. Peygamber) bize çıkageldi. Biz yataklarımıza yatmıştık. Biz (kendisini karşılamak için yataklarımızdan) kalkmaya davrandık.*

*Yerlerinizde durun, dedi ve aramıza oturdu. Hatta göğsümün üzerinde ayaklarının serinliğini hissettim. Hemen arkasından: Size istediğinizden daha hayırlısını göstereyim mi? Yataklarınıza yattığınız zaman otuz üç defa "Sübhane'llah", otuz üç defa "elhamdülillah", otuzdört defa da "Allahü ekber" deyiniz. Bu sizin için bir hizmetçiden daha hayırlıdır".*⁵⁶⁵

Hz.Ömer şöyle buyurmuştur:*"Devlet başkanları dört gruptur: Biri hem kendisini hem valilerini(devlet malını yemekten) engeller; Bu Allah yolunda cihad yapan kimse gibidir. Allah'ın eli ona rahmetle açılır.Biri zaaf sahibidir,kendisini engeller ama valileri onun zaafından dolayı oburca yerler;bu uçurumun kenarındadır,kurtuluşu Allah'ın rahmetine kalmıştır.Biri valilerini engeller,fakat kendisi oburca yer;bu Allah Resulünün kendisi için 'güdücülerin en kötüsü acımasız olandır(doymak bilmeyenidir)'dediği yöneticidir.Yalnız kendisi helak olur.Biri ise hem kendisi hem de valileri yemeye doymaz;bunlar hep birlikte helak olurlar."*⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ Özel, a.g.e., s. 71.

⁵⁶⁵ Buharî, Nefakat, 6, Fedailüsaahabe, 9, Daavât, 11; Müslim, Zikr, 80-81.

⁵⁶⁶ Müslim. İmare, 23; Müsned, 5, 64.

Abdullah b. Amr şöyle demiştir: *"Peygamber'in yol ağırlığı olan eşyası üzerinde bekçilik yapan (siyah) bir adam vardı. Ona Kirkire denilirdi. Bu Kirkire (bir gün) öldü. Rasûlullah (S): "Bu adam cehennemdedir" buyurdu. Sahabeler (acaba neden cehennemdedir diye) ona bakmağa gittiler. Ve onun terikesinde millet malından çalmış olduğu bir abâ buldular."*⁵⁶⁷

Ziyâd b. Hâris es-Sudâî (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip biat ettim. O sırada bir adam gelerek: "Bana sadakadan ver!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adama: "Allah, sadakalar hususunda, ne herhangi bir peygambere ne de bir başkasına hüküm verme yetkisi tanımadı, hükmü bizzat kendisi verdi. Ve sadakaları sekiz hisseye ayırdı. Eğer sen bunlardan birine girersen senin hakkını derhal sana veririm" buyurdu."*⁵⁶⁸

4.1.3.10. Görevlendirmelerde liyakat

Hadislerde dikkat çekilen husus yöneticilerin en hassas olmaları gereken konulardan biridir. İster göreve talip olan isterse görevlendirme yetkisini elinde bulunduran olsun, liyakat çok önemli bir mevzudur. Yönetim işinin bir emanet olduğu ve bu emanetleri ehline tevdi etmenin Yüce Allahın bir emri olduğu unutulmamalıdır.

*"Şüphesiz Allah, size emanetleri ehline (sahiplerine) teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor. Bununla Allah, size ne güzel öğüt veriyor!.. Doğrusu Allah, işitendir, görendir."*⁵⁶⁹

Yönetici üstlendiği veya üstlenmeye talip olduğu göreve ehil değilse, yönetimi altında bulunan insanlar kesinlikle bu durumdan olumsuz etkilenirler. Bu nedenle yönetici atanırken tabir caizse kılı kırk yarmak gerekmektedir. Yönetime hırsıyla talip olanların atanmaması gerektiğini hadisler çok net bir şekilde ifade etmektedir.

⁵⁶⁷ Buhari, Cihad, 189.

⁵⁶⁸ Ebû Dâvud, Zekât, 23.

⁵⁶⁹ Nisa, 4/ 58.

Emanetin ehline teslim edilmesi ve işlerde liyakatli insanların görevlendirilmesi, İslam'ın temelindeki adalet kavramının çok önemli bir parçasıdır. Emanetlerin ehillerine verildiği, hükümlerin adaletle verildiği İslami bir toplumda kimse haksızlığa ve zulme uğramaz. Oysa cahiliyenin hükmettiği toplumlarda görev dağıtımları büyük ölçüde, eş, dost, akrabalık ve hatır ilişkilerine, karşılıklı menfaatlere göre ayarlanırdı. Bu nedenle aşağıdaki hadislerde yakın dostları ve akrabaları Hz.Peygamber'den yöneticilik istemekte, Hz.Peygamber görevi yapabilecek durumda olmayanları kibarca reddetmektedir.

Ebû Zer el-Gıfârî'yi, çok mütevâzî oluşu, açık kalpliliği ve doğru bildiğini söylemekten çekinmeyen tabiatı sebebiyle Hz.Peygamber severdi. O'nun aşırı zühdünü, dünyaya hiç değer vermemesini iyi biliyordu. Ona "Sen zayıf bir adamsın" derken bunu kastedmiş, yöneticilik özelliklerini taşımadığını belirtmiş,"iki kişiye bile yönetici olma" demiştir. Bunun zor bir sınav ciddi bir emanet olduğunu, başaramayanlar için kıyamet günü bir rezilli ve pişmanlık olacağını belirtmiştir.

Ebû Zer (r.a.) şöyle dedi:

– *Yâ Resûlallah! Beni vali tayin etmez misin? demiştim.*

Eliyle omuzuma vurarak şöyle buyurdu:

– "Ebû Zer! Sen zayıf bir adamsın. İstedğin görev ise bir emanettir. Bu emaneti ehil olarak alan ve üzerine düşeni yapanlar müstesna, aslında bu görev kıyamet gününde bir rezillik ve pişmanlıktır."⁵⁷⁰

Ebû Saîd Abdurrahman b. Semüre (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: Rasulûllah (s.a.s.) bana şöyle buyurdu:

"Abdurrahman b. Semüre! Kimseden yöneticilik görevi isteme! Zira bu görev sen istemeden verilirse, Allah yardımcın olur. Eğer sen istediğin için verilirse,

⁵⁷⁰ Müslim, İmâret, 16.

Allah'dan yardım göremezsın. "Bir de bir şeye yemin ettikten sonra başka bir davranışı daha hayırlı görürsen, hayırlı olanı işleyip yeminin için keffâret öde!"⁵⁷¹

Hadîs-i şerîfte sözü edilen yöneticilikten maksat devleti temsil etme gücünü elinde bulunduran kimseyi ifade etmektedir. Hz.Peygamber devletin gücünü kudretini temsil edecek kişilerin bu göreve lâayık, şahsiyetli, bilgili ve işinin ehli kimseler olması gerektiğine işaret etmektedir.

Hz.Peygamber insanlara, yöneticiliğe tâlip olmamayı tavsiye etmekte, herkesin bu görevleri başaramayacağını hatırlatmaktadır. Şayet kişi bu konuda işinin ehli, bilgili ve göreve layık ise zaten kendisini bu göreve getirme teklifi götürülecektir. Ayrıca kendisine görev verilen kimseye Yüce Allah bu görevinde yardımcı olur.

Âişe (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, Rasulûllah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *"Allah Teâlâ bir devlet başkanı hakkında hayır dilediği zaman, ona unuttuğunu hatırlatan, hatırladığını yapmaya yardım eden doğru sözlü bir yardımcı verir. Şayet Allah Teâlâ o devlet başkanı için hayır dilemezse, ona unuttuğunu hatırlatmayan, hatırladığını yapmaya yardım etmeyen kötü bir yardımcı verir."*⁵⁷²

Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) şöyle dedi:

Amcamın oğullarından ikisiyle Peygamber (s.a.s.)'in huzuruna girmiştım. Onlardan biri:

– Yâ Resûlallah! İdaresini Cenâb-ı Hakk'ın sana verdiği görevlerden birine bizi âmir tayin et! dedi. Öteki amcaoğlu da benzeri bir şey söyledi.

*Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Vallahi biz isteyeniy veya görev hırsı bulunanı yönetici yapmıyoruz."*⁵⁷³

⁵⁷¹ Buhârî, Ahkâm, 5, 6, Eymân, 1, Keffârât, 10; Müslim, Eymân, 19, İmâre, 13; Ebû Dâvûd, İmâre, 2; Tirmizî, Nüzûr, 5; Nesâî, Âdâbü'l-kudât, 5.

⁵⁷² Ebû Dâvûd, İmâre, 4. Ayrıca bk. Nesâî, Bey'at, 33.

⁵⁷³ Buhârî, Ahkâm, 7, İcâre, 1, İstîtâbetü'l-mürteddîn, 2; Müslim, İmâre, 15.

4.1.4. Devletler veya topluluklar arası ilişkiler

Bu bölümde Hz. Peygamber'in devletler veya topluluklar arası ilişkilerdeki münasebetleri konumuza dâhil olmaktadır. Antlaşmalar yapmak, yapılan antlaşmalara sadakat göstermek ve devletin sınırlarını korumak olmak üzere üç başlık halinde incelenecektir.

4.1.4.1. Antlaşmalar yapmak

Bu konuda gelmiş olan ayet ve hadislerle baktığımızda Müslümanların başka topluluklarla olan ilişkilerini, dünya hayatının düzen ve istikrarını sağlamak ve Müslüman halkın menfaatlerine dayandırmak suretiyle, iyi niyet esasları çerçevesinde hoşgörü ve güven duygusu üzerine bina ederek, gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu konudaki hareket tarzları -din kardeşliği temeline dayanan bir toplumu esas alması nedeniyle-Müslüman olmayanları dost edinmeme, yani onlara sır vermeme ve bel bağlamama şeklinde gerçekleşmektedir. Çünkü barışı esas almakla dost olmak farklı şeylerdir. Hz.Peygamber ve Dört Halife Döneminde bu mükemmel denge, en iyi şekilde korunmuş, siyasi ve sosyal başarılarla imza atılmış ve Müslüman veya gayrimüslim birçok idareciye örnek olunmuştur.

İslamın ilk dönemlerinde Hz.Peygamber Yahudilerle ve Medine'nin çevresindeki putperestlerle yaptığı antlaşmalarda zaman sınırlaması yoktu. Bunun gibi birçok antlaşma ile ilgili Kur'an'da inmiş ayetler vardır.⁵⁷⁴ Bunun üzerine Hz. Peygamber müşriklerle yapılmış olan karşılıklı yardım anlaşmalarını dört ay öncesinden haber vermek suretiyle feshetmiştir.⁵⁷⁵ Hz.Peygamber'in bu takriri uluslar arası ilişkiler bakımından karşı tarafa saygıyı gösteren en anlamlı örneklerdendir. Zira Hz.Peygamber antlaşmayı hemen feshetse antlaşmaya sadık kalmamış olacaktı. Ama bu şekilde karşı

⁵⁷⁴ Maide 5/51-55-57; Tevbe, 9/23.

⁵⁷⁵ Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, s. 337.

tarafa süre tanıyarak hem antlaşmaya sadakatsizlik etmemiş, hem de karşı tarafa süre tanımış olmaktadır.

İbnu Abbâs (r.a.) anlatıyor: *"Rasulûllah (s.a.s.), Necrânîlularla iki bin takım elbise üzerine sulh yaptı. Yarısını Safer ayında, yarısını da Recep ayında Müslümanlara teslim edeceklerdi. Ayrıca gazvede kullanmak üzere ayriyeten otuz zırh, otuz at, otuz deve ve her çeşit silahtan otuzar adet vereceklerdi. Müslümanlar, bunları, Yemen'de ihanetli bir harb olduğu takdirde Necranlılardan alıp kullanacaklar, sonra iade edeceklerdi. Buna mukabil Müslümanlar da Hristiyan mabetlerini yıkmayacaklar, dinî-ilmî reislerine dokunmayacaklar, bir hâdise çıkarmayıp yahut da faiz yemedikleri müddetçe dinlerinde rahatsız etmeyeceklerdi."*⁵⁷⁶

Ebu Hüreyre (r.a.) 'dan rivayet edildiğine göre, Rasulûllah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *"Müslümanlar arasında, haramı helâl, helâli de haram etmedikçe sulh caizdir."* Yine buyurdular ki: *"Müslümanlar haramı helâl, helâli de haram etmedikçe kabul etmiş bulundukları şartlara uyarlar."*⁵⁷⁷

Müslümanların kendi aralarında veya diğer topluluklarla yapacakları antlaşmalarda çizecekleri sınır işte yukarıdaki iki hadiste belirtilmiştir. Helal ve harama uyulduğu müddetçe antlaşma şartlarına uyulur eğer riayet edilmezse uyulmaz.

Hiz. Peygamber'in önce Medinelilerle sonra da uzak ve yakın komşuları ile antlaşmalar yapmıştır. Bu anlaşmaların sonucunda Medine'de barış ortamı sağlanmış, şehir Müslümanlar açısından emniyetli bir şehir haline getirilmiştir. Komşularla yapılan anlaşmalarda ise, karşılıklı yardımlaşma esası kabul edilmiş ticaret yolları Müslümanlara açılmış ve bir taraftan yakınlaşma sağlanırken diğer taraftan, Hiz.Peygamber'in tebliğine zemin hazırlanarak İslam'ın yayılması sağlanmıştır. Hiz.Peygamber'in diğer topluluklarla yaptığı

⁵⁷⁶ Ebu Dâvud, Harâc, 30.

⁵⁷⁷ Ebu Dâvud, Akdiye, 12; Tirmizî, Ahkâm, 17.

antlaşmalarda rastladığımız söz, fiil ve takrirlerinde günümüz Müslüman veya Gayrimüslim birçok yöneticiye örnek olacak davranışlarla karşılaşmaktayız.

Ebû Humeyd es-Sâidî (r.a.) şöyle demiştir: *“Biz Peygamber(s.a.s.)’in beraberinde Tebûk’e gaza etmiştik. (Bu sefer esnasında) Eyle Meliki (Buhne -yâhud Yuhannâ- ibn Ru’be Peygamber’in huzuruna geldi, sulh oldu, cizye vermeyi kabul etti, Peygamber’e (Düldül adlı) beyaz bir katır hediye etti. Ve kendisine de bir Yemen bürdü giydirdi. Peygamber de ona sahil boyundaki köyler halkı hakkında bir emânnâme yazdı.”*⁵⁷⁸

Amr b. Avf el-Ensârî (r.a.) şöyle haber vermiştir: *Rasûlullah (s.a.s) harb etmeksizin Bahreyn ahâlîsiyle barış andlaşması yapmış ve Bahreyn ahâlîsi üzerine el-Alâ b.Hadramî’yi emîr ta’yîn etmişti. Tahsil olunan cizye mallarını getirmek üzere de Rasûlullah, arkadan Ebû Ubeyde b.Cerrâh’ı Bahreyn’e gönderdi. Ebû Ubeyde cizye mallarını alıp Bahreyn’den Medine’ye geldiğinde, Ensâr onun geldiğini işitince -ki bu haberin yayılması sahâbîlerin, Peygamber’in beraberinde sabah namazı kıldıkları zamana tesadüf etmişti. Peygamber’in onlara sabah namazını kıldırıp ayrılması ile beraber hemen sahabeler Ebû Ubeyde’ye karşı çıktılar. Rasûlullah sahabeleri bu hâlde görünce gülümsedi ve onlara:*

— *“Ebû Ubeyde’nin birçok malla geldiğini işitmiş olduğunuzu sanıyorum”* buyurdu.

Onlar da:

— *Evet yâ Rasûlallah! diye tasdik ettiler. Bunun üzerine Rasûlullah:*

— *“Sevininiz ve sizi sevindirecek nimetleri (bundan böyle her zaman) ümit ediniz. Allah’a yemin ederim ki (bundan sonra) size fakirlik ve ihtiyaç geleceğinden korkmam. Fakat sizin üzerinize korkmakta olduğum şey, sizden önce gelip geçen ümmetlerin önüne dünya nimetlerinin yayıldığı gibi sizin önünüze de yayılması, onların birbirlerine bu nimetlerde hased ettikleri ve en nefis olanını elde etme yarışına*

⁵⁷⁸ Buhari, Kitabu’l-Cizye ve’l-Muvadea, 58.

giriştikleri gibi sizin de birbirinizle nefsâniyet yarışına girişmeniz ve bu yarışmanın onları helak ettiği gibi sizleri de helak etmesidir” buyurdu⁵⁷⁹.

Abdullah b. Ömer (r.a.) : *“Peygamber (s.a.s.), Hayber arazîsini Yahûdîler’e orada çalışmaları ve o topraklarda ekin ekmeleri ve oradan çıkan mahsûlün yarısı Hayberliler’e âid olmak üzere onlara verdi, demiştir.⁵⁸⁰*

İbn Abbas’tan gelen bir rivayette şöyle demiştir: *“Rasulûllah (s.a.s.), Necranlılarla iki bin takım elbise üzerine sulh yaptı. Yarısını Safer ayında, yarısını da Recep ayında Müslümanlara teslim edeceklerdi. Ayrıca gazvede kullanmak üzere ariyeten otuz zırh, otuz at, otuz deve ve her çeşit silahtan otuzar aded vereceklerdi. Müslümanlar, bunları, Yemenide ihanetli bir harb olduğu takdirde Necranlılardan alıp kullanacaklar, sonra iade edeceklerdi. Buna mukabil Müslümanlar da Hristiyan mabetlerini yıkmayacaklar, dini-ilmi reislerine dokunmayacaklar, bir hadise çıkarmayıp yahut da faiz yemedikleri müddetçe dinlerinde rahatsız etmeyeceklerdir.”⁵⁸¹*

4.1.4.2. Antlaşmalara sadakat

Bireysel ya da toplumsal boyutta yapılan ahitlere sadakat göstermek gerekmektedir. Nitekim Hz. Peygamber(s.a.s.)’in “Verdiği sözünde durmayıp cayan her gaddar kişi için ahde vefasızlığı sebebiyle kıyamet gününde (bir alâmet) bir bayrak dikilir” buyruğu bizler ve yöneticiler için önemli bir uyarıcıdır.

Yüce Allah kutsal kitabında söz verdiğimiz/ahidleştığımızde bunun yerine getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir⁵⁸². Kendisine verdiğimiz ahdi yerine getirdiğimiz de kendiside bize ahdettiklerini yerine getireceğinin müjdesini

⁵⁷⁹ Buhari, Kitabu’l-Cizye ve’l-Muvadea, 58.

⁵⁸⁰ Buhari, Kitabu’l-Megâzî, 42.

⁵⁸¹ Ebu Davud, Harac, 30.

⁵⁸² Bakara, 2/177; Ra’d, 13/30; Nahl, 16/91; İsra, 17/24; Mü’minun, 23/8; Ahzap, 33/23.

vermektedir.⁵⁸³Yerine yetirilmeyen ahitlerden de hesap sorulacağı⁵⁸⁴ kaçınılması mümkün olmayan bir gerçektir.

Bir lider ve yönetici olarak Hz. Peygamber(s.a.s.)'in yaptığı antlaşmalara sadakati hususunda hudeybiye antlaşmasının sonunda yaşanan olay örnektir. Hudeybiye Antlaşması Hicretin 6. yılında (M.S.628) Hz. Peygamber ve Ashabının umre yapmak amacıyla Medine'den hareket ederek Hudeybiye mevkiine gelmesi ve buna karşın Kureyşlilerin Müslümanları Mekke ve civarına almama kararı üzerine akdedilen ve zahiren Müslümanların aleyhine hükümler içeren hukuki-siyasi olaydır. Hudeybiye barış antlaşması Müslümanlar açısından çok ağır maddeler içeren bir antlaşmadır. Maddeleri şunlardır:

- *Müslümanlar o yıl Mekke'ye girmeden Hudeybiye'den geri dönecekler, umre için ertesi yıl gelecek ve şehirde ancak üç gün kalacaklardır.*
- *Mekkeli bir kimse Hz. Muhammed'in yanına kaçarsa velisinin isteği üzerine geri verilecek, fakat bir Müslüman kaçarak Mekke'ye sığınırsa iade edilmeyecektir.*
- *Barış 10 yıl sürecek; taraflardan biri bu antlaşmaya dahil olmayan herhangi bir kabile ile savaşa girerse diğeri pasif kalacaktır. İki taraf, kendi hâkimiyetleri altındaki toprakları kervanların geçişi, hac ve umre için emniyet altında tutacaktır.*
- *Diğer Arap kabileleri taraflardan istedikleriyle ittifak yapabileceklerdir.*⁵⁸⁵

⁵⁸³ Bakara 2/40.

⁵⁸⁴ Ahzap 33/15.

⁵⁸⁵ Muhammed Hamidullah, *el-Vesaike's-siyasiyye*-(Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri), Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 89-90.

Mü'minler imzalanmasına şiddetle karşı çıkmalarına rağmen, Hz.Peygamber antlaşmayı imzalamıştır. Ama Hudeybiye antlaşma maddeleri görüşüldükten sonra Kureyş heyetinin başkanı Süheyl b. Amr'ın oğlu Ebu Cendel, Müslüman olduğu için atıldığı hapisten kaçarak, Müslümanlara sığınır. Ama Hz. Peygamber antlaşmaya sadakat göstererek onu babasına iade eder.⁵⁸⁶ Zaten bu antlaşmanın Hz.Peygamber için siyasi bir zafer olduğu Kur'an'da da vurgulanmıştır. Hudeybiyeyi Hayber ve Mekke'nin fethi gibi siyasi başarılar izlemiştir.

*"Şüphesiz, Biz sana apaçık bir fetih verdik. Öyle ki Allah, senin geçmiş ve gelecek (her) günahını bağışlasın, üzerindeki nimetini tamamlasın ve seni dosdoğru bir yola yöneltsin."*⁵⁸⁷

Aşağıdaki Ziyad b. Hudeyr'den gelen rivayete göre Hz.Ali Beni Tağlib Hristiyanlarının eli kılınç tutanlarını öldürüp, çocuklarını esir edeceğini bildirmiştir. Bunun nedeni o kabilenin anlaşmalarını bozmalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu kabilenin halkı Müslüman olmuş, Müslüman olmayanlarla bir antlaşma yapılmıştı. Bu antlaşmaya göre Müslüman olmayan halk bundan böyle çocuklarını Hristiyanlaştırmayacaktı. Onların sözlerinde durmamaları üzerine Hz. Ali bu şekilde hiddetlenip, bu sözü sarfetmiştir.

Ziyâd b. Hudeyr(r.a.)'den gelen bir rivayette, Hz. Ali (r.a.) buyurdu ki: *"Eğer sağ kalırsam, Benî Tağlib Hristiyanlarının eli kılınç tutanlarını öldürüp, çocuklarını esir edeceğim. Çünkü Rasulûllah (s.a.s.)'in onlarla yaptığı antlaşmayı elimle bizzat yazdım: "Çocuklarını Hristiyanlaştırmayacakları" şartı vardı. "*⁵⁸⁸

Ebu Bekir (r.a.) anlatıyor: *"Rasulûllah (s.a.s.)'in şöyle söylediğini işittim: "Kim (kendisine emân verilerek) antlaşma yapılan bir kimseyi vakti dışında öldürürse, Allah ona cenneti haram eder."*⁵⁸⁹

⁵⁸⁶ Sarıçam, a.g.e., s.167-168

⁵⁸⁷ Fetih, 48/1-2.

⁵⁸⁸ Ebu Dâvud, Harac, 30, 40.

⁵⁸⁹ Ebu Dâvud, Cihâd, 165; Nesâî, Kasâme, 14,

İbnu Abbâs (r.a.) demiştir ki: *"Ahdine kim vefasızlık edip bozarsa, Allah mutlaka ona bir düşman musallat eder."*⁵⁹⁰

Abdullah b. Amr (r.a)'den rivayet edildiğine göre; Rasulûllah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *"Dört huy vardır ki, bunlar her kimde topluca bulunursa o kişi hâlis münaфіk olur: Söz söylediğinde yalan söyleyen; va'd ettiği zaman va'dinden dönen; ahd ettiğinde ahdini bozan; davâ ve muhakeme zamanında haktan ayrılan kişi. Herhangi bir kişide bu huylardan birisi bulunursa o (kötü) huyu bırakıncaya kadar kendisinde münaфіklıktan bir huy bulunur"*⁵⁹¹

Hiz. Alî (r.a) şöyle demiştir: *"Bizler Peygamber(s.a.s)'den Kur'ân'dan başka bir şey yazmadık; bir de şu sahifenin içindeki şeyleri yazdık: Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: "Medine şuraya kadar Âir Dağı arası haremdir. Kim Medine'nin bu haremini içinde Kitâb ve sünnete aykırı bir iş işlerse yâhud bir bid'atçıyı barındırır, yardım ederse Allah 'ın, meleklerin ve toptan bütün İnsanların la'neti onun üzerine olsun. Ondan hiçbir adalet ve hiçbir harcama kabul olunmaz. Müslümanların emânı (ahdi) birdir. Müslümanların sayıca en azı da bu emânı yürütür. Kim bir Müslümanın verdiği ahdi bozarsa Allah'ın, meleklerin ve toptan bütün insanların la'neti onun üzerine olsun. Ondan ne nafîle, ne farz hiçbir ibâdet kabul olunmaz. Her kim de kendi efendilerinin izni olmaksızın başka bir kavmi velî ve efendi edinirse Allah 'ın, meleklerin ve toptan bütün insanların la'neti onun üzerine de olsun ve ondan hiçbir harcama ve hiçbir adi kabul olunmasın"*⁵⁹²

Bize Şu'be, Süleyman el-A'meş'ten; o da Ebû Vâil'den; o da Abdullah b. Mes'ûd'dan; keza Sâbit'ten ve Enes'ten tahdîs etti ki, Peygamber(s.a.s): *"Ahdini bozan her kişi için kıyamet gününde bir bayrak vardır"* buyurmuştur.⁵⁹³

⁵⁹⁰ Muvatta, Cihâd, 12, 26.

⁵⁹¹ Buhari, Kitabu'l-Cizye ve'l-Muvadea, 58.

⁵⁹² Buhari, Kitabu'l-Cizye ve'l-Muvadea, 58.

⁵⁹³ Buhari, Kitabu'l-Cizye ve'l-Muvadea, 58.

4.1.4.3. Devletin sınırlarını korumak

Bir ülke için sınırlarının güvenliğini sağlamak her zaman büyük önem taşır. Dünyada bağımsızlığını kazanmış her topluluğun üzerinde yaşadığı bir kara parçası vardır. Buna vatan denir. Vatanın kara, deniz ve hava sahaları o ülkenin egemenlik alanlarıdır. Bunlardan herhangi birine yapılacak saldırı veya sınırı işgal savaş sebebi sayılır. Bu yüzden savaşlar çok kere ülkelerin sınırlarında meydana gelir. İşte bu sınırları beklemek ve oralarda nöbet tutmak en kutsal görevlerden biri sayılmıştır. Sınırdaki nöbet tutmak Kur'an'da şu ayetlerde "ribat" kelimesi kullanılarak geçmiştir.

"Savaş için bağlanıp (ribât) beslenen atlar".⁵⁹⁴

"Sınırdaki düşmana karşı nöbet tutmak".⁵⁹⁵

Ribat, hadis-i şeriflerde Allah yolunda savaşmak için atların hazır tutulması anlamında kullanılmakla beraber, daha çok nöbet tutmayı ifade etmektedir.⁵⁹⁶

Hadis-i Şerifler Allah yolunda nöbet tutmanın faziletinin büyüklüğünü değişik şekillerde ifade etmektedirler:

Ebû Hâzım'dan; o da Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: *"Bir gün Allah yolunda sınır muhafazasına bağlı kalıp nöbet beklemek (sevabı) dünyadan ve dünya üstündeki her şeyden hayırlıdır. Sizden birinizin kamçısının cennetten işgal ettiği az bir yer de dünyadan ve dünya üstündeki her şeyden hayırlıdır. Kulun Allah yolunda yürüyeceği bir akşam yürüyüşü yahud bir sabah yürüyüşü de dünyadan ve dünya üstündeki her şeyden hayırlıdır"*⁵⁹⁷.

⁵⁹⁴ el-Enfâl, 8/60.

⁵⁹⁵ Alu İmrân, 3/200.

⁵⁹⁶ Tellioğlu, Ömer, " Ribat."D.İ.A., www.darulerkam.de

⁵⁹⁷ Buhari, Cihad, 72.

İbn Abbâs (r.a.)'den rivâyete göre, şöyle demiştir: *Rasûlullah (s.a.v.)'den işittim buyurdu ki: "İki göz var ki ateş onlara değmeyecek Allah'ın azabından korkarak ağlayan göz ve Allah yolunda nöbet bekleyen göz."*⁵⁹⁸

Osman (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, Rasulûllah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *"Allah yolunda hudutta bir gün nöbet tutmak, başka yerlerde bin gün nöbet tutmaktan daha hayırlıdır."*⁵⁹⁹

Özellikle hudutta nöbet tutmak, diğer yerlerde nöbet tutmaktan daha faziletlidir. Çünkü orada hayatî tehlike daha çok olup, sürekli uyanık ve dikkatli olma mecburiyeti vardır. Ayrıca her an düşmanla karşı karşıya gelme ve bir çatışmaya girme ihtimali daha yüksektir. Bu sebeple sınırda bir gün nöbet tutmak, diğer yerlerde bin gün nöbet tutmaktan daha hayırlı ve faziletli kabul edilir.

Vatanı beklemenin ne derece kutsal bir görev olduğu aşağıdaki hadislerde en yalın ve sade şekliyle açıklanmıştır. Şehitlik Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de açıkladığı en önemli, en manevi mertebedir. Kur'an-ı Kerim, şehitlerin Allah katında diriler olduğunu, onlara ölü denemeyeceğini, ilahi nimete mazhar üstün kişiler olduğunu ifade eder.

*"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler."*⁶⁰⁰

Bu bakımdan şehitlik mertebesi, peygamberlikten sonra ulaşılması en zor üst değerlerden biridir. Sınırlarda nöbet tutarken şehit olanların mertebesi ise, bunların en üstün olanıdır. Çünkü İslamda vatanın sınırlarında tutulan nöbet en büyük ibadetlerden biri sayılmıştır.

Selmân (r.a.), Rasulûllah (s.a.s.)'ı şöyle buyururken işittim demiştir:

⁵⁹⁸ Nesâî, Cihâd: 33; İbn Mâce, Cihâd: 8

⁵⁹⁹ Tirmizî, Fezâilü'l-cihâd, 26; Nesâî, Cihâd, 39.

⁶⁰⁰ Âl-i İmran, 3/169, 170

*"Bir gün ve bir gece hudut nöbeti tutmak, gündüzü oruçlu gecesini ibadetli geçirilen bir aydan daha hayırlıdır. Şayet kişi bu nöbet esnasında vazife başında iken ölürse, yapmakta olduğu işin eciri ve sevabı kıyamete kadar devam eder, şehid olarak rızkı da devam eder ve kabirdeki sorgu meleklerinden güven içinde olur."*⁶⁰¹

Fadâle b. Ubeyd (r.a.) 'den rivayet edildiğine göre, Rasulûllah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

*"Hudutta Allah yolunda nöbet tutanlar dışında her ölenin ameli sona erdirilir. Hudutta nöbet tutarken ölenin yaptığı işlerin sevabı kıyamet gününe kadar artarak devam eder, kabirdeki imtihanda da güvenlik içinde olur."*⁶⁰²

Bunların her biri, hudut boylarında tutulan nöbetin önemini ve üstünlük derecesini ortaya koyar. Zaten vatanı korumaktan maksat, sadece toprakları korumak değil, bunun arka planındaki esas gaye, o topraklar üzerinde yaşayan insanların dinini, canını, malını, ırz ve namusunu korumak ve milletin fertlerini hürriyet içinde yaşatmaktır. Bu sınırları korumak ve devletini devam ettirebilmek için her yönetim, her zaman yeterli sayıda askerî bir güce sahip olmak zorundadır. Bu idarecinin en önemli görevlerinden biridir.

4.1.5. Diğer devlet veya topluluklara karşı vatandaşını savunmak ve himaye etmek

Bir yöneticinin temel görevlerinden biri, vatandaşını diğer topluluk ve devletlere karşı savunmak olmalıdır. Yönetici Müslüman vatandaşını da gayrimüslim vatandaşını da koruyup himaye edebilmelidir. Hz. Peygamber'in burada bulunan hadislerinden yola çıkılarak bu konuda halkını koruması açıklanacaktır.

⁶⁰¹ Müslim, İmâre, 163; Tirmizî, Cihadın Faziletleri, 2; Nesâî, Cihâd, 39; İbni Mâce, Cihâd, 7;Buhari, Cihâd,73

⁶⁰² Ebû Dâvûd, Cihâd, 15; Tirmizî, Cihadın Faziletleri,2.

4.1.5.1. Diğer devletler veya kabilelerden sığınanlara sahip çıkmak ve onlara eman vermek

Sözlük anlamı, emin olmak, güvenmek, korkmamak, endişeden kurtulmak anlamına gelen eman, Bir savaş hukuku terimi olarak; düşmana, emniyet altında olduğuna dair verilen söz veya yapılan işaret demektir. Yetkili bir kimse tarafından düzenlenecek yazılı bir emânnâme ile verilen emân da "Emân bi'l-kitâbe" olur. Eman bir düşmana veya belli bir düşman grubuna verileceği gibi, bütün savaşçı düşmana genel olarak da verilebilir. Günümüz devletler hukukunda sığınma veya iltica talebinde bulunma emân isteme niteliğindedir.⁶⁰³

Şu ayette Yüce Allah, Hz.Peygamber'e müşriklere eman vermesi gerektiğini bildirmektedir:

*" Ve eğer müşriklerden biri senden eman dilerse, Allah'ın kelâmını işitip dinleyinceye kadar ona aman ver, sonra (müslüman olmazsa) onu güven içinde bulunacağı bir yere ulaştır. İşte bu (müsamaha), onların, bilmeyen bir kavim olmalarından dolayıdır."*⁶⁰⁴

İslam, insanlar ve Allah arasındaki salt ruhani ilişkiyi anlatan bir din değildir. Tam aksine hayatın tüm safhalarını kapsayan -kişisel ve toplumsal, iktisadi ve siyasi-Müslümanların hayatına yön veren bir dindir.

Açıkça anlaşılmalıdır ki diğer devletler veya kabilelerden sığınanlara dâhil tüm insanlara -ister birey ister grup, ister devletler veya hükümetler olsun- inanç, ırk, kültür veya toplumsal statülerine bakmaksızın, kendilerine Allah'ın bahsettiği hak ve haysiyetlerinden dolayı gereken saygı ve önemi göstererek muamelede bulunmak her Müslüman'ın üzerinde hukuki bir vecibedir. İnsana karşı herhangi bir zulüm veya yanlış muamelede bulunmak, tüm insanlığa ve esasında Yüce Allah'a karşı da kusur işlemek demektir.

⁶⁰³ Döndüren, Hamdi, "Eman", D.İ.A., www.darulerkam.de

⁶⁰⁴ Teybe, 9/6.

İbn Müseyyeb' den gelen bir rivayette, Rasulûllah (s.a.s.) Hayber Yahudilerine şunu söyledi: *"Mahsulât, sizinle bizim aramızda olmak şartıyla sizi Allah'ın bıraktığı müddetçe yerinizde bırakıyorum."* Rasulûllah (s.a.s.) Hayber'e (tahminci olarak) Abdullah b. Revaha (r.a.)'yı gönderdi. Rasulûllah (s.a.s.)'la Yahudiler arasında, mahsulün miktarını tahmin ve takdir işini o yapmış, neticede, onlara: *"İsterseniz siz alın, isterseniz bana kalsın"* demişti. Yahudiler mahsulün kendilerine kalmasını tercih ettiler.⁶⁰⁵

Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hâni' şöyle derken işitmiştir; *"Ben Mekkenin fethi yılı Rasûlullah'ın yanına gittim ve O'nu yıkanıyor buldum. Kızı Fâtıma da O'nu perde ile örtüyordu. Kendisine selâm verdim.*

— *"Bu kadın kimdir?" diye sordu. Ben:*

— *Ben Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hâni'im, dedim. Rasûlullah (s.a.s.):*

— *"Hoşgeldin Ümmü Hâni'" buyurdu.*

Yıkanmasından ayrılınca bir tek elbise içinde (yânî sırtındaki bezi) çaprasvârî bağlamış olduğu hâlde sekiz rek'at namaz kıldı. Namaz akabinde ben kendisine:

— *Yâ Rasûlallah! Anamın oğlu Alî, benim ahd ve emân verdiğim fulânı, İbnu Hubeyre'yi öldüreceğini söylüyor, dedim.*

Rasûlullah:

— *"Yâ Ümme Hâni'! Senin ahd ve emân verdiğin kimseye biz de ahd ve emân verdik" buyurdu.*

Rasûlullah'ın kıldığı bu namaz, duhâ namazı idi⁶⁰⁶.

Sâ'd(r.a.)'den gelen bir rivayete göre: *"Rasûlullah (s.a.s.), Mekke'nin fethi günü dört erkek iki kadının, dışında (Mekke'de bulunan tüm) halka eman verdi. (Ravi Mus'âb) bunların (hepsinin) isimlerini verdi ve (bu isimler arasında) İbn Ebî Şerhi de zikretti. Sonra hadisi (sonuna kadar) rivayet etti. (Ravi Sa'd rivayetine devam ederek) dedi ki:*

⁶⁰⁵ Muvatta, Müsakat, 1.

⁶⁰⁶ Buhari, Kitabu'l-Cizye ve'l-Muvadea, 58.

İbn Ebi Şerh'e gelince o, Osman b. Affân'ın yanında gizlendi. Rasûlullah (s.a.s.), halkı kendisine beyat (etmeleri) için çağırınca (Osman b. Affân) onu ta Rasûlullah (s.a.s.)'in yanına kadar getirdi ve; "Ey Allah'ın elçisi Abdullah ile de bey'atlaş" dedi. Bunun üzerine (Hz. Peygamber) başını kaldırıp (Abdullah'a) üç defa baktı bu bakışların hiç birinde de Osman(r.a)'ın bunu(sözünü) kabule yanaşmadı ancak üçüncü (defa baktık)dan sonra onunla bey'atlandı. Sonra ashabına dönüp:

"İçinizde Abdullah'ın (benimle) bey'atlaşmasın(ı istemediğimden (dolayı) ellerimi sakındığımı görünce kalkıp da onu öldürecek anlayışlı birisi yok muydu?" buyurdu. (Orada bulunanlar da:)

Ey Allah'ın Rasûlü, biz senin içindekini ancak bize gözle işaret edersen (o zaman) anlayabiliriz dediler. (Hz. Peygamber de);

"Bir peygambere hain gözlere sahip olmak yakışmaz." buyurdu.⁶⁰⁷

Sâid b. Yebu'dan rivayet olunduğuna göre Rasûlullah (s.a.s.) Mekke'nin fethi günü (şöyle) buyurmuştur: "Dört kişi vardır ki onlara harem dışında da harem içinde de eman vermiyorum." buyurmuş ve (onların) isimlerini vermiş. (Râvî) dedi ki; (Hz. Peygamber bu isimler arasında) Makîs'e ait şarkıcı iki cariye (nin isimlerini) de (verdi). Bunlardan birisi öldürüldü, diğeri de (önce) kurtulup kaçtı. Bir süre sonra da Müslüman oldu.⁶⁰⁸

Zeyd b. Abdillâh anlatıyor: "Biz Basra'da Mirbed denen yerde idik. Saçları dağınık, bir adam geldi, elinde kırmızı renkli bir deri parçası vardı. Kendisine:

- "Köylüsün galiba." dedik.

- "Evet!" dedi.

- "Elindeki şu deri parçasını bize ver (de ne var bir bakalım)!" dedik. Hemen alıp içindekini okuduk. Şu yazılı idi: "Allah'ın Resulü Muhammed'den Benî Zühre b. Kays'a. Siz, şâyet Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet eder, namaz kılar, zekât verir, ganimetten beşte biri, Peygamberin

⁶⁰⁷ Ebu Davud, Cihad, 117; Nesâî, Tahrîmu'd-dem, 14.

⁶⁰⁸ Ebu Davud, Cihad, 117.

hisselerini ve safiy payı'nı eda ederseniz, sizler Allah ve Resûlü'nün emânıyla emniyette olursunuz."

- "Bu mektubu size kim yazdı?" diye sorduk. " Rasulûllah (s.a.s.)!" dedi.⁶⁰⁹

Âmir b. Şehr (r.a.) anlatıyor: "Rasulûllah (s.a.s.) (peygamber olarak ortaya) çıktığı zaman, Hamdân kabilesi bana: "Gidip şu adam hakkında araştırıp bize haber getirebilir misin? Şâyet bizim adımıza memnun kalırsan biz de onu kabul ederiz, şâyet beğenmediğin bir husus olursa biz de reddederiz" dediler. Ben de: "Pekâlâ!" dedim.

Yola çıkıp Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yanına kadar geldim. (Gördüm, inceledim ve) memnun kaldım. Kavmim de Müslüman oldu. Rasulûllah (s.a.s.), Ümeyr Zî Merrân'a şu mektubu yazdı."Râvi devamla der ki: Rasulûllah (s.a.s.), Mâlik b. Mirâre er-Rehâvî'yi Yemen'in tamamına (elçi olarak) yolladı. Akk Zû Hayvân Müslüman oldu."

Râvi devamla der ki: "Akk'a: "Rasulûllah (s.a.s.)'a git, köyün ve malın için kendisinden emân al" dendi. O da hemen Rasulûllah (s.a.s.)'a geldi. Rasulûllah (s.a.s.) kendisine şu eman mektubunu yazdı:

"Bismillahirrahmanirrahim, Allah'ın Resûlü Muhammed'den Akk Zû Hayvân'a: "Eğer arâzisinde, malında, kölesinde (İslâm'a) sadık kalırsa, kendisine emân vardır, Allah'ın ve Allah'ın Resûlü Muhammed'in garantisi vardır. Bu emânı Hâlid İbnu Saîd İbni'l-Âs yazdı."⁶¹⁰

Ömer (r.a.) Ebû Lu'lu' tarafından vurulduktan sonra şöyle demiştir: "Ben, benden sonraki devlet başkanına: Allah'ın zimmetiyle ve Rasûlü'nün zimmetiyle, Kitâb ehline verilen taahhüdlerin onlara tastamam yerine getirilmesini, onların önünde haklarının korunması yolunda muharebe edilmesini ve onların ancak takat getirebilecekleri mikdâr cizye ile mükellef tutulmalarını vasiyyet ediyorum."⁶¹¹

Bu hadîs, Ömer'in vurulduğu gün kendisinden sonra yerine geçecek olan devlet başkanına hâkimiyeti altındaki diğer topluluklardan olan insanların

⁶⁰⁹ Ebu Dâvud, Harac, 21; Nesâî, Fey, 1.

⁶¹⁰ Ebu Dâvud, Harâc, 27.

⁶¹¹ Buhari, Cihad, 173.

haklarının korunmasını vasiyyet etmiştir. Buradaki metinde bilhassa Allah'ın ve Rasûlü'nün zimmetinde yânî ahd ve emânında olan Kitâb ehli azıklıklarla ilgili devlet taahhüdlerinin tastamam yerine getirilmesini, onlara tanınan dîn hürriyeti, can ve mal emniyeti ve diğer hakların korunulması ve gerektiğini söylemiştir. Çünkü bu azınlıklar bu haklarının korunması karşılığında İslâm devletine cizye ödemektedirler. Bu Umer'in ölüm eşiğinde bile insan haklarının korunmasına ne kadar önem veren bir devlet başkanı olduğunu göstermektedir.

4.1.5.2. Diğer devletler elindeki Müslüman askerler teslim oldukları takdirde,

Devlet başkanının görevi, fidye vererek onları düşman elinden kurtarmaktır. Çünkü Kur'an'da devlet gelirlerinin bir kısmının Müslüman esirlerin özgürlüğüne kavuşturulması için harcanmasını emretmiştir.

“Sadakalar, -Allah'tan bir farz olarak- yalnızca fakirler, düşkünler, (zekât) işinde görevli olanlar, kalpleri ısıdırılacaklar, köleler, borçlular, Allah yolunda (olanlar) ve yolda kalmış(lar) içindir. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁶¹²

Ebû Mûsâ (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s.): “Esîri (müslümân esîri) esirlikten kurtarınız, aç olanı doyurunuz, hastayı ziyaret edip hâl ve ihtiyâcını sorunuz” buyurdu ⁶¹³.

Bize Mutarrıf tahdîs etti ki, kendilerine Âmir eş-Şa'bî, Ebû Cuhayfe'den tahdîs etmiştir. O şöyle demiştir: “Ben, Alî b. Ebî Tâlib'e:

— Allah'ın Kitâbı'nda bulunandan başka yanınızda vahiyden bir şey var mıdır? diye sordum. Alî (r.a.):

— Hayır yoktur. Taneyi toprak içinde yaran ve insanı yaratan Allah'a yemîn ederim ki, benim bildiğim şey, ancak Allah'ın Kur'ân'daki hükümleri anlama

⁶¹² Tevbe 9/60.

⁶¹³ Buhari, Cihad, 170.

hususunda insana ihsan etmekte olduğu anlama kabiliyetidir. Bir de (kılıcının kınındaki şeyi işaret ederek) şu sahîfede yazılı olan hükümlerdir, dedi. Ben:

— *Bu sahîfedeki hükümler nedir? Dedim. Alî:*

— *Bu sahîfede maktulün diyeti, esîrin kurtarılması ve bir kâfire mukabil bir Müslüman'ın öldürülmeyeceği hükümleri vardır, dedi* ⁶¹⁴.

Seleme b. el-Ekva (r.a.) Şöyle demiştir: “Resûlullah (s.a.s.) hayatta iken biz Ebû Bekir (r.a.)’in beraberinde (yâni emrinde) Hevâzin (kabilesi) savaşına gittik. (Kumandanımız) Ebû Bekir Benî Fezâre (kabilesin) den olup Arabların en güzellerinden bir genç kızı bana ganimet payımdan ayrı olarak verdi. Kızın üstünde eski bir kürk vardı. Ben Medîne-i Münevvere’ye gelinceye kadar kızın elbisesini açmadım (yani ona hiç yaklaştım). Sonra Peygamber (s.a.s.) çarşıda bana rastladı ve yemin ederek: O kızı bana hibe et, buyurdu. Ben de kızı O’na hibe ettim. Peygamber (s.a.s.) o kızı göndererek? Mekke’de esir tutulan müslümanları serbest bıraktırmak için onu fidye olarak verdi.”⁶¹⁵

Hiz.Ömer de bir hadisinde, kâfirlerin elinde bulunan bir Müslüman esiri kurtarmayı, Arap Yarımadasına sahip olmaya değışmeyeceğini söylemiştir.⁶¹⁶

Başka bir devlet elindeki Müslüman vatandaşlar, kendi devleti ile bulunduğu devlet arasında bir savaş olsa, düşman ülkede bulunduğu sürece bir Müslüman, savaşa benzer her türlü faaliyetlerden ve her çeşit ihanet hareketinden kaçınmalıdır.⁶¹⁷ Bu vatandaş ihanetten ve verilen sözü bozmaktan kaçınmalı mümkünse ve yapabilirse sadece kendi vatandaşlarına yapılan haksızlıkları gidermeye çalışmalıdır.

⁶¹⁴ Buhari, Cihad, 170.

⁶¹⁵ İbn Mace, Cihad, Esirleri fidye karşılığında kurtarmak babı.

⁶¹⁶ Ebu Yusuf, Kitabul-Harac, s. 212.

⁶¹⁷ Hamidullah, a.g.e, s.160’dan naklen Serahsi, Mebsut, X, 98.

4.1.6. Harp Ahlakı

Hz. Peygamber'in savaşmayı tasvip etmediği ve gerekmedikçe savaşmadığından üçüncü bölümde bahsedilmişti. O savaşmayı her zaman için son çare olarak görmüştür. Her şeye rağmen savaşmak zorunda kaldıysa da harp ahlakına en ince ayrıntısına kadar uymuştur. O'nun bu konudaki örnekliğinin bütün yöneticilere rehber olması gerekmektedir. Burada, konu ile ilgili hadisler çerçevesinde konu açıklanmaya çalışılmıştır.

4.1.6.1. İnsana Saygı

Yüce Allah yarattığı bütün mahlûkata belli sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumluluklardan hareketle her bir varlık kendi üzerine düşen görevini yerine getirmektedir. Yüce Allah insanoğluna sorumlulukların en önemlisini yüklemiş, kendisine değerlerin en büyüğünü vermiş ve insanoğlunu kendisine muhatap kabul etmiştir. Sorumlulukların yerine getirilmesinde, Allah'ın razı olacağı işlerin yapılmasında, dünya ve ahret huzuruna kavuşulmasında temel yol ise hak sahiplerinin haklarına riayet etmekle mümkündür. İşlam'ın cahiliye döneminden sonra özellikle vurguladığı bu haklar-bir önceki konumuzda sırasıyla verdiğimiz şunlardır: İnsanlar arasında adaletli davranmak, eğitimde eşitlik, yaşama hakkını temin, mülkiyet hakkı ve sermayenin korunması, fikir ve inanç hürriyeti, köleliğin kaldırılması ve kadın haklarıdır. İşte insana saygı çerçevesinde hareket eden bir idareciye düşen, insanların bu haklarını gözeterek onları yönetmektir.

Kur'an'ı Kerim Allah'ın en güzel şekilde yarattığı insanın, varlıklar arasında ayrı bir yeri ve değeri olduğunu bildirmekte ve onun hayatına önem vermektedir. Kur'an:

“Andolsun, Biz Âdemoğlunu yücelttik; onları karada ve denizde (çeşitli araçlarla) taşıdık, temiz, güzel şeylerden rızıklandırdık ve yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”⁶¹⁸

“Bu nedenle, İsrailoğulları’na şunu yazdık: Kim bir nefsi, bir başka nefse ya da yeryüzündeki bir fesada karşılık olmaksızın (haksız yere) öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu (öldürülmesine engel olarak) diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibi olur. Andolsun, elçilerimiz onlara apaçık belgelerle gelmişlerdir. Sonra bunun ardından onlardan birçoğu yeryüzünde ölçüyü taşıranlardır.”⁶¹⁹

İfadesiyle, insanın Allah nazarındaki yerine ve bu âlemdeki konumuna işaret etmiştir. Kur’an-ı Kerim’ in insanı muhatap alması da ona verilen değer in bir başka ifadesidir. İnsanları alaya almak, kötü lakapla çağırmak, onlar hakkında kötü zanda bulunmak, onların kusurlarını araştırmak ve kişileri çekiştirmek de yasaklanmıştır.⁶²⁰

Az önce geçen, Ömer(r.a.)’in Ebû Lu’lu’ tarafından vurulduktan sonra söylediği sözler de konumuza örnek olarak verilebilir⁶²¹. Nitekim Ömer(r.a.) ölüm eşiğinde bile İslam devletinin hâkimiyeti altındaki azınlıkları düşünmüş, kendisinden sonraki devlet başkanına onların her türlü hakkını korumasını vasiyet etmiştir. Bu O’nun acılı halinde bile insan haklarına ne kadar saygılı olduğunu göstermektedir.

İnsanın hayatını ikame ettirebilmesi için vazgeçilmez kabul edilen temel hakları vardır. Din, can, akıl, namus ve mal güvenliği bu hakların önde gelenleridir. İnsanlara sağlanan bu haklar dokunulmazdır ve bu hakların dokunulmazlığı din, cinsiyet ve ırka bağlı da değildir.

Hazreti Peygamber veda hutbesinin neredeyse tamamında insana saygı konusunu işlemiş insanların can, mal ve ırzlarının mukaddes olup her türlü

⁶¹⁸ İsra 17/70.

⁶¹⁹ Maide 5/32.

⁶²⁰ Hucurat 49/11-13.

⁶²¹ Buhari, Cihad, 173.

tecavüzden korunduğunu bütün insanlığa ilan etmiş ve bize birçok tavsiyede bulunmuştur.⁶²²

Abdullah b. Ömer dedi ki: *"Hâlid b.Velîd, "Eslemnâ" yerine "Saba'nâ" diyenlerin bu sözünü kabul etmeyip, onları öldürmeye girişti. Bu haber kendisine ulaştığında Peygamber (s.a.s.): "Yâ Allah, Hâlid'in işlediği şu işten sana sığınırım" diye duâ etti. Ve Umer (R) de harb yerinde biri diğerine, karşılaşp da "Korkma" yerine "Mettersun" dediği zaman, onu emîn kılmıştır. Şüphesiz Allah bütün dilleri bilir, demiştir.*

Yine Ömer, Hürmüzân'ı huzuruna getirdikleri zaman, o Farsça konuşmak isteyince ona: *"Konuş, sana zararı olmaz"* demiştir⁶²³.

Abdullah (b.Ömer) den rivayet edildiğine göre; *Rasûlullah (s.a.s.)'ın gazalarından birinde bir kadın ölü olarak bulunmuş, bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) kadınlarla çocukların öldürülmesini yasaklamıştır.*⁶²⁴

Büreyde (r.a.) anlatıyor: *"Rasulûllah (s.a.s.) bir ordunun veya seriiyenin başına komutan tayin ettiği zaman, -hassaten komutana- Allah'a karşı muttaki olmasını, beraberindeki Müslümanlara da hayır tavsiye eder ve sonra şunları söylerdi: "Allah'ın adıyla ve Allah'ın rızası için savaşın. Allah'ı inkâr eden kâfirlerle çarpışın. Gazâ edin fakat ganimete hıyanet etmeyin, haksızlıkta bulunmayın, ölülerin vücutlarına sataşp burun ve kulaklarını kesmeyin, (önünüze çıkan) çocukları öldürmeyin! Müşrik düşmanlarla karşılaşınca onları önce üç şeyden birine çağır: Bunlardan birine cevap verirlerse onlardan bunu kabul et ve artık dokunma! Önce İslâm'a dâvet et. İcabet ederlerse hemen kabul et ve elini onlardan çek. Sonra onları yurtlarından muhacirler diyarına hicrete davet et. Ve onlara haber ver ki, eğer bunu yapacak olurlarsa Muhacirlere va'dedilen bütün mükâfat ve vecibeler aynen onlara da terettüp edecektir. Hicretten imtina edecek olurlarsa bilsinler ki, Müslüman bedevîler*

⁶²² Buhari, Kitabu'l-Megâzî, 64, Veda hacı Babı, 79.

⁶²³ Buhari, Kitabu'l-Cizye ve'l-Muvadea, 58.

⁶²⁴ Ebu Davud, Cihad, 111; Buhârî, Cihâd, 147, 148; Müslim, Cihâd, 25, 26; Tirmizi, Siyer, 19; İbn Mâce, Cihâd, 30; Dârimi, Siyer, 24; Muvatta, Cihâd, 9; Ahmed b.Hanbel II, 22, 23, 76, 91, 100, 115,122,123.

hükümündedirler ve Allah'ın mü'minler üzerine câri olan hükmü onlara icra edilecektir; ganimet ve fey'den kendilerine hiçbir pay ayrılmayacaktır. Müslümanlarla birlikte cihâda katılırlarsa o hâriç, (o zaman ganimete iştirak ederler). Bu şartlarda Müslüman olma teklifini kabul etmezlerse, onlardan cizye iste, müspet cevap verirlerse hemen kabul et ve onları serbest bırak. Bundan da imtina ederlerse, onlara karşı Allah'tan yardım dile ve onlarla savaş. Bu durumda bir kale ahâlisini muhasara ettiğinde onlar senden Allah ve Resûlü'nün ahd ve emânını talep ederlerse kabul etme; onlar için, kendine ve ashâbına ait bir emân tanı. Zira sizin kendi ahdinizi veya arkadaşlarınızın ahdini bozmanız, Allah'ın ve Resûlü'nün ahdini bozmaktan ehvendir. Eğer bir kale ahalisini kuşattığında onlar, senden Allah'ın hükmünü tatbik etmeni isterlerse sakın onlara Allah'ın hükmünü tatbik etme, lâkin kendi hükmünü tatbik et. Zira Allah'ın onlar hakkındaki hükmüne isâbet edip etmeyeceğini bilemezsin.”⁶²⁵

İbnu Abbas (r.a.) anlatıyor: "Müşrikler, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve mü'minler karşısında iki kısımdı. Ehl-i harb olan müşrikler ki Rasulûllah (s.a.s.) kendileriyle savaş halinde idi. Bir de ehl-i ahd yani aralarında antlaşma yapılmış olan müşrikler vardı. Onlarla savaşılmıyordu. Onlar da Rasulûllah (s.a.s.)'a karşı savaşmıyorlardı. Ehl-i harb' ten bir kadın hicretle geldiği zaman, hayız olup temizleninceye kadar evlenmek üzere istetilmiyordu. Temizlenince onun nikâhlanması helâl oluyordu. Şayet nikâhtan önce, kadının kocası da hicret ederek gelecek olsa, kadın kendisine veriliyordu. Ehl-i harbten bir köle veya câriye hicret edecek olsa bunlar hür olur ve Muhâcirler'in bütün haklarını elde ederler”⁶²⁶.

İbnu Abbâs (r.a.) anlatıyor: "Müşrikler, bir müşrikin cesedini parayla satın almak istediler. Rasulûllah (s.a.s.) bunun para ile satılmasına karşı çıktı.”⁶²⁷

Ma'rûr b. Süveyd şöyle dedi: “Ben, Ebû Zer (r.a.)'ı üzerinde değerli bir elbise ile gördüm. Aynı elbiseden kölesinin üzerinde de vardı. Kendisine bunun sebebini

⁶²⁵ Müslim, Cihâd, 3; Tirmizî, Siyer, 48, Diyât, 14; Ebu Dâvud, Cihâd, 90.

⁶²⁶ Buhârî, Talâk, 19.

⁶²⁷ Tirmizî, Cihâd, 35.

sordum; Ebû Zer, Rasulûllah (s.a.s.) zamanında bir adama sövdüğünü ve onu annesinden dolayı ayıpladığını anlattı. Bunun üzerine Nebî (s.a.s.) ona şöyle dedi:

*"Sen, kendisinde Câhiliye huyu bulunan bir kimsesin. Onlar sizin hizmetçileriniz ve aynı zamanda kardeşlerinizdir. Allah onları sizin himayenize vermiştir. Kimin himayesinde bir kardeşi varsa, kendi yediğinden ona yedirsın, giydiğinden de giydirsın. Onlara üstesinden gelemeyecekleri şeyleri yüklemeyiniz. Şayet yükleyecek olursanız kendilerine yardım ediniz."*⁶²⁸

4.1.6.2. Ganimet Taksimi

Gayr-i müslim (kâfir)lerle yapılan savaş esnasında veya savaştan iki ordunun karşılaşmaları sırasında gazilerin kuvveti ile düşmandan alınan mala ganimet denmektedir. *"Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yeyin"*⁶²⁹ ayetine göre ganimet mü'mimlere helal kılınmış rızıklardan biridir. O dönemde Allah yolunda savaşıp, kelamını yüceltmek isteyenlere, yeryüzünde adaleti hâkim kılmak isteyenlere Allah'ın bir armağanıdır. Bu yolda şehit olanlar cennetle nasiplenmiş, sağ kalanlar ise Allah'ın bir lütfu olarak ganimetle rızıklandırılmışlardır.

*"Sana savaş ganimetlerini sorarlar. De ki: "Ganimetler Allah'ın ve Resulündür. Buna göre, eğer mü'min iseniz Allah'tan korkup sakının, aranızı düzeltin ve Allah'a ve Resulü'ne itaat edin."*⁶³⁰

Burada *"enfali soruyorlar"* ganimetleri istiyorlar değil, onun hükmünü soruyorlar anlamında kullanılmıştır. Bu ayette ganimetlerle ilgili nerede, nasıl kullanılacağına dair çok açık ifadeler kullanılmamıştır. Bu yüzden cevap niteliğindeki Enfal Suresi 41.ayet, gecikmeden gelmiştir.

⁶²⁸ Buhârî, Îmân, 22, Itk 15; Müslim, Eymân, 40. Ayrıca bkz. Buhârî, Edeb, 44; Ebû Dâvûd, Edeb, 124; Tirmizî, Birr, 29; İbni Mâce, Edeb, 10.

⁶²⁹ Enfâl, 8/69.

⁶³⁰ Enfal 8/41.

“Bilin ki, ‘ganimet olarak ele geçirdiğiniz’ şeylerin beşte biri, muhakkak Allah’ın, Resûlün, yakınların, yetimlerin, yoksulların ve yolcunundur. Eğer Allah’a, hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, iki ordunun karşı karşıya geldiği günde (Bedir’de) kulumuza indirdiğimize iman ediyorsanız (ganimeti böyle bölüşün). Allah, herşeye güç yetirendir.”⁶³¹

Hiz. Peygamber, savaşta veya savaşsız kazandığı ganimetleri bu ayette belirlenen taksime göre Müslümanlara paylaştırmıştır. Fakat konumuzda geçen hadislerden anlaşıldığına göre O, ganimetleri dağıtırken zaman zaman zorluklarla karşılaşmıştır. Hiz. Peygamber’in kimi zaman insanları İslam ısındırmak için onlara fazladan ganimetler verirdi. Mü’minlerin O’nun Yeni müslüman olmuş- hatta ganimet için bile Müslüman olup sonradan hakiki imanla dünya hayatını sürdürenler vardır- bu kişilere, niye böyle davrandığını anlamadan bu konuda eleştirir tarzda konuştukları olmuştur. Hiz. Peygamber böyle durumlarda bazen kızmış, bazen de cahiliye geleneklerine göre yetişmiş bu insanlara idareci olan bir peygamber olarak, olayları sabırla çözmeyi başarmıştır.

Abdullah b. Mes’ûd (r.a.) şöyle demiştir: *“Peygamber (s.a.s) Huneyn ganimetlerini taksim ettiği zaman Ensâr’dan bir (münafık) kişi:*

— *Peygamber bu taksim ile Allah’ın rızasını kastetmemiştir, dedi. Ben de bu sözü işitince gidip Peygamber’e haber verdim. Peygamber’in yüzü değişti. Sonra:*

— *“Allah’ın rahmeti Mûsâ üzerine olsun! Yemin olsun Mûsâ bundan daha çoğu ile eza edilmişti de, o yine sabretmişti” buyurdu.⁶³²*

Hiz. Peygamber bu hadiste gerçekten kureyş kabilesinden olanlara, ganimetlerden fazla fazla vererek islama ısındırmaya çalışmıştır. Çünkü bazı insanlar dünya malına daha meyilli olduklarından, bunun daha etkili olacağını düşünmüştür. Fakat Hiz.Peygamber’in asıl maksadını göremeyenler-özellikle

⁶³¹ Enfal, 8/41.

⁶³² Buhari, Meğazi, 58.

münafıklar için bir fırsat olmuştur- bu konuyu gereğinden fazla büyütüp, bunun Hz.Peygamber'in kulağına gitmesine neden olmuşlardır. Hz. Peygamber Ensar'dan olan zatın sözlerine öyle sinirlenmiş olmalı ki, Hz.Musa'nın bu tür sıkıntılar karşısında gösterdiği sabırdan hayranlıkla bahsetmiştir.

Abdullah b. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: *"Peygamber (s.a.s) Necd yönüne bir seriyeye gönderdi. Ben de bu seriyyenin içinde idim. (Bu askerî birlik pekçok deve ganîmeti elde ettiler. Herbirimizin payları on iki deveye ulaştı. Bize bu hissemize ilâve olarak birer deve daha (Peygamber'e âid olan beşte birden) ihsan edilmişti. Bu suretle bizler herbirimiz onüçer deve ile döndük."*⁶³³

Ömer (r.a.) şöyle dedi: *"Rasulûllah (s.a.s.) mal taksim etti. Ben:*

— Ey Allah'ın Resûlü! Kendilerine mal verdiğiniz şu kimselerden başkaları o mala daha layıktır!" dedim. Peygamber (s.a.s.):

*— "Onlar beni iki durumla karşı karşıya bıraktılar: Ya çirkin sözlerle benden mal isteyecekler, vereceğim. Ya da vermeyeceğim bu defa da beni cimrilikle suçlayacaklar. Ben cimri değilim" buyurdu".*⁶³⁴

Cübeyr b. Mut'im (r.a.) şöyle dedi: *"Huneyn Gazvesi'nden dönüşte Peygamber (s.a.s.) ile birlikte yürürken bedevi arablar ganimetin taksimini ısrarla istemeye başladılar. Neticede Hz. Peygamber'i Semüre ağacının altında durdurdular. Cübbesi ağaca takılıp kaldı. Peygamber (s.a.s.) devesini durdurup: "Cübbemi verin bana! Şayet şu gördüğünüz ağaçlar kadar hayvanım olsaydı, onların tamamını size paylaşırdım. Siz de benim cimri, yalancı ve korkak olmadığımı görürdünüz!" buyurdu.*⁶³⁵

Enes (r.a.) şöyle dedi: *"Rasulûllah (s.a.s.), İslâm için kendisinden ne istenirse onu mutlaka verirdi. Hele bir keresinde yanına gelen bir adama iki dağ arasını dolduran bir koyun sürüsü verdi... Adam kabilesine dönünce:*

⁶³³ Buhari, Meğazi, 59.

⁶³⁴ Müslim, Zekât, 127.

⁶³⁵ Buhârî, Cihâd, 24, Humus, 19.

– Ey milletim! (Koşun) Müslüman olun. Çünkü Muhammed, fakirlik ve ihtiyaç korkusu duymadan çok büyük ikrâm ve ihsanlarda bulunuyor, dedi. (Hadisin râvisi Enes diyor ki), kimileri sırf dünyalık elde etmek için Müslüman olurlardı. Fakat çok geçmeden müslümanlık onların gözünde, dünyadan ve dünya üzerindeki her şeyden daha değerli hale gelirdi.⁶³⁶

Avf b. Mâlik (r.a.) anlatıyor: " Rasûlullah (s.a.s.)'a fey malı gelince, hemen gününde dağıtırdı. Evliye iki hisse, bekâra bir hisse verirdi."⁶³⁷

Mâlik b. Evs b. Hadesân (r.a.)'den rivâyete göre, şöyle demiştir: Ömer b. Hattâb'tan işittim şöyle diyordu: Nadroğullarının malları Allah'ın peygamberine savaşız olarak verdiği ve Müslümanların uğrunda at ve deve koşturmadıkları ganimetlerdendi. Bundan dolayı da sadece Rasûlullah (s.a.v.)'e ait olmuştu. Rasûlullah (s.a.v.) bu tür ganimetlerden ailesinin bir yıllık ihtiyacını ayırır geri kalanını Allah yolunda savaş için binit ve silaha harcardı."⁶³⁸

4.1.6.3. Esirlere Muamele

Esir, savaş sırasında ele geçirilen düşman askeridir. Esir, erkek olabileceği gibi kadın da olabilir. Eskiden savaş esirleri işkencelerle öldürülür; bazı milletlerde de çok ağır işlerde kullanılır, bütün insanlık haklarını kaybederdi. İslâmiyet esâret müessesesini bu şekilde buldu. Esirlere işkenceyi yasakladı⁶³⁹; onlara şefkat ve merhametle muamele yapılmasını emretti⁶⁴⁰; bu arada esirlerden köle ve câriye edinilenlerin her fırsatta hürriyetlerine kavuşturulmasını büyük bir tâat saydı.⁶⁴¹ Kur'an'a göre esirin yiyeceğini vermek ve onu doyurmak Müslüman bir devletin sorumluluğudur.

⁶³⁶ Müslim, Fezâil, 57–58.

⁶³⁷ Ebu Dâvud, Harâc, 14.

⁶³⁸ Nesâî, Kasmûl Fey, 1; Müslim, Cihâd, 15.

⁶³⁹ Enfal 8/67.

⁶⁴⁰ Enfal 8/70.

⁶⁴¹ Muhammed, 47/4.

*"Kendileri, ona duydukları sevgiye rağmen yemeği, yoksula, yetime ve esire yedirirler."*⁶⁴² Esirlere karşı yumuşak hoşgörülü ve cömert davranan Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden anlamaktayız ki; ideal bir devlet başkanı esirlere Kur'an'da ki ölçüler çerçevesinde muamele etmelidir.

Hz. Peygamber Bedir esirlerini ashabına dağıttıktan sonra onlara iyi davranılmasını emretmiştir. Bu konuyla ilgili nakledilen bir rivayet Hz. Peygamber'in bu talimatı üzerine, sahabelerin hurma ile yetinip yemeklerini esirlere verdiklerini ortaya koymaktadır.⁶⁴³

Süleyman b. Bürde'nin babası şöyle demiştir: *"Rasulullah (s.a.s.) bir orduya veya müfrezeye kumandan tayin ettiği zaman ona yakınları hakkında Allah'tan korkmasını tavsiye eder: Yanında bulunan Müslümanlara da hayrı tavsiyede bulunur; sonra şöyle talimat verirdi: "Allah yolunda, Allah'ın adıyla savaşın. Allah'ı inkâr edenlerle çarpışın. Savaşın, fakat ganimet hususunda huyânette bulunmayın; hem zulmetmeyin, kimsenin bir uzvunu kesmeyin, hiçbir çocuğu öldürmeyin. Ey komutan; düşmanla karşılaştığın zaman, onları üç şeye davet et; bunlardan herhangi birini kabul ederlerse, onları serbest bırak. 1) Onları İslâm'a davet et; Sana olumlu cevap verirlerse, hemen kabul et. 2) Sonra, onları göç etmeye çağır; eğer kabul etmezlerse, kendilerine haber ver ki, Müslümanların yerlileri gibi olacaklar, kendilerine ganimet ve yağmadan bir şey verilmeyecektir. Ancak, Müslümanlarla birlikte mücâhede ederlerse, o başka. 3) Eğer İslâmiyeti kabul etmezlerse, kendilerinden cizye (gayr-i müslimlerden alınan vergi) iste. Olumlu cevap verirlerse, onlardan kabul et. Bunu da kabul etmezlerse, artık Allah'tan yardım dileyerek, kendileriyle harp et"*⁶⁴⁴.

Bedir Savaşı'ndan sonra Hz.Peygamber(s.a.s) savaşta esir düşenlerin durumunu istişare etmek için sahabeleriyle toplandı. Sahabeden bazıları bu esirlerin Bedir'de şehit olan ailelerin kin ve garazlarını söndürmek için öldürülmesini istiyorlardı. Fakat Hz.Peygamber(s.a.s) bunu reddedip, belli bir

⁶⁴² İnsan,76/8.

⁶⁴³ İbn Hişam, Sire, I, s. 645.

⁶⁴⁴ Askalânî, Buluğu'l Meram, (Çev: A. Davudoğlu), IV, s.100-101

fidye karşılığında bunların salıverilmesini öneren Hz.Ebubekir(r.a)'in görüşünü benimsedi. Burada okuma yazma bilen her savaş esirinin, serbest kalması karşılığında Müslüman çocuklara okuma-yazma öğretmesi de alınan kararlardandır. Bu bize fidyenin sadece mal veya paradan ibaret olmadığını göstermektedir.⁶⁴⁵

Hz. Peygamber(s.a.s.) Bedir'den sonra her askere bir esir düşecek şekilde esirleri Müslümanlara taksim etmişti. Onlara esirlere iyi muamele etmelerini emretti. Burada esirlere elbise verilmiş, onlarla aynı şart ve mekânlarda aynı yemekler yenmiştir. Fakat kendini tutamayan bazı askerler esirlere eziyet ettiklerinde Hz. Peygamber(s.a.s.)'in ciddi azarlarına muhatap olmuşlardır.⁶⁴⁶ Görüldüğü üzere İslâm'da esirlere işkence ve zulüm yapılmaz; güçlerinin üstünde iş yükletilmez. Bir aile ferdine gösterilen ilgi, şefkat ve yardım bunlara da gösterilmesi gerekir.

Ebû Hüreyre(r.a)'den şöyle nakledilmiştir: *“Resûlulah (s.a.s.) Necd tarafına suvâri gönderdi. Bunlar Benî Hanîfe (kabilesin) den Sümâme b. Üsâl denilen bir adam getirdiler. Bu zât Yemâmeliler'in reîsi idi. Onu mescidin direklerinden bir direğe bağladılar. Derken Rasulûllah (s.a.s.) onun yanına çıkarak:*

-Ne haber yâ Sümâme? dedi. Sümâme şunları söyledi:

— *Bendeki yâ Muhammed, hayırdır. Şayet öldürürsen kan. sahibi birini öldürmüş olursun. İhsan edersen şükreden birine ihsan etmiş olursun! Eğer mal istiyorsan hemen dile! Sana dilediğin kadar mal verilir! Bunun üzerine Rasulûllah (s.a.s.) onu terk etti. Ertesi günden sonraki gün gelince yine:*

— *“Ne haber yâ Sümâme?” diye sordu. O da:*

— *Sana söylediğimdir! Eğer ihsan edersen şükreden birine ihsan etmiş olursun! Öldürürsen kan sahibi birini öldürmüş olursun! Mal istiyorsan hemen dile! Sana*

⁶⁴⁵ Hamidullah, İslam Peygamberi, I, s. 226.

⁶⁴⁶ Hamidullah, a.g.e., I, s. 227.

dilediğin kadar mal verilir! dedi. Rasulûllah (s.a.s.) onu yine terketti. Ertesi gün gelince (tekrar) :

— “Ne haber yâ Sümâme?” diye sordu. Sümâme:

— Bende sana söylediklerim var! Eğer ihsan edersen, şükreden birine ihsan etmiş olursun! Öldürürsen kan sahibi birini Öldürmüş olursun! Mal istiyorsan hemen dile! Sana dilediğin kadar mal verilecektir! dedi. Bunun üzerine Rasulûllah (s.a.s.):

— “Sumâme’yı serbest bırakın!” buyurdu. O da mescide yakın bir hurmalığa giderek yıkandı. Sonra mescide girdi. Ve:

— Allah’tan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim! Muhammed’in onun kulu ve resulü olduğuna da şehâdet ederim! Yâ Muhammed, vallahi yeryüzünde (şimdiye kadar) bana senin yüzünden daha sevimsiz bir yüz yoktu! Şimdi senin yüzün bana bütün yüzlerden daha sevimli oldu. Vallahi benim için senin dîninden daha sevimsiz bir dîn yoktu! Dînin de benim için bütün dînlerden daha sevimli oldu! Vallahi, benim için senin beldenden daha sevimsiz bir belde yoktu. Şimdi belden de benim için bütün beldelerden sevimli oldu! Süvarilerin beni yakaladığında ben ömre yapmak istiyordum. Ne buyurursun? dedi. Bunun üzerine Rasulûllah (s.a.s.) kendisini müjdeledi. Ve ömre yapmasını emret’ ti. Mekke’ye vardığında ona birisi:

— Sen dininden mi döndün? diye sormuş. O da:

— Hayır! Lâkin ben Rasulûllah (s.a.s.)’la birlikte Müslüman oldum! Hayır, vallahi! Size Rasulûllah (s.a.s.) izin vermedikçe Yemâme’den bir buğday tanesi bile gelemes! demiş.⁶⁴⁷

Abdullah b. Mes’ûd (r.a.)’den rivâyete göre, şöyle demiştir: Bedir savaşı bitip esirler getirilince Rasûlullah (s.a.s.): “Bu esirler hakkında ne diyorsunuz” dedi. Bu hadis biraz uzuncadır- Sonra Rasûlullah (s.a.s.); “Onlardan her biri ya fidye verecektir veya boynu vurulacaktır” buyurdu. Abdullah b. Mes’ûd diyor ki: Ey Allah’ın Rasûlü! Süheyl b. Beyda bundan müstesna olsun, O’nun İslam’dan bahsettiğini işittim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s) sustu o gün üzerime gökten taş yağmasından korktuğum

⁶⁴⁷ Ebu Müslim, Cihad, 19.

kadar hiçbir gün korkmamıştım. Sonunda Rasûlullah (s.a.s.): "Süheyl b. Beyda müstesnadır." buyurdu. Sonra ayet Ömer'in görüşüne uygun olarak indi: Enfal sûresi 67. ayet: "Yeryüzünde küfrün belini kırıp, tam hâkimiyet sağlamadıkça hiçbir peygambere esir almak yakışık almaz. Siz bu dünyanın geçici kazançlarını istiyorsunuz. Ama Allah, sizin için ahiretteki Cenneti elde etmenizi istiyor. Çünkü Allah en yüce iktidar sahibi olup, yaptığı herşeyi yerli yerince yapandır."⁶⁴⁸

Urve b. Zübeyr el-Misver b. Mahreme ile Mervan'dan naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.s.) Hevâzin (kabilesi) elçileri müslümanlığı kabul ederek kendisine gelip de mallarının kendilerine geri verilmesini istedikleri zaman onlara (şöyle) konuştu:

Benim yanımda şu gördüğünüz (askerler) vardır." (onların hepsinin de bu mallarda hakkı vardır) söz (ler)den en hoşuma gideni en doğru olanıdır. (Binaenaleyh) ya esir (leriniz)i tercih ediniz ya da mallarınız)!" Bunun üzerine (Hevazin elçileri);

Biz esir(ler)imizi tercih ediyoruz dediler. Rasûlullah (s.a.s.) da (onlara bir hitabede bulunmak üzere ayağa) kalktı Allah'a (hamd-ü) senada bulunduktan sonra dedi ki:

"Gelelim mevzumıza! Sizin şu (Hevazinli) kardeşleriniz (Müslümanlığı kabul edip) tevbe ederek geldiler. Ben onlara esirlerini (karşılıksız olarak) geri vermeyi uygun görüyorum. Sizden kim kendi arzusuyla bunu yapmayı istiyorsa (bunu) yapsın. Kim de bizim kendisine Allah'ın bize vereceği ilk feyden (biraz mal) vermemize kadar (esirler üzerindeki) hakkını elinde tutmak istiyorsa (o da bunu) yapsın" (orada bulunan) halk; Ey Allah'ın Rasûlü biz kendi gönlümüzle bu esirleri onlara (karşılıksız olarak) veriyoruz, dediler.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.); "Biz (esirleri karşılıksız olarak bırakmamız hususunda bize) izin verenle vermeyeni birbirinden ayırt edemiyoruz. Gidiniz başkanlarınıza (danışınız) sizin kararınızı bize onlar getirsinler." dedi. Halk da (başkanlarının yanına) gitti. Başkanları onlarla konuştular ve hepsinin de esirleri

⁶⁴⁸ Tirmizi, Tefsir, 9.

karşılıksız olarak bırakmayı gönülden istediklerini ve (buna) izin verdiklerini bildirdiler.⁶⁴⁹

Ebu Sa'id (r.a.) anlatıyor: "Rasulûllah (s.a.s.) Huneyn seferi sırasında Evtas'a bir ordu gönderdi. Ordu düşmanla karşılaştı ve çarpıştılar. Müslüman askerler onlara galebe çaldı, bir miktar kadını da esir etti. Rasulûllah (s.a.s.)'ın Ashabından bir kısımları, ele geçirilen cariyelere teması, müşrik kocaları sebebiyle sanki günah addettiler. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah şu ayeti inzal buyurdu. (Meal): "Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Maliki bulunduğunuz cariyeler müstesna..."⁶⁵⁰. Yani "bunlar (esir aldıklarınız) iddetlerini doldurunca size helaldir."⁶⁵¹

İrbaz b. Sariye (r.a.) anlatıyor: "Rasulûllah (s.a.s.), karınlarındaki yükü vaz' etmedikçe (doğurmadıkça) esirelere temasta bulunmayı yasakladı."⁶⁵²

İbnu Ömer (r.a.) anlatıyor: "Rasulûllah (s.a.s.), Halid (r.a.)'ı Beni Cezime'ye gönderdi. (Yurdlarına varınca Halid) onları önce İslam'a davet etti. Onlar "müslüman olduk!" demeyi güzel söyleyemediler, "Sâbii olduk, Sâbii olduk!" dediler. Halid de onları öldürmeye, esir etmeye başladı. Bizden her bir askere esirini verdi. Sonra bir gün geçince, herkese esirini öldürmeyi emretti. Ben: "Vallahi ben esirimi öldürmem! Arkadaşlarımdan da kimse esirini öldürmez! dedim. Rasulûllah (s.a.s.)'a gelince, durumu haber verdik. Ellerini kaldırıp: "Allah'ım, Halid'in yaptığından beriyim!" dedi ve bunu iki sefer tekrar etti."⁶⁵³

4.1.6.4. Askerin harp sonrası rehabilitasyonu

Allah için harb eden gaziler, canları pahasına bile olsa bu işe baş koymuş insanlardır. Hiçbirisi sağ kalmak ümidiyle savaşmamıştır. Hepsi şehitlik mertebesine ulaşmayı hedeflemişlerdir. Bu kutsal gayeyle düşmanla savaşıp, galip veya mağlup dönen bu insanlar elbette farklı bir psikoloji içerisinde

⁶⁴⁹ Ebu Davud, Cihad, 121.

⁶⁵⁰ Nisa 4/24.

⁶⁵¹ Müslim, Rada,' 33; Tirmizi, Nikâh, 36; Ebu Davud, Nikâh, 45; Nesai, Nikâh, 59.

⁶⁵² Tirmizi, Siyer, 15.

⁶⁵³ Buhari, Megazi, 58, Ahkâm, 35; Nesai, Adabu'l-Kudat, 16.

olacaklardır. Müslümanlara düşen onların harp dönüşü topluma adaptasyonlarını sağlamak ve onlara moral vermektir.

Hadislere baktığımızda bu mübarek insanlar Müslüman toplum tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber harb dönüşü dua ederek gazilere bu konuda örnek olmuştur.

Zuhrî şöyle demiştir: Sâib b. Yezîd (r.a.): *(Tebûk seferi dönüşünde insanların yanında) biz de çocuklarla beraber Seniyyetu'l-Vedâ(Ayrılık Tepesi) mevkiine, Rasûlullah(s.a.s.)'ı karşılamağa gittik, demiştir*⁶⁵⁴.

Bize Cuveyriye b. Esmâ, Nâfi'den; o da Abdullah b. Ömer(r.a.)'den tahdîs etti ki, *"Peygamber (s.a.s.) bir seferden dönerken üç kere tekbîr getirir, şöyle derdi: "Bizler inşâallah (selâmetle) dönücüleriz, ancak Rabb'imize tevbe edicileriz, ibâdet edicileriz, hamd edicileriz, sucûd edicileriz. Allah va'dinde doğru söylemiş, kuluna yardım etmiş, tek başına bütün düşman topluluklarını bozup dağıtmıştır"*⁶⁵⁵

4.1.6.5. Şehid ve gazi ailelerini himaye

Şehit, dinî anlamda, Allah rızası için, O'nun yolunda canını feda eden Müslüman'a verilen isimdir. Ona bu ismin verilmesinin sebebi, cennetlik olduğuna şahitlik edilmiş olması veya onun Yüce Allah'ın huzurunda yaşıyor bulunması yahut ölümü sırasında meleklerin hazır bulunması yahut ta ruhunun doğrudan doğruya Daru's-Selâm'da (Cennet'te) bulunması veya Allah tarafından çeşitli mükâfatlarla mükâfatlandırılmış olmasıdır.⁶⁵⁶

Gazi ise gaza eden kişidir. Allah yolunda, Allah rızası için mücadele eden Müslüman askerlerden savaştan dönenlere gazi denildiği gibi; savaşta büyük yararlıklar gösterenlere de gazilik unvanı verilir. lügatta "savaşa katılan

⁶⁵⁴ Buhari, Cihad, 195.

⁶⁵⁵ Buhari, Cihad, 196.

⁶⁵⁶ Turgay, Nurettin, "Şehid", D.İ.A., www.darulerkam.de

kişi" hakkında kullanılmasına rağmen, savaşa katılan ve sağ olarak geri dönenler için kullanılan bir deyimdir.⁶⁵⁷

İnsanoğlunun kendisine verilmiş en kıymetli nimetlerin başında hayatı gelmektedir. İnsanın kendisine sunulmuş olan bu hayatını din, vatan, millet, bayrak, namus gibi milli ve manevi değerlere adanması ise, dünya ve ahret için en yüksek mertebelere ulaşmasına vesiledir. Şehitlik ve gazilik mertebesine ulaşanlar, Kur'an ve Hadislerde birçok yerde geçerek, hem Allah'ın övgüsünü⁶⁵⁸ ve hem de Hz.Peygamber (s.a.s)'in sevgisini kazanan⁶⁵⁹ bahtiyar insanlardan olmuşlardır.

Bu kutsal mertebeye ulaşmış insanların elbette arkalarında bıraktıkları bir eşleri, çocukları ve ana-babaları olmuştur. Canlarını Allah yolunda veren ve buna gönüllü olan bu insanların aileleri emanet sayılmalıdır. Müslümanlar ve devlet başkanı her şartta bu insanları gözetmeli, korumalı ve yaşamlarını normal bir şekilde sürdürmelerine fırsat tanınmalıdır.

Enes b. Mâlik(r.a.) şöyle rivayet etmiştir: *"Peygamber (s.a.s.) kendi zevceleri yanına girmesi müstesna, Medîne'de devamlı olarak Ümmü Suleym'in evinden başka hiçbir eve girmezdi. Peygamber'e bu devamlı girişin sebebi soruldu da, Peygamber: "Ben Ümmü Suleym'e en acıyanım, çünkü onun erkek kardeşi (Haram b. Milhân, Maûne Kuyusu günü) benim (askerlerimin) beraberinde öldürüldü' buyurdu."*⁶⁶⁰

Ebû Ümâme (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur : *"Kim savaşmaz veya bir gaziye techizatlandırmaz, ya da savaşa giden bir askerin çoluk çocuğuna namusluca bakıp (işlerini görmekle) yerini tutmaz ise Allah sübhâne kıyamet gününden önce onun başına ansızın bir felâket getirir."*⁶⁶¹

⁶⁵⁷ Önkâl, Ahmed, Gazi, D.İ.A., www.darulerkam.de

⁶⁵⁸ Muhammed, 47/4; Alü İmran, 3/195; Nisa, 4/74; Tevbe, 9/52.

⁶⁵⁹ Buhârî, Cihâd, 6; Müslim, İmâre,108,109; Neseî, Cihâd, 33; Buhârî, İman, 26; Müslim, İmâre,103,107; Nesaî, Cihad, 37.

⁶⁶⁰ Buhari, Cihad, 38.

⁶⁶¹ İbn Mace, Cihad, 5.

Ebu Ümâme (r.a.) anlatıyor: *"Kim bizzat gazveye katılmaz veya bir gaziyi teçhiz etmez veya bir gazinin ailesini hayırlı bir şekilde himaye etmez ise, Allah kıyamet gününden önce ona hiç beklemediği bir musibet ulaştırır."*⁶⁶²

Câbir ibn Abdillâh (r.a.) şöyle haber vermiştir: *Rasûlullah (s.a.s.) Uhud şehîdlerinden ikişer kişiyi bir kabirde yerleştiriyordu. Ve bize:*

— *"Bunların hangisi Kur'ân'ı daha çok öğrenmiştir?" diye soruyordu.*

Bu çift şehitlerden birisine işaret edilince, onu kabre önce koyuyordu. Ve sonra:

— *"Kıyamet gününde ben bu mücahitlerin hayatlarını din yolunda feda ettiklerinin şahidiyim" buyurdu.*

Sonra da bu şehitlerin yıkanmadan ve üzerlerine namaz kılınmadan, kanlan içinde gömülmelerini emretti.

Ebû'l-Velîd de Şu'be'den söyledi ki, İbnu'l-Munkedir şöyle demiştir: Ben Câbir'den işittim, şöyle dedi: Babam Uhud'da şehîd edildiği zaman ben ağlamağa ve elbiseyi onun yüzünden açmaya başladım. Peygamberin sahabeleri de beni ağlamaktan men' ediyorlardı. Hâlbuki Peygamber men' etmedi. Peygamber (s.a.s.):

— *"Ona ağlama -yâhud: Ona ne ağlıyorsun-! O şehit kaldırılıncaya kadar melekler kanatlarıyla onu gölgelendirmekte devam ettiler" buyurdu*⁶⁶³

*İbn Büreyde (r.a) babasından naklederek şöyle diyor: Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Savaşa katılan mücahitlerin hanımları, savaşa katılamayanlara haramdır tıpkı annelerinin kendilerine haram olduğu gibi. Mücahitlerden biri savaştan geri kalanlardan birine çoluk çocuğunun bakımını emanet etse o da onlara bakmayıp hainlik etse kıyamet günü o kimse mücahidin karşısına dikilir ve kendisine şöyle denir: "Ey falan kimse! İşte bu kişi dünyada sana ihanet eden, çoluk çocuğuna bakmayan kimsedir dilediğin kadar onun sevabından alabilirsin." Rasûlullah (s.a.v) daha sonra ashabına dönerek: "Ne dersiniz? Onun sevabından bir şey bırakır mı?"*⁶⁶⁴

⁶⁶² Ebu Dâvud, Cihâd, 18.

⁶⁶³ Buhari, Megazi, 28.

⁶⁶⁴ Müslim, İmara, 39; Ebû Davud, Cihad, 32.

4.1.6.6. Yetimlerin korunması

Yetim, yalnız, yegâne, kimsesiz, babası olmayan, erginlik çağına ermemiş çocuk anlamına gelmektedir. İslâm dini, yetimlere iyi davranılmasını, onların mallarının korunmasını, haksız yere yetim malını yiyenlerin ise cehennemle cezalandırılacağını vurgulamaktadır. Kur'an'da birçok yerde yetimine iyilik yapılması⁶⁶⁵; ona ganimetlerden⁶⁶⁶, fethedilen yerlerden⁶⁶⁷ ve miras taksimlerinden pay verilmesi⁶⁶⁸ ve nafaka verilecekler arasında isminin zikredilmesi⁶⁶⁹ yer almaktadır.

*"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar. Zaten onlar, çılgın aleve atılacaklardır"*⁶⁷⁰

*"Yetimi sakın üzme, senden bir şey isteyen azarlama!"*⁶⁷¹

Kendisi de bir yetim olan Hz.Peygamber'e Yüce Allah ayette bu hususu hatırlatmakta ve onların korunup, gözetilmeye ihtiyaçlarının olduğunu hatırlatmaktadır. Rasulûllah (s.a.s.) Müslümanlara her zaman yetimi üzmemelerini, mallarını yememelerini onları giydirip, kuşatıp aynı sofrada doyurmalarını tavsiye eder. Çünkü yetimler toplumun kanayan yaralarıdır. Eğer onların sıkıntıları giderilip, himaye edilirlse toplum daha sağlıklı olur. Ayet ve hadisler Müslümanlara bunu tavsiye etmekte yerine getirenleri cennetle mükâfatlandırmaktadır.

İbnu Abbâs anlatıyor: "Rasulûllah (s.a.s.) buyurdu ki:

*"Kim Müslümanlar arasından bir yetimi alarak yiyecek ve içeceğine dâhil ederse, affedilmez bir günah (şirk) işlememişse, Allah onu mutlaka cennete koyacaktır."*⁶⁷²

⁶⁶⁵ Duha 93/6-9;Maun 107/1-3;Beled 90/8-6.

⁶⁶⁶ Enfal 8/41.

⁶⁶⁷ Haşr 59/7.

⁶⁶⁸ Nisa 4/8.

⁶⁶⁹ Bakara 2/215.

⁶⁷⁰ Nisâ, 4/10.

⁶⁷¹ Duhâ sûresi 93/ 9-10.

⁶⁷² Tirmizî, Birr, 14; Ebu Davud, Edeb,131.

Duyarlı Müslümanlar Hz. Peygamber'in bu tavsiyesini elbette yerine getirirler fakat yetimlerin ve kimsesizlerin daha sistemli bir şekilde korunup gözetilmesi devlet eliyle halledilmesi gereken bir yükümlülüktür. Bu nedenle devlet başkanı toplumun ıslahı ve geleceği için çok önemli olan, yetimleri topluma kazandırma görevini devlet eliyle halletmelidir. Zaten Hz.Peygamber (s.a.s.) mü'minlere, yetimi gözetken kimseyle cennette yan yana olacakları müjdesini vermiştir.

Sehl b. Sa'd (r.a.) anlatıyor: Rasulûllah (s.a.s.) buyurdu ki: *"Ben ve yetime bakan kimse cennette şöyleyiz" Orta parmağı ile başparmağını yan yana getirip aralarını açıp kapayarak işaret eti.*"⁶⁷³

Hadislerde birçok yerde yetim malına vurgu yapılmaktadır. Yetime elbette babasından kalan bir mal olacaktır ve yetim henüz ergen olmadığından bu mal üzerinde tasarruf hakkına sahip değildir. Onun vasisi yetim büyüyene kadar onun yerine malını gözetmeli, kesinlikle yetimin hakkını yememelidir. Malı mülkü olmayan yetimler de vardır. Hadislerimizde bunların da yedirilip içirilmesi geçiminin sağlanması tavsiye edilmektedir. Bunu yaparken zaten babasız olmakla ezik olan yetime iyi muamele edilmesi sık sık vurgulanmakta bunu yerine getirenler Allah'ın ve Hz.Peygamber'in rızasını kazanmakla mükâfatlandırılmaktadır.

Ebû Hureyre(r.a) Hz. Peygamber(s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

— *"Helak edici olan yedi şeyden çekiniz"* buyurdu. Sahâbîler:

— *Yâ Rasûlallah! Bu yedi şey nedir? diye sordular. Rasûlullah:*

—1. Allah'a ortak tanımak, 2. Sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı bir cam öldürmek; 3.haklı öldürülen müstesna, 4. Ribâ (yânî faiz kazancı) yemek, 5. Yetîm malı yemek, 6. Düşmana hücum sırasında harbden kaçmak, 7. Zinadan kal'aya girmişçesine

⁶⁷³ Buhârî, Talak, 14, Edeb, 24; Tirmizî, Birr, 14; Ebu Dâvud, Edeb, 131.

*korunmuş olup hatırlından bile geçirmeyen mü'min kadınlara zina iftirası atmak" buyurdu.*⁶⁷⁴

"Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre; Rasulûllah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allahım! (Sen şâhid ol) Ben şu iki zayıfın hakkının zayi edilmesinden (insanları) şiddetle cidden sakındırırım, menederim: Yetim ve kadın."*⁶⁷⁵

Ebû Hüreyre (r.a.) Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivayet etmiştir; *"Müslümanlar arasında en hayırlı ev, içerisinde yetim olan ve yetime de iyi muamele yapılan evdir. En kötü ev de, içinde yetim bulunup da ona kötü muamele yapılan evdir."*⁶⁷⁶

Abdullah b. Abbâs (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre; Rasulûllah (s.a.s.), Şöyle buyurmuştur: *"Kim yetimlerden üç kişinin nafakasını, yetiştirilmesini üstlenirse gecesini ibâdetle ihya edip gündüzünü oruçla geçiren ve kılıcını çekerek sabah akşam Allah yolunda cihâd eden kimse gibi (sevab sahibi) olur ve benle o şu iki kardeş (parmak) gibi cennet'te kardeş oluruz», buyurdu ve şehâdet parmağı ile orta parmağını birbirine yapıştırdı."*⁶⁷⁷

⁶⁷⁴ Buhari, Vesaya, 23.

⁶⁷⁵ İbnu Mace, Edeb, 6.

⁶⁷⁶ İbnu Mace, Edeb, 6.

⁶⁷⁷ İbnu Mace, Edeb, 6.

SONUÇ

İnsanlık tarihine bakıldığında devletin, vazgeçilmez bir müessese olduğu görülmektedir. İslâm dini açısından da devletin gereği tartışılmaz. Devlet, İslam'da bir sınıf veya şahsın hükümlan olması değil, zayıflar için koruyucu bir müessesedir. Kur'an ideal devlet yapısıyla ilgili, bütün insanlarca benimsenen, her zaman ve mekânda uygulanabilen genel esasları belirlemiştir. Kur'an'ı inceleyen bir kimse karşısında "devlet" kavramından çok "ümme" kavramının çıktığını görür. Çünkü Kur'an önceliği sağlıklı toplumsallaşmaya vererek ümmetleşmenin manevi temellerini açıklar.

H. Muhammed (s.a.s.)'in peygamberlik görevi, sosyal ve maddi hayatta da insanlara kılavuzluk yapmayı kapsamaktadır. Müslümanlar inançları gereği H. Peygamber'in her iki alandaki kılavuzluk ve otoritesini kabul ederler. Çünkü Müslümanların sosyal hayatı, Kur'an ve Sünnet'te belirlenen temel esaslar çerçevesinde şekillenmiştir. Onun zaferlerle dolu siyasi liderliğindeki başarısında güzel ahlakının yanı sıra, bir yöneticinin taşıması gereken bütün meziyetleri taşımasının da büyük etkisi olmuştur.

H. Peygamber'in örnek bir İslâm toplumu kurması, ancak otoritesi sayesinde mümkündü. Kur'an-ı Kerim bir taraftan H. Peygamber'in beşeri tabiatına vurgu yaparken bir yandan da O'nun otoritesine vurgu yapmaktadır. Onun peygamberlik görevi insanları sadece ferdi olarak geliştirmek değil, sosyal siyasal ve politik açıdan da insanlara rehberlik etmektir. Bu nedenle artık Medine döneminde inen ayetlerin önderliğinde sosyal, siyasal, ekonomik ve askerî alanlarda süratli bir kurumsallaşmaya gidilmiştir.

I. Biatte imanî ve ahlaki prensipler daha ağır bastığı halde II. Biatte Allah'ın Resulü ve Müslümanların Medine'ye hicreti akitleşmenin baş maddesini oluşturmuş ve siyasi yön bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Akabe biatları her ne kadar müstakil ve resmî statü kazanmış bir devletin başka bir devletle taraf olarak yaptığı bir antlaşma mahiyetinde değilse de, biat esnasında

tarafların kullandıkları ifadeler ve temsilcilerle temsil ettikleri toplum grupları adına biatlaşılması gibi hususlar, bu biatin bir antlaşma ve ittifak hüviyeti taşıdığını gösteriyor. Bu olayın hemen akabinde inen Hac sûresi 39. âyetiyle Müslümanlara savaş için izin verilmiş olması, Akabe biatlarının İslam'ın müesseseseleşmesindeki rolünü göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Hz. Peygamber Medine Anayasası ile bütün grupları rızalarıyla kendi hâkimiyeti altında birleştirerek, siyasetinin çok önemli ve başarılı dönüm noktalarından birini daha kaydetmiştir. Vesikada, devletin bütünlüğü, yapısı, organları, yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin sahiplerinin kimler olduğu, inanç ve din hürriyeti, kanun hâkimiyeti, ülke kavramı, fertlerin birbirleriyle ve idare ile münasebetleri, hak ve görevleri gibi modern anayasalarda yer alan pek çok mesele hükme bağlanmıştır. Bu vesika ile müşriklerin Medine'de taraftar bulmasının yolu kapatılmış, Medinelilerin İslam'ı yakından ve yaşanan örnekleriyle tanıyabilmeleri imkânı doğmuştur.

İlk İslam devletinin esasları arasında kuvvetin kanunda toplanması prensibi vardı. Hz. Peygamber'in uygulamaları bize bu konuda yol göstermektedir. O'nun döneminde yasama, yürütme ve yargı yetkisi devlet başkanının elinde toplanmıştır. Bu üç organ devlet başkanının yönetiminde olmakla birlikte birbirinden ayrı ve bağımsız bir şekilde görevini sürdürür. Devlet başkanı kimsenin özel meselelerine karışamaz, ancak herhangi bir meselede temyiz ya da son müracaat ona yapılır. Dört halife döneminde ise sınırların genişlemesiyle durum daha da değişmiş ve devletin temel unsurları olan yasama, yürütme ve yargı daha bağımsız hale gelmiştir. İslam Hukuku'nda kaza (yargı) önemli bir yer tutar ve bu "kaza" ve "hüküm" kavramları ile ifade edilir. Rasûlullah kendisine intikal eden davaları kimi zaman vahiy ile kimi zaman da ictihadla hükme başlamıştır. Hz. Peygamber(s.a.s.) bir taraftan yargı organının başında bu görevi yürütürken, muhakeme usulü ve âdâbıyla ilgili kurallar da koyarak İslam yargı

müessesesinin temellerini atmıştır. Yargıyı yanıltma ve adalet bu konuda çok dikkat edilmesi gereken iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam'da toplumsal yardımlaşma ve dayanışma sağlıklı bir toplumun oluşması için vazgeçilmez görülmüştür. Bu gerçekten yola çıkarak, İslam Devleti'nin temellerinin ilk olarak atıldığı dönemlerden itibaren Medineli ve Mekkeli Müslümanlar arasında kardeşlik oluşturulmuştur. Toplumsal dayanışmaya katkıda bulunan Cahiliyeden kalma akile ve kasame müesseseleri korunmuştur. Ayrıca İslamiyetin gelmesiyle oluşan vakıf sistemi, zekât ve sadaka müessesesi toplumda sosyal dayanışmayı sağlayan en önemli müesseselerden olmuştur.

Devlet hayatında İslamiyetin önemle durduğu hususlardan biri de müşaveredir. Kur'an'da danışmanın kimlerle yapılacağına dair bir açıklama olmamakla beraber, Hz. Peygamber ahabın ileri gelenleri ile istişarede bulunurdu.

Hz. Peygamber döneminde düzenli ve sistemli bir ordu yoktu. Hz. Peygamber'in son çare olarak savaşa başvurduğu ve savaşmayı hiç istemediği kaynaklarda geçmektedir. Katıldığı savaşlarda da vaatlerin yerine getirilmesine, sivillerin korunmasına, esir alınanlara ve yenilgiye uğrayanlara yapılacak muameleye çok dikkat eder, kim olursa olsun insanları incitmek istemezdi. Savaşmadan önce ikaz eder eğer cevap alamazsa savaş ilan ederdi.

İlk İslam devletinde eğitime çok önem verilmiştir. Çünkü cahiliye adetlerini yaparak ve yaşayarak büyümüş insanları, bir şekilde İslam akidelerine göre eğitmek gerekmekteydi. Kur'an'ı Kerim'de ve sünnette bu konu ile ilgili, çok fazla teşvik, eğitimli insanlar hakkında da çok fazla övgü vardır. İlmin yaygınlaştırılmasına önem verilmiş, ilmini saklayanlar yerilmiştir. Eğitim kadın-erkek, yaşlı-genç, köle-hür, fakir-zengin ayrımı gözetilmeden herkese eşit olarak verilmiştir. Hz. Peygamber Mekke döneminde Daru'l-

Erkam, Medine’de suffa başta olmak üzere insanları bulduğu her yerde, çarşıda camide, evde onların eğitimiyle ilgilenmiştir.

Hız. Peygamber insanları her zaman çalışmaya teşvik etmiş kendisi de her zaman çalışma hayatının içinde olmuştur. İnceliklerine dikkat edebilecek insanlara ticaretle uğraşmayı tavsiye etmiştir. Esas olan ticaretle dürüstlük ilkesidir. İnsanları aldatmanın kesinlikle yasak edildiği İslâm’da, kul hakkı ön plana çıkmaktadır.

İslam Dininde zulmün yeri yoktur. Çünkü İslamı bizlere din olarak seçen Yüce Yaratıcı, zulmü ve zalimleri sevmediğini, lanetinin zalimler üzerine olacağını ifade etmektedir. Kur’anın hayata yansımış şekli olan sünnette de zulüm kavramı kendine yer bulamamaktadır. İslam toplumunu oluşturan bütün bireyler zulümden kaçınmak durumundadırlar. Özellikle insanları yönetmekle görevli olan insanlar, buna daha fazla hassasiyet göstermek durumundadırlar.

Yaşam hakkı hadislerde üzerinde hassasiyetle durulan konulardan biridir. Hadislerden de anlaşıldığı gibi her insanın yaşam hakkı kutsaldır. Hiçbir insan haklı bir gerekçe olmadıkça öldürülemez. Yöneticiler de sorumlulukları altındaki insanların yaşam haklarını korumakla yükümlüdürler. İnsanın hayatını idame ettirebilmesi için vazgeçilmez kabul edilen temel hakları vardır. Din, can, akıl, namus ve mal güvenliği bu haklardandır. Kur’an’da ve hadislerde insana verilen saygı ve değerden dolayı İslam Müslüman olsun olmasın insanların bu haklarına saygı göstermiştir. Hız. Peygamber insanın vazgeçilmez olan temel haklarına özellikle veda hutbesinde vurgu yapmıştır. Hız. Peygamber diğer devletler veya kabilelerden sığınanlara, eğer arada bir anlaşma yoksa sahip çıkmış ve onlara eman vermiştir. Onlara tanınan fikir ve inanç hürriyeti, can ve mal emniyeti ve diğer haklar İslam devleti tarafından sağlanmıştır. İslam diğer devletler elindeki vatandaşların haklarına da sahip çıkmıştır.

İslam dininde zorlama yoktur. Hadisler de bu hakikate dikkat çekmektedirler. Peygamberimiz sahabelerini düşüncelerini rahatça ifade edebilecekleri bir tarzda yetiştirmiştir. Şura bunun en güzel delilidir. İnsanlar düşüncesini rahatça ifade edemezlerse onlarla istişare etmenin hiçbir anlamı olmazdı.

Devlet bütçesinin idaresi, sorumluluk sahibi ve idarecilik makamını emanet bilen gerçek bir idare ile bu makamı menfaati için kullanan ve halkın üzerinden geçinme vasıtası olarak gören idare şekillerini birbirinden keskin çizgilerle ayıran bir sınırdır. Hz. Peygamber'in sözleri, takrirleri ve Raşid halifeler dönemindeki icraatlar bize bunu göstermektedir. Devlet bütçesi, onun idaresi ve devlet bütçesinin israf edilmemesi hususları üzerinde titizlikle durmuşlardır.

İster göreve talip olan isterse görevlendirme yetkisini elinde bulunduranlarda liyakat çok önemli bir mevzudur. Yönetim işinin bir emanet olduğu ve bu emanetleri ehline tevdi etmenin Yüce Allahın bir emri olduğu hadislerde hatırlatılmıştır. Yönetici üstlendiği veya üstlenmeye talip olduğu göreve ehil değilse yönetimi altında bulunan insanlar kesinlikle bu durumdan olumsuz etkilenirler. Yönetime hırsla talip olanların atanmaması gerektiğini hadisler çok net bir şekilde ifade etmektedir.

Hz. Peygamber esirlere işkenceyi yasaklamış ve onlara şefkat ve merhametle muamele yapılmasını emretmiştir. Hz. Peygamber Kur'an'a göre esirin yiyeceğini vermenin ve onu doyurmanın Müslüman bir devletin sorumluluğu olduğunu yöneticilere hatırlatmıştır. Hz. Peygamber devlet yönetiminde esirlere karşı iyi muamele etmiş ve kendinden sonra da bu şekilde davranılmasını öğütlemiştir.

Hz. Peygamber kendisi de yetim olduğundan yetimlerin korunup, gözetilmeye ihtiyaçları olduğunu bilmektedir. Müslümanlara her zaman yetimi

üzmemelerini, mallarını yememelerini onları giydirip, kuşatıp aynı sofrada doyurmalarını tavsiye etmiştir.

Netice olarak Hz. Peygamber'in ortaçağda oluşturduğu bu yönetimin, çağımızda varolan devletlerden daha medeni, insan haklarına daha saygılı, devletlerarası hukuk bakımından ise oldukça yerinde bir hareket tarzına sahip olduğunu görmekteyiz. İslam peygamberinin hadislerindeki öğreti, ferdin eğitimiyle sınırlı değil; maddi vasıta ve müesseseler yardımıyla desteklenen, manevi değerler etrafında kenetlenmiş bir toplumve onun müşahhas kurumu olan devlet ve siyaset ahlakı üzerine önemli yenilikler içermektedir.

KAYNAKLAR

- ABADAN**, Yavuz, *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, Ankara, 1952.
- ACLÛNÎ**, İsmâil B. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzilu'l-İlbâs Ammeştehera Mine'l-Ehâdîs*, Beyrut, 1988.
- AFFANE**, Hüsameddin, *İslam'da Ticaret*, (Çev. Servet Bayındır), 2007, İstanbul.
- AFZALUR**, Rahman, *Yönetici ve Devlet Adamı Olarak Hz. Muhammed*, (Çev. Talha Özkök), İnkılab Yayınları, İstanbul, 2008.
- AKBULUT**, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgaı, Ağaç Kitabevi Yayınları*, Ankara, 2001.
- AKGÜNDÜZ**, Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul, 1996.
- AKIN**, İlhan, *Kamu Hukuku*, İstanbul, 1974.
- ALPARSLAN**, Mahmut, "İslam'da Devlet Düşüncesi ve Kutadgu Bilig", *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, s.13, İstanbul, 1987.
- ATMACA**, "Hadîsleri Bakımından Siyâsetnâmeler 4", *FÜİFD*, Sayı 8, Elazığ, 2003.
- , Veli, "Hadîsleri Bakımından Siyâsetnâmeler", *FÜSBD*, XIV, Sayı 1, Elazığ, 2004.
- BEYHAKÎ**, Ebu Bekr Ahmet b. Hüseyin b. Ali, *Sünenü'l-Kübra*, I-X, Trz.
- BİLGE**, Necip, *Hukuk Başlangıcı*, Turhal Yayınları, Ankara, 1980.
- BİRSİN**, Mehmet, *Hz. Peygamber'in Devleti*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- BUHÂRÎ**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *Câmiu's-Sahîh*, I-IX, Beyrut Trz.
- , *Edebu'l-Müfred*, Beyrut Trz.

CABİRÎ, Muhammed Abid, *İslam'da Siyasal Akıl*, (Çev. Vecdi Akyüz), Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1997.

CANAN, İbrahim, Kutub-ü Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları.

ÇELİKKOL Yaşar, "VII. Yüzyılda Medinede Sosyal ve Dini Yapılar", *FÜSBD*, C. 13, Sayı 12.

DÂREKUTNÎ, Ali b. Ömer (385/995), *Es-Sünen*, I-IV, Dâru'l-Maârif, Beyrut, 1386/1966.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân (255/869), *Es-Sünen*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987.

DEMİRCİ Muhsin, *Kur'an'da Toplumsal Düzen*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005,

DEYLEMÎ, Şîrveyh b. Şehrdâr, *Kitabu Firdevsi'l-Ahbâr*, I-V, Beyrut 1987.

DİYANET İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, [web: <http://www.isam.org.tr>]

DÖNDÜREN, Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1993,.

-----, Hamdi, "Akile", D. İ.A., www.darulerkam.de

-----, Hamdi, "Eman", D.İ.A., www.darulerkam.de

EBÛ DÂVUD, Süleymân b. Eş'âs, *Sünen*, İstanbul Trz.

EBU YUSUF, İmam Yakup b. İbrahim, *Kitabü'l-Harac*, (Çev. Ali Özek), İstanbul, 1973.

ERYARSOY, M.Beşir, "Devlet", D.İ.A., www.darulerkam.de

ERYARSOY, M.Beşir, "Hâkimiyet ", D.İ.A., www.darulerkam.de

CÜVEYNÎ EBÛ'L-MEALÎ Abdülmelik b. Abdillâh, *el-Gıyasî*, Katar 1401.

- EFLATUN**, *Devlet*, (Çev. M. Ali Cimcoz, S. Eyüboğlu), İstanbul, 1958.
- ELBÂNÎ**, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletu'l-Ehâdîsi's-Sahîha*, I-IV, Beyrut, 1985.
- , *Silsiletu Ehâdîsi'd-Da'îfe ve'l-Mevdû'a*, I-IV, Beyrut, 1985.
- ERABÎ**, Abdullah, *İslam'da Yönetim Sistemi*, (Çev. Süleyman Güzel), İstanbul, 1991.
- KANDEHLEVÎ**, Yusuf, *Hadislerle Müslümanlık*, (Çev. A. M. Büyükçınar, A. Ö. Tekin, Ö. F. Harman), İstanbul, 1977.
- KETTÂNÎ**, Muhammed Abdulhay, *Hz.Peygamber'in Yönetimi*, (Çev. Ahmet Özel), İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- ESED**, Muhammed, *İslam'da Yönetim Biçimi*, (Çev. M. Beşir, Eryarsoy), Yöneliş Yayınları, İstanbul 1988.
- FARABÎ**, *İdeal Devlet*, (Çev. Ahmet Arslan), Vadi Yayınları, Ankara, 1997.
- GAZZÂLÎ**, *El-İktisad Fi'l-İtikâd*, (Nşr.; İ. Agâh Çubukçu-H. Atay), Ankara, 1962.
- GÖZÜTOK**, Şakir, *Hz.Peygamber'in Mekke ve Medine Dönemindeki Hadislerinde Uyguladığı Eğitim Metodları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1995.
- HÂKİM**, Ebû Abdullah En-Nîsâbûrî, *El- Müstedrek*, I- IV, Beyrut Trz.
- HAMİDULLAH**, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (Çev. Salih Tuğ), Ankara, 2003.
- , *İslam'da Devlet İdaresi*, (Çev. Hamdi Aktaş), Beyan Yayınları, İstanbul, 2007.
- , *el-Vesaiku's-siyasiyye*-(Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri), Kitabevi, İstanbul, 2000
- İBN HACER**, Şihâbuddîn b. Ali El- Askalânî, *El-İsâbe Fî Temyîzi's- Sahâbe*, I- VIII, Beyrut, Trz.
- İBN HALDUN**, *Mukaddime*, (Çev. Zakir Kadir Ugan), İstanbul, 1997.

İBN HANBEL, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *El-Müsned*, I-X, Beyrut, 1991.

-----, *Kitûbu'z-Zühd*, (Thk. M. Sa'îd Zeğlûl), Beyrut, 1986.

İBN HAZM, Ebu Muhammed, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, Beyrut, 1395/1975.

İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdulmelik, *Siretü'n-Nebeviyye*, (Nşr. Mustafa Es-Sakka ve Arkadaşları), Kahire, 1375/1955.

İBN İSHAK, Ebu Abdullah Muhammed, *Sire*, (Çev. Muhammed Hamidullah), Akabe Yayınları, İstanbul, 1988.

İBN KESÎR, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr Ed-Dimeskî (774/1372), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-IV, Beyrut 1388/1969.

İBN MÂCE, Ebû Abdullah el- Kazvînî, *Sünen*, I-II, Beyrut, 1987.

İBN SA'D, Muhammed, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebir*, I-VIII, Beyrut, 1985.

İBNU'L-MUKAFFA, İslam Siyaset Üslubu, (Çev. Vecdi Akyüz)İstanbul, 2004, Dergah Yayınları.

KAL'ACİ, Muhammed Ravvas, *Mevsûatu Fıkhi Ömer b. Hattâb*, 1401/1981.

KÂSÂNÎ, Ebû Bekir B. Mes'ûd, *Bedâi'u's- Sanâ'î*, Beyrut, 1986.

KAZICI, Ziya, *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, Şamil Yayınları, İstanbul, 1977.

-----, Ziya, " *Divan* ", D.İ.A., www.darulerkam.de

KERİMOĞLU, Yusuf, " *Bey'at* ", D.İ.A., www.darulerkam.de

KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *El- Câmi' Li Ahkâmi'l- Kur'ân*, I- IX, Beyrut, Trz.

KUTUB, Seyyid, *İslam'da Sosyal Adalet*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul 1986, Bir Yayıncılık.

- MAVERDÎ**, *El-Ahkamü's-Sultaniye*, (Çev. Ali Şafak), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1994.
- MANNAN M. A.**, *İslam Ekonomisi*, (Çev. Bahri Zengin, Tefvik Ömeroğlu), İstanbul, 1976.
- MEVDUDÎ**, *İslam'da Hükümet*, (Çev. Ali Genceli), İstanbul, 2006.
- MEVSİLÎ**, Abdullah b. Muhammed, *El İhtiyâr li Tali'lil-Muhtâr*, İstanbul, 1990.
- MİKDAD B. ABDİLLÂH**, *En-Nafi' Yevme'l-Haşr*, Tahran, 1365.
- MİLLER**, David, *Siyasal Düşünce Ansiklopedisi*, (Çev. Peker Bülent- Kırac Nevzat), Ankara, 1994.
- MÜSLİM**, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *Câmi'u's- Sahîh*, (Nevevî Şerhiyle Birlikte), I- V, Kâhire Trz.
- NESÂÎ**, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb, *Sünen*, (Süyûtî Şerhiyle Birlikte), I-VIII, Beyrut.
- NEVEVÎ**, Ebu Zekerriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Muri, *Şerhu'l, Müslim*, Kahire 1347-49/1929-30.
- NİYAZÎ**, Mehmet, *İslam Devlet Felsefesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.
- ÖZCAN** Ruhi, *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası*, Çağatay Yayınları, İzmir, 1996.
- ÖZEL**, Ahmet, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, İstanbul, 1982.
- ÖNKAL**, Ahmed, "Gazi", D.İ.A., www.darulerkam.de
- SADR**, Muhammed Bakır, *İslâm Ekonomi Sistemi*, (Çev. Mehmet Keskin-Sadettin Ergin), Rehber Yayınları, Ankara, 1993.
- SARIÇAM**, İbrahim, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.

SAVAŞ, Hamdi, *İslam Tarihi I "Hz. Muhammed ve Dört Halife Devri"*, Kayseri, 1995.

SIRMA, İhsan Süreyya, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, 1994.

SURUÇ, Salih, *Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Hayatı*, Timaş Yayınları, 2006.

SÜYÛTÎ, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *El- Câmi'u's- Sağîr*, I-II, Beyrut, Trz.

-----, *El-Leâli'l-Masnû'a*, I-II, Beyrut, 1983.

ŞAKİR, Mahmut, *Dört Halife*, (Çev. Ferit Aydın), İstanbul 1994.

ŞENER, Sami, " *Sosyal Dayanışma*", D.İ.A., www.darulerkam.de

ŞENER, Sami, " *Halk*" (*Avam*), D.İ.A., www.darulerkam.de

ŞİRVANÎ, Harun Han, *İslamda Siyasal Düşünce ve İdare*, (Çev. Kuşçu Kemal), Nur Yayınları, İstanbul, 1965.

TABERÂNÎ, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub el-Lahmi (360/971), *Mu'cemü'l-Kebîr*, I-XX, (Thk. Hamdi B. Abdulmecîd), Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hikme, Musul, 1404/1983.

TALAS, Cahit, *İctimâi İktisat Dersleri*, İmge Yayınevi, Ankara, 1960.

TELLİOĞLU, Ömer, " *Ribat*" D.İ.A., www.darulerkam.de

TEZİÇ, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, 1986

TİRMİZÎ, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'Îsâ, *Câmi'u's- Sahîh*, I- V, Beyrut, 1988.

-----, *Şemâil-i Şerîfe*, (Çev. H. Nakşibedhî, Sdl. M. S. Aydın), I- II, İstanbul, 1976.

UĞUR, Ahmet, *Osmanlı Siyâset Nâmeleri*, Kültür ve Sanat Yay., Trz.

WATT, W. Montgomery, *İslam'da Siyasal Düşüncenin Oluşumu*, (Çev. Ulvi Murat Kılavuz), Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001.

YENİÇERİ, Celal, *İslam'da Devlet Bütçesi*, İstanbul, 1984.

ZEYDAN, Abdülkerim, *İslam'da Fert ve Devlet Münasebetleri*, (Çev. Mehmet Akif Ersoy, Sdl. Burhanettin Kayhan), İstanbul, Trs.

ZEYLÂİ, Abdullah b. Yusuf, *Nasbur-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye*, Mektebetü'l İslâmiyye, 1973.

ZUHAYLİ, Vehbe, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, (Çev. Kurul), I-VIII, İstanbul, 1992.

TURGAY, Nurettin, *"Şehid"*, D.İ.A., www.darulerkam.de

ÖZGEÇMİŞ

Hatay ili Yayladağı ilçesinde 20.03.1980 tarihinde doğdum. Antakya ilçesinde 1986 yılında başladığım ilk, orta ve lise öğrenimimi 1997 yılında tamamladım. 1997 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi lisans programına kaydımı yaptırdım.

Lisans programından 2002 yılının Haziran ayında mezun oldum. 2005 yılında Konya ilinin Yunak ilçesinde İHL Arapça Öğretmeni olarak göreve başladım. 2006 yılında görev yeri değişikliği talebim sonrasında Elazığ ili Kovancılar ilçesine tayin oldum. 2008 yılında da aynı ilin merkez ilçesine tayinim gerçekleştirildi.

Halen Elazığ Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde İHL Arapça Öğretmeni olarak görev yapmaktayım. Evli ve iki çocuk annesiyim.

Ayşe Gül DEMİRLİ

Elazığ – Şubat, 2010